

**REVOLUTIE
EN
CONTRAREVOLUTIE
IN DUITSLAND**

FRIEDRICH ENGELS

REVOLUTIE EN CONTRAREVOLUTIE IN DUITSLAND

Friedrich Engels

REVOLUTIE
EN CONTRAREVOLUTIE
IN DUITSLAND¹

Uitgeverij Pegasus Amsterdam MCMLXXIII

Oorspronkelijke titel: Revolution und Konterrevolution in Deutschland.

Geschreven van augustus 1851 tot september 1852.

Voor het eerst gepubliceerd in: New-York Daily Tribune van 25 en 28 okt.; 6, 7, 12 en 28 nov. 1851; 27 febr.; 5, 15, 18 en 19 maart; 9, 17 en 24 april; 27 juli; 19 aug.; 18 sept.; 2 en 23 okt. 1852.

Naar de Duitse vertaling verschenen bij Dietz Verlag, Berlijn 1971.

Boekverzorging en omslag: Robert Metz.

Eerste druk

Copyright Nederlandse uitgave: Pegasus Amsterdam

ISBN 90 6143 111 5

(Duitsland aan de vooravond van de revolutie)

Het eerste bedrijf van het revolutionaire drama op het Europese continent is ten einde. De 'machten van het verleden' van voor de stormachtige gebeurtenissen van 1848 zijn weer de 'machten van het heden' en de al dan niet populaire eendagsheersers, voorlopige regenten, driemannen en dictators zijn allen, vergezeld van hun gevolg van afgevaardigden, burgerlijke en militaire inspecteurs, prefekten, rechters, generaals, officieren en soldaten, naar alle windstreken verstrooid en 'overzee gestuurd', naar Engeland of Amerika. Ze vormen daar nieuwe regeringen 'in partibus infidelium'², Europese comités, centrale comités en nationale comités en kondigen hun komst aan in proklamaties, niet minder plechtig dan die van een heel wat minder denkbeeldige potentaat.

Een zwaardere nederlaag dan die, welke de revolutionaire partij — of liever de revolutionaire partijen — op het vasteland op alle punten van het strijdtoneel hebben geleden, is nauwelijks denkbaar. Maar wat wil dat nu eigenlijk zeggen? Hielden de worsteling van de Engelse burgerij om de sociale en politieke macht niet 48 jaar en die van de Franse burgerij niet 40 jaar van weergaloze gevechten in? En stonden ze niet juist op dat moment het dichtst bij de uiteindelijke overwinning, toen de gerestaureerde monarchie zich steviger in het zadel waande dan ooit? De tijd van het bijgeloof, dat revoluties het resultaat zijn van de boosaardigheid van een handjevol agitators, is reeds lang voorbij. Iedereen weet vandaag, dat aan iedere revolutionaire schok een maatschappelijke behoefte ten grondslag moet liggen, waarvan de bevrediging wordt verhinderd door overleefde instellingen. Deze behoefte hoeft nog

niet zo dringend te zijn en zo algemeen ervaren te worden, dat direkt succes verzekerd is; maar juist wanneer geprobeerd wordt haar met geweld te onderdrukken, zal ze zich steeds sterker doen gevoelen tot ze zich uiteindelijk van haar boeien bevrijdt. Als we dan eens een keer verslagen zijn, kunnen we niets anders doen dan weer van voren af aan beginnen. En de naar alle waarschijnlijkheid slechts zeer korte rustpauze, die ons is vergund tussen het einde van het eerste en het begin van het tweede bedrijf van de beweging, laat ons gelukkig de tijd voor een noodzakelijk stuk werk: het onderzoeken van de oorzaken die onvermijdelijk zowel tot de recente opstand, alsook tot de onderdrukking ervan leidden; oorzaken die niet gezocht moeten worden in de toevallige aspiraties, talenten, fouten, vergissingen of het verraderlijke gedrag van een paar leiders, maar in de algemene maatschappelijke toestand en de levensvoorwaarden van iedere door beroering getroffen natie. Dat de plotselinge bewegingen van februari en maart 1848 niet het werk zijn geweest van afzonderlijke personen, maar de spontane, onweerstaanbare uiting van nationale behoeften, die dan misschien niet duidelijk worden begrepen, maar toch zeer duidelijk worden aangevoeld door een groot aantal klassen in alle landen — dat is een feit dat algemeen wordt erkend. Wanneer men echter gaat zoeken naar de oorzaken van de successen van de contrarevolutie, krijgt men van alle kanten het gemakzuchtige antwoord dat meneer X of burger IJ het volk heeft 'verraden'. Dit antwoord kan dan, al naar gelang de omstandigheden, juist zijn of niet, maar het geeft onder geen enkele omstandigheid ook maar enige verklaring, het maakt zelfs niet eens begrijpelijk hoe het kwam dat het 'volk' zich op een dergelijke manier liet verraden. En hoe erbarmelijk zijn niet de vooruitzichten van een politieke partij, waarvan de hele politieke inventaris bestaat uit het weten omtrent het ene feit dat burger die-en-die niet te vertrouwen is.

Bovendien is het vanuit het gezichtspunt van de geschiedenis van het grootste belang, dat zowel de oorzaken van de revolutionaire beroering als die van haar onderdrukking worden onderzocht en uiteengezet. Alle kleinzielige persoonlijke ruzies en beschuldigingen, alle elkaar tegensprekende beweringen dat ofwel Marrast of Ledru-Rollin of Louis Blanc of een ander lid van de voorlopige regering de revolutie op de klippen heeft laten lopen waarop ze in stukken werd geslagen of dat ze dat allemaal samen hebben gedaan — wat voor belang kan dit alles hebben, welk licht kan dit alles op de gebeurtenissen werpen voor een Amerikaan of een Engelsman, die al deze verschillende bewegingen heeft waargenomen van een afstand die te groot is om de gebeurtenissen in detail te kunnen onderscheiden? Geen redelijk mens zal ooit geloven dat elf mannen³, die zowel wat betreft goede als slechte eigenschappen maar zeer middelmatig begaafd waren, in staat zouden zijn geweest een land met 36 miljoen inwoners in een tijd van drie maanden te gronde te richten,, tenzij deze 36 miljoen mensen in even grote onzekerheid hadden verkeerd over de door hen ingeslagen weg als hun elf leiders. Maar de vraag is nu juist hoe het kwam, dat deze 36 miljoen, hoewel ze voor een deel in onzekerheid om zich heen tastten, zich er opeens toe geroepen voelden naar eigen goeddunken te beslissen welke weg ze moesten inslaan, hoe het kwam dat ze daarna in verwarring raakten en dat hun oude leiders tijdelijk weer de leiding in handen mochten nemen.

Wanneer we dus een poging wagen de lezers van de 'Tribune'⁴ de oorzaken te verklaren, die noodzakelijkerwijs de revolutie van 1848 hebben teweeggebracht en even onvermijdelijk in de jaren 1849 en 1850 tot de onderdrukking ervan hebben geleid, dan mag men niet van ons verwachten dat we een volledige geschiedschrijving geven van de gebeurtenissen die zich in Duitsland hebben afgespeeld. Latere gebeurtenissen en het oordeel van generaties na ons zullen beslissen welke

van deze verwarrende hoeveelheid van schijnbaar toevallige, onsamenhangende en niet met elkaar in overeenstemming te brengen feiten voorbestemd zijn opgenomen te worden in de wereldgeschiedenis. Het moment voor een dergelijke taak is nog niet aangebroken; we moeten binnen de grenzen van het mogelijke blijven en er al mee tevreden zijn wanneer het ons lukt logische en op onbetwistbare feiten berustende oorzaken te vinden, die een verklaring geven voor de belangrijkste gebeurtenissen en beslissende keerpunten van die beweging en ons uitsluitel geven over de richting, waarin de volgende uitbarsting, die misschien niet eens zo lang op zich zal laten wachten, het Duitse volk zal stuwten.

Ten eerste, in welke toestand verkeerde Duitsland bij het uitbreken van de revolutie?

De samenstelling van de verschillende klassen van het volk, die de grondslag vormen waarop ieder politiek organisme berust, was in Duitsland ingewikkelder dan in welk ander land ook. Terwijl er in Engeland en Frankrijk een machtige, rijke bourgeoisie bestond die in de grote steden en met name in de hoofdstad geconcentreerd was en die het feodalisme volledig had vernietigd of, althans in het eerstgenoemde land, had gereduceerd tot slechts enkele, weinig betekende uiterlijke vormen, had de feodale adel in Duitsland een aanzienlijk deel van zijn oude privileges behouden. Bijna overal overheerste nog het stelsel van de feodale grondeigendom. De landheren hadden zelfs de bevoegdheid behouden op hun eigen grondgebied recht te spreken. Hoewel ze beroofd waren van hun politieke voorrechten, van het recht controle op de vorsten uit te oefenen, hadden ze toch bijna al hun middeleeuwse soevereine rechten ten aanzien van de op hun landerijen wonende boeren behouden, evenals de vrijdom van belastingen. Het feodalisme bloeide in sommige streken weliger dan in andere, maar was, behalve op de linker Rijnsoever, nergens afgeschaft. De destijds buitengewoon talrijke en gedeeltelijk

zeer rijke feodale adel gold officieel als de hoogste 'stand' in het land. Hij leverde de hoge staatsambtenaren en bezette bijna zonder uitzondering de officiersposten in het leger.

De Duitse bourgeoisie was in de verste verte niet zo rijk en zo sterk geconcentreerd als de Franse of de Engelse. De oude Duitse manufakturen waren door de opkomst van de stoomkracht en de zich snel uitbreidende overheersing van de Engelse industrie te gronde gericht. De meer moderne industrieën, die onder het Continentale Stelsel⁵ van Napoleon in het leven waren geroepen en in andere delen van het land waren gevestigd, vormden geen enkele compensatie voor het verlies van de oude en waren niet toereikend om een groep mensen te doen ontstaan die belangen had in de industrie en sterk genoeg zou zijn om regeringen, die wantrouwend stonden tegenover iedere opeenhoping van rijkdom en macht in nietadellijke handen, te dwingen rekening te houden met haar behoeften. Terwijl Frankrijk zijn zijde-industrie een periode van ruim 50 jaar van revolutie en oorlog glansrijk had doen doorstaan, verloor Duitsland gedurende dezelfde tijd bijna zijn hele linnenindustrie. Bovendien waren de Duitse industriegebieden dun gezaaid en sterk verspreid; ze lagen diep in het binnenland, maakten voor hun in- en uitvoer overwegend gebruik van buitenlandse, Nederlandse of Belgische, havens en hadden daarom slechts weinig of geen gemeenschappelijke belangen met de grote havensteden aan de Noord- en Oostzee; bovenal waren ze echter niet in staat grote industrie- en handelscentra te vormen als Parijs en Lyon, Londen en Manchester. De achterlijkheid van de Duitse industrie heeft vele oorzaken gehad, maar het zal voldoende zijn als we er hier twee noemen: enerzijds de ongunstige geografische ligging van het land, het feit dat het veraf ligt van de Atlantische Oceaan, die de grote verkeersader van de wereldhandel was geworden, en anderzijds de voortdurende oorlogen waarin Duitsland verwickeld was en die vanaf de 16de eeuw tot op de dag van

vandaag op Duits grondgebied werden uitgevochten. Deze numerieke zwakte en met name haar geringe concentratie hebben het de Duitse bourgeoisie onmogelijk gemaakt die politieke machtspositie te veroveren waarin de Engelse bourgeoisie zich sinds 1688 heeft verheugd en die de Franse bourgeoisie in 1789 heeft veroverd. En toch was in Duitsland de rijkdom van de bourgeoisie en met de rijkdom haar politieke betekenis sinds 1815 bezig gestadig te groeien. De regeringen waren gedwongen, zij het ook tegen hun wil, ten minste met haar directe materiële belangen rekening te houden. Men kan zelfs met recht stellen, dat van 1815 tot 1830 en van 1832 tot 1840 ieder stukje politieke invloed, dat de bourgeoisie in de grondwetten van de kleinere staten was toegekend en dat haar in de beide genoemde perioden van politieke reactie weer werd ontfutseld, dat al die stukjes werden gecompenseerd door een zoncessie van praktische aard. Iedere politieke nederlaag van de bourgeoisie ging vergezeld van een overwinning op het gebied van de handelswetgeving. En zowel het Pruisische stelsel van beschermende rechten van 1818, als de oprichting van de Tolunie⁶ was voor de Duitse kooplieden en fabriekseigenaren zeker van veel meer waarde dan het twijfelachtige recht om in de Kamer van het een of andere staatje een motie van wantrouwen in te dienen tegen ministers, die om zulke zaken alleen maar lachten. De bourgeoisie kwam met het groeien van haar rijkdom en de toenemende uitbreiding van haar handel zodoende al spoedig bij het stadium terecht, waarin zij zich bij het ontplooiën van haar primairste belangen gehinderd voelde door de politieke structuur van het land: door de kakelbonte verbrokkeling van het land onder zesendertig vorsten met tegenstrijdige aspiraties en grillen; door de kluisters van het feodalisme die de landbouw en de ermee verbonden bedrijfstakken omkneld hielden; door de opdringerige controle, waaraan haar zaken door een ondeskundige en aanmatigende bureaucratie werden onderworpen. Tegelijkertijd

leidden de uitbreiding en versterking van de Tolunie, het alom introduceren van de stoomkracht in het verkeer en de groeiende concurrentie op de binnenlandse markt tot een wederzijdse toenadering van de commerciële klassen in de verschillende staten en provincies, tot een samenvloeien van hun belangen en tot de centralisatie van hun kracht. Het natuurlijke gevolg hiervan was dat al deze elementen terechtkwamen in het kamp van de liberale oppositie en dat het eerste serieuze gevecht, dat de Duitse bourgeoisie om de politieke macht leverde, werd afgesloten met een overwinning. Deze kentering kan men dateren vanaf 1840, vanaf het tijdstip waarop de Pruisische bourgeoisie zich aan het hoofd stelde van de beweging van de Duitse bourgeoisie. We zullen op deze beweging van de liberale oppositie van 1840 tot 1847 nog later terugkomen.*

De grote massa van de natie, die van de adel noch van de bourgeoisie deel uitmaakte, bestond, voor zover het steden betreft, uit de klassen van kleine burgers en arbeiders en, op het platteland, uit de boeren.

De klasse van handwerkers en kleine handelaren is in Duitsland buitengewoon omvangrijk als gevolg van de omstandigheid, dat de grootkapitalisten en industriëlen als klasse in hun ontwikkeling waren gehinderd. In de grote steden vormt ze bijna de meerderheid van de bevolking, in de kleine steden geeft zij volledig de toon aan, omdat daar bij de strijd om de doorslaggevende invloed rijkere mededingers ontbreken. Deze kleine burgerij, die in iedere moderne staat en bij alle moderne revoluties een zeer grote betekenis heeft, is bijzonder belangrijk in Duitsland, waar ze bij de jongste gevechten in de meeste gevallen de beslissende rol heeft gespeeld. Haar tussenpositie tussen de klasse van grote kapitalisten, kooplieden en fabrikanten, de eigenlijke bourgeoisie, en het proletariaat of de arbeidersklasse is bepalend voor haar karakter. Ze streeft er

* Zie hoofdstuk II - *de red.*

naar een positie in te nemen als die van de bourgeoisie, maar bij de minste tegenspoed worden de leden van de kleine burgerij naar beneden geslingerd in de gelederen van het proletariaat. In monarchieën en feodale landen is de kleine burgerij voor haar bestaan afhankelijk van de klandizie van het hof en de adel; zij zou door het verlies van deze klandizie voor een groot deel te gronde worden gericht. In de kleine steden wordt de grondslag van haar welstand dikwijls gevormd door een garnizoen, een plaatselijke regering of een gerechtshof, met heel hun aanhang. Wordt de kleine burgerij van deze grondslag beroofd, dan is het gedaan met de kleine kooplieden, kleermakers, schoenlappers en meubelmakers. Het voortdurend heen *en weer geslingerd worden tussen de hoop op te stijgen tot in de rijen van de meer welvarende klassen en de vrees omlaaggedrukt te worden tot het niveau van proletariërs of zelfs van paupers; tussen de hoop haar belangen te kunnen bevorderen door het veroveren van een aandeel in de leiding van de staatszaken en de vrees dat zij zich, door op een ongelegen moment oppositie te voeren, de woede op de hals haalt van een regering waarvan haar bestaan volledig afhankelijk is, omdat die de macht heeft haar te beroven van haar beste klanten; de nietigheid van haar bezit, waarvan de onzekerheid omgekeerd evenredig is aan de omvang ervan — dit alles maakt dat de kleine burgerij uiterst wankelmoedig is in haar opvattingen. Onder een sterke feodale of monarchale regering is ze deemoedig en kruiperig onderdanig, terwijl ze het liberalisme gaat aanhangen wanneer de bourgeoisie in opkomst is; zodra de bourgeoisie haar eigen macht heeft verankerd, krijgt de kleine burgerij plotseling zeer sterke democratische bevliegingen, maar ze vervalt jammerlijk in vrees en beven, zodra de klasse onder haar, het proletariaat, poogt zelfstandig in beweging te komen. We zullen in het hierna volgende kunnen zien hoe de Duitse kleine burgerij beurtelings van het ene stadium naar het andere overgaat.

De Duitse arbeidersklasse is wat haar maatschappelijke en politieke ontwikkeling betreft even ver achtergebleven bij die van Engeland en Frankrijk als de Duitse bourgeoisie bij de bourgeoisie van die landen. Zo heer, zo knecht. De ontwikkeling van de bestaansvoorwaarden voor een talrijk, sterk, geconcentreerd en intelligent proletariaat gaat hand in hand met de ontwikkeling van een talrijke, welvarende, geconcentreerde en machtige bourgeoisie. De arbeidersbeweging zelf is nimmer onafhankelijk en draagt nimmer een uitsluitend proletarisch karakter, alvorens al die verschillende delen van de bourgeoisie en met name het meest vooruitstrevende gedeelte ervan, de grote fabriekseigenaren, de politieke macht veroverd hebben en de staat overeenkomstig hun behoeften hebben omgevormd. Dan is het moment aangebroken dat het onvermijdelijke conflict tussen fabrikanten en loonarbeiders dreigend naderbij komt en zich niet langer laat uitstellen, het moment dat de arbeidersklasse zich niet langer laat afschepen met valse hoop en met beloften die nooit ingelost kunnen worden, het moment, waarop eindelijk het grote probleem van de 19de eeuw, de emancipatie van het proletariaat, in alle duidelijkheid en in zijn juiste licht aan de dag treedt. In Duitsland echter stond de grote massa van de arbeidersbevolking niet in dienst van de moderne industriekoningen van het slag waarop Engeland met zoveel trots kan bogen, maar van kleine patroons, die werken op een manier die niet meer is dan een overblijfsel uit de middeleeuwen. En zoals er een hemelsbreed verschil bestaat tussen een grote katoenkoning en een kleine schoenlapper of kleermaker, zover zijn ook de bijdehande fabrieksarbeiders van een modern industrieel Babylon voor op de bedeesde kleermakers- of meubelmakersgezellen uit een klein plattelands- stadje, wier levensomstandigheden en arbeidsmethoden nog maar heel weinig verschillen van die van hun gildeggenoten van 500 jaar daarvoor. Het algemene gebrek aan moderne levensomstandigheden en moderne industriële produktiewijzen ging

vanzelfsprekend gepaard aan het bijna even algemeen ontbreken van moderne ideeën, en het is dan ook niet verwonderlijk dat een groot deel van de werkende klassen bij het uitbreken van de revolutie de eis stelde, dat de oude gilden en de middeleeuwse geprivilegieerde ambachtelijke verenigingen direkt weer in ere moesten worden hersteld. Er ontstond, onder invloed van de industriegebieden, waar het moderne productiesysteem overheerste, en als gevolg van de mogelijkheden tot wederzijds contact en geestelijke ontwikkeling, die het zwervende leven van talrijke arbeiders met zich bracht, weliswaar een hechte kern van elementen wier ideeën over de emancipatie van hun klasse aanzienlijk helderder waren en veel beter overeenkwamen met de praktische realiteit en de historische noodzakelijkheid, maar deze vormden toch slechts een kleine minderheid. Wanneer we het begin van de actieve beweging van de bourgeoisie in het jaar 1840 kunnen plaatsen, dan valt het begin van de arbeidersbeweging in het jaar 1844 met de opstanden van de Silezische en Boheemse fabrieksarbeiders.⁷ We zullen spoedig de gelegenheid hebben een overzicht te krijgen van de verschillende stadia, die deze beweging doorliep.

Tenslotte was er dan nog de grote klasse van kleine landbouwers, de boeren, die met hun aanhang van landarbeiders de grote meerderheid van het hele volk vormen. Maar deze klasse viel zelf weer in verschillende lagen uiteen. Daar waren, ten eerste, de meer welgestelde boeren, die in Duitsland worden aangeduid met de term grote en middelgrote boeren, die min of meer omvangrijke bedrijven in eigendom hebben en die ieder verscheidene landarbeiders in dienst hebben. Voor deze klasse, die een tussenpositie innam tussen de van belasting vrijgestelde feodale landheren enerzijds en de kleine boeren en landarbeiders anderzijds, was om vrij begrijpelijke redenen een bondgenootschap met de antifeodale, stedelijke bourgeoisie de meest natuurlijke politiek. Dan waren er, ten tweede, de vrije

kleine boeren, die vooral in het Rijnland de toon aangaven, waar het feodalisme het had afgelegd onder de zware slagen van de grote Franse revolutie. Zulke onafhankelijke kleine boeren waren ook hier en daar te vinden in andere provincies, waar het hen gelukt was de feodale lasten, die tot dan toe op hun stukken land hadden gerust, met geld af te kopen. Deze klasse was echter slechts in naam een klasse van vrije boeren, omdat hun bedrijf gewoonlijk in zo hoge mate en onder zulke zware voorwaarden belast was met hypotheek, dat niet de boer, maar de woekeraar die het geld had voorgesloten de werkelijke eigenaar van het land was. Ten derde waren er de feodale kleine boeren, die niet gemakkelijk van hun stuk land verdreven konden worden, maar die een eeuwige pacht moesten betalen of voor altijd een bepaalde hoeveelheid arbeid voor hun landheer moesten verrichten. De landarbeiders, tenslotte, verkeerden op vele grote landgoederen in vrijwel dezelfde positie als de overeenkomstige klasse in Engeland en ze leefden en stierven zonder uitzondering als arme en ondervoede slaven van hun heren. De drie laatstgenoemde klassen van de plattelandsbevolking, de kleine vrije boeren, de feodale pachters en de landarbeiders, hadden zich voor de revolutie nooit zo het hoofd gebroken over politiek, maar het is zonder meer duidelijk dat deze gebeurtenis voor hen een nieuwe weg aangaf, vol van de meest stralende vooruitzichten. Hun allen bood de revolutie voordelen en het viel te verwachten, dat, als de zaak maar eenmaal goed op gang zou zijn gekomen, zij zich allen er wel bij zouden aansluiten. Tegelijkertijd is het echter even duidelijk en door de loop van de geschiedenis van alle moderne landen ook bevestigd, dat de plattelandsbevolking nooit zelfstandig een succesvolle beweging tot stand kan brengen. Daarvoor is het gebied waarover zij verspreid is te groot en het blijft moeilijk om onder aanzienlijke gedeelten ervan een blijvende eensgezindheid te scheppen. De stoot daartoe moet haar gegeven worden door het initiatief van de meer wakkere en

meer beweeglijke delen van de bevolking, die in de steden is geconcentreerd.

De bovenstaande beknopte schets van de belangrijkste klassen, waaruit ten tijde van het uitbreken van de recente bewegingen de Duitse natie was samengesteld, zal wel al voldoende zijn om voor een groot deel het gebrek aan uiterlijke samenhang en innerlijke eensgezindheid te verklaren, alsook de voor iedereen duidelijk zichtbare tegenstellingen, die hun stempel op deze beweging hebben gedrukt. Wanneer er een heftige botsing plaatsvindt van zulke verschillende en tegengestelde belangen, die elkaar op zo'n zonderlinge manier doorkruisen; wanneer deze met elkaar strijdige belangen in iedere landstreek en in iedere provincie in een andere samenstelling voorkomen en wanneer er, wat het belangrijkste is, in het land geen groot centrum bestaat, zoals Londen of Parijs, dat zoveel gewicht in de schaal legt, dat, als daar eenmaal een beslissing valt, de hele strijd niet meer in iedere landstreek van voren af aan hoeft te worden uitgevochten, wat kan men dan anders verwachten dan dat de strijd uiteenvalt in een groot aantal onsamenhangende afzonderlijke gevechten, waarin enorm veel bloed, energie en kapitaal wordt verbruikt, en die desondanks tot geen enkel beslissend resultaat leiden?

De politieke verbrokkeling van Duitsland in drie dozijn meer of minder belangrijke vorstendommen kan eveneens verklaard worden uit deze veelsoortigheid en verwardheid van elementen, waaruit de natie bestaat en die weer in iedere landstreek van elkaar verschillen. Waar geen gemeenschappelijke belangen bestaan, kunnen ook geen gemeenschappelijke doelstellingen bestaan, laat staan dat er gemeenschappelijk gehandeld kan worden. De Duitse Bond is weliswaar tot in de eeuwigheid onontbindbaar verklaard, maar toch hebben de Bond en zijn orgaan, de Bondsdag⁸, nooit de eenheid van Duitsland vertegenwoordigd. De hoogste graad van centralisatie tot welke men het in Duitsland ooit heeft gebracht was de op

richting van de Tolunie; hierdoor zagen ook de Noordzee- staten zich gedwongen een eigen tariefgemeenschap te vormen⁹, terwijl Oostenrijk zich ook achter zijn bijzondere tariefmuur bleef verschansen. Duitsland kon zich tevreden stellen met de gedachte dat het, voorzover het alle praktische aangelegenheden betrof, voortaan nog maar in drie zelfstandige machten verdeeld was in plaats van in zesendertig zoals voorheen. Dit alles deed natuurlijk niets af aan de uit 1814 stammende onbeperkte opperste soevereiniteit van de Russische tsaar.

Nadat we bij wijze van inleiding deze conclusies hebben getrokken uit onze vooronderstellingen, zullen we allereerst onderzoeken hoe de verschillende bovengenoemde klassen van het Duitse volk na elkaar in beweging kwamen en welke karaktertrekken de beweging na het uitbreken van de Franse revolutie in 1848 ging aannemen.

Londen, september 1851

Men kan stellen dat de politieke beweging van de middenklasse of bourgeoisie in Duitsland in 1840 is begonnen. Zij werd voorafgegaan door tekenen, die erop wezen dat de kapitalistische en industriële klasse van dit land zo langzaam toe groeide naar een situatie, die het haar niet langer toestond zich de druk van een halffeodaal, halfbureaucratisch monarchaal regime nog langer lijdzaam en afwachtend te laten welgevalen. De kleinere Duitse vorsten stonden de een na de ander meer of minder liberale grondwetten toe. Zij deden dit 'elegant' om zich te verzekeren van een grotere onafhankelijkheid ten opzichte van de hegemonie van Oostenrijk en Pruisen of ten opzichte van de invloed van de adel in hun eigen staten, en gedeeltelijk om de als los zand aan elkaar hangende provincies, die door het Weense Congres¹⁰ onder hun leiding waren geplaatst, samen te voegen tot één geheel. Ze konden dit doen zonder zelf gevaar te lopen; want wanneer de Bondsraad, deze marionet in de handen van Oostenrijk en Pruisen, de onafhankelijkheid die zij als soevereine vorsten bezaten, probeerde aan te tasten, konden ze er zeker van zijn dat ze bij hun verzet tegen dit diktatoriale ingrijpen gesteund zouden worden door de publieke opinie en de Kamers; en wanneer anderzijds de Kamers te sterk werden, konden ze zonder meer gebruik maken van de macht van de Bondsraad om iedere oppositie te breken. De grondwettelijke instellingen in Beieren, Württemberg, Baden of Hannover konden onder zulke omstandigheden nooit oorzaak zijn van een serieuze strijd om de politieke macht en de Duitse bourgeoisie hield zich daarom in grote meerderheid afzijdig van het kleinzielige ge

harrewar in de parlementen van de kleine staten; ze realiseerde zich immers heel goed dat, tenzij er een fundamentele verandering zou plaatsvinden in de politiek en de staatsinrichting van de beide Duitse grote mogendheden, elke strijd en elke overwinning van ondergeschikte betekenis doelloos zouden zijn. Tegelijkertijd echter begon er in deze kleine parlementen een soort liberale advocaten op te treden, die beroepsmatig oppositie voerden: dit waren mensen als Rotteck, Welcker, Romer, Jordan, Stüve en Eisenmann, de grote 'mannen van het volk', die na twintig jaren van al dan niet rumoerige maar altijd vergeefse oppositie door de revolutionaire stormvloed van 1848 aan de top van de macht werden gebracht en die, nadat ze daar hun volslagen onbekwaamheid en onbeduidendheid hadden getoond, zich plotseling weer in de vergetelheid zagen teruggeworpen. Deze eerste exemplaren van politici-om-den-brode en beroepsopposanten in Duitsland deden het Duitse oor door hun redevoeringen en geschriften wennen aan de taal van het constitutionalisme en verkondigden alleen door hun bestaan al het naderen van een tijd, waarin de bourgeoisie de politieke frasen, die deze babbelseke advocaten en professoren kwistig om zich heen plachten te strooien, zonder dat ze de oorspronkelijke betekenis ervan helemaal begrepen, zou opnemen en ze daardoor hun eigenlijke betekenis zou hergeven.

Ook de Duitse literatuur kon zich niet onttrekken aan de invloed van de politieke opwinding, die door de gebeurtenissen van 1830 in heel Europa was ontstaan.¹⁾ Vrijwel iedere schrijver van die tijd predikte een primitief constitutionalisme en een nog grover republikenisme. Het werd, vooral onder de minder goede auteurs, de gewoonte het gebrek aan spiritualiteit in hun werken goed te maken door politieke zinspelingen die vrijwel zeker opzien moesten baren. Gedichten, romans, recensies, toneelstukken, kortom de hele literaire produktie pulde uit van wat men 'tendens' noemde, dat wil zeggen van min of meer bedeesde uitingen van een oppositionele gezindheid. Om

de in Duitsland na 1840 heersende verwarring van ideeën compleet te maken, werden deze politiek oppositionele elementen door elkaar gehutseld met uit de universitaire jaren hangen gebleven, maar halfverwerkte herinneringen aan de Duitse filosofie en brokstukken verkeerd begrepen Frans socialisme, met name dat van Saint-Simon. En het stelletje schrijvers dat uitgebreid zwelgde in dit onsamenhangende geheel van ideeën, tooide zich met de pretentieuze naam Jong Duitsland¹² of de Moderne School. Ze hebben sindsdien wel berouw gehad van hun jeugdzonden, maar hun stijl niet verbeterd.

Tenslotte schaarde ook de Duitse filosofie, de ingewikkeldste maar tegelijkertijd ook betrouwbaarste graadmeter van de ontwikkeling van de Duitse geest, zich aan de zijde van de Duitse bourgeoisie, namelijk toen Hegel in zijn 'Filosofie van het recht'¹³ de constitutionele monarchie de hoogstontwikkelde, meest volmaakte regeringsvorm noemde. Met andere woorden: hij kondigde aan, dat de Duitse bourgeoisie op het punt stond de ladder naar de politieke macht te bestijgen. Na zijn dood heeft zijn school het hier niet bij gelaten. Het meer geavanceerde deel van zijn aanhang onderwierp enerzijds ieder godsdienstig geloof aan de vuurproef van een strenge kritiek, waardoor het het eerbiedwaardige bouwsel van het christendom tot op zijn grondvesten deed schudden, en anderzijds ontwikkelde het politieke opvattingen, zo vermetel als Duitse oren ze tot dusver nog nooit te horen hadden gekregen, en probeerde het de herinnering aan de helden van de eerste Franse revolutie in ere te herstellen. Als de duistere filosofische taal, waarin deze ideeën waren gehuld, al de geest van de schrijver zowel als die van de lezer omnevelde, ze verblindde niet minder de ogen van de censor en zo kon het gebeuren dat de Jong- Hegelianen een persvrijheid genoten zoals geen andere tak van de literatuur die kende.

Het was dus duidelijk dat er zich in de openbare mening in Duitsland een grote verandering voltrok. De grote meerder

heid van die klassen, die dank zij hun ontwikkeling of levenspositie ook onder een absolute monarchie de mogelijkheid hadden zich enig politiek inzicht eigen te maken en een tot op zekere hoogte zelfstandige politieke mening te vormen, sloot zich langzamerhand aaneen tot één sterke, oppositionele slagorde tegenover het bestaande stelsel. En wanneer men van oordeel is dat de politieke ontwikkeling in Duitsland maar langzaam in haar werk ging, moet men in aanmerking nemen hoe moeilijk het is zich omtrent elk willekeurig vraagstuk informatie te verschaffen in een land, waar de nieuwsvoorziening onder regeringscontrole is geplaatst en waar nergens, van de dorpsschooltjes en zondagsscholen tot en met de kranten en de universiteit, iets gezegd, onderwezen, gedrukt of gepubliceerd wordt zonder voorafgaande goedkeuring van de regering. Laten we Wenen als voorbeeld nemen. De bevolking van Wenen, die wat betreft haar nijverheid en handigheid bij de arbeid waarschijnlijk voor niemand in Duitsland onderdoet en die bewezen heeft in geestkracht, moed en revolutionaire energie verre boven wie dan ook uit te steken, had toch minder inzicht in haar werkelijke belangen en beging tijdens de revolutie meer fouten dan waar ook. Voor een groot deel was dit te wijten aan de omstandigheid, dat de regering- Metternich haar in bijna volledige onwetendheid wist te houden aangaande de allereenvoudigste politieke vraagstukken.

Het is dan ook overbodig een verdere verklaring te geven voor de vraag waarom onder een dergelijk stelsel de politieke informatie het bijna uitsluitende monopolie was van die maatschappelijke klassen, die het zich financieel konden veroorloven die informatie het land binnen te smokkelen, en wel in het bijzonder die klassen die door de bestaande verhoudingen het zwaarst in hun belangen werden geschaad, met name de klasse van industriëlen en kooplieden. Zij waren daarom de eersten die zich als massa aaneensloten tegen het voortbestaan van een

min of meer verhuuld absolutisme, en men kan het moment, waarop zij overgingen naar de gelederen van de oppositie, zien als het begin van een werkelijk revolutionaire beweging in Duitsland.

Men kan het jaar 1840 beschouwen als het tijdstip waarop de Duitse bourgeoisie openlijk haar oppositionele stelling innam. Het was het jaar waarin de voorganger van de huidige koning van Pruisen, de laatst overlevende oprichter van de Heilige Alliantie¹⁴ van 1815, stierf. Van de nieuwe koning was bekend, dat hij de overwegend bureaucratische, van militarisme doortrokken monarchie van zijn vader niet vriendelijk gezind was. Wat de Franse bourgeoisie had verwacht toen Lodewijk XVI de troon besteed, dat hoopte de Duitse bourgeoisie tot op zekere hoogte van Frederik Willem IV van Pruisen. Men was het er alom over eens dat het oude stelsel zichzelf had overleefd, bankroet was en afgeschaft moest worden. Wat men onder de vroegere koning stilzwijgend had geaccepteerd, werd nu op luide toon als onverdraaglijk uitgekreten.

Maar in tegenstelling tot Lodewijk XVI, 'Lodewijk de Gewenste', die een eenvoudige, pretentieloze sukkel was geweest, zich halfweegs bewust van zijn eigen onbeduidendheid, die er geen vaststaande ideeën op nahield en die voornamelijk werd geleid door gewoontes die hij zich bij zijn opvoeding had eigen gemaakt, bezat 'Frederik Willem de Gewenste' totaal andere eigenschappen. Ofschoon hij zijn Franse tegenhanger ongetwijfeld in karakterzwakte overtrof, ontbrak het hem aan pretenties noch aan ideeën. Op een dilettanterige wijze had hij zich vertrouwd gemaakt met de grondbeginselen van de meeste takken van wetenschap en hij achtte zich op grond hiervan geleerd genoeg om over ieder vraagstuk het doorslaggevende oordeel uit te spreken. Hij was ervan overtuigd een eersteklas redenaar te zijn en er was beslist geen enkele handelsreiziger in Berlijn te vinden, die het op kon nemen

tegen zijn langademige stortvloed van vermeende geestigheden en welbespraaktheid. En hij had, bovenal, zijn ideeën. Hij haatte en verachtte het bureaucratische element van de Pruisische monarchie, maar alleen omdat heel zijn sympathie het feodale element gold. Als een van de oprichters en belangrijkste medewerkers van het 'Berliner politisches Wochenblatt'⁵ en van de zogenoemde Historische School⁶ (een school die teerde op de ideeën van Bonald, de Maistre en andere literaire vertegenwoordigers van de eerste generatie Franse legitimisten⁷), streefde hij ernaar de overheersende maatschappelijke positie van de adel zo volledig mogelijk te herstellen. De koning, de eerste edelman van zijn rijk, omgeven allereerst door een schitterende hofhouding van machtige vazallen, vorsten, hertogen en graven, en vervolgens door een omvangrijke, vermogende lagere adel, naar goeddunken heersend over zijn trouwe burgers en boeren en op die manier het hoofd van een volledige hiërarchie van sociale lagen of kasten, waarvan elk zich diende te verheugen in zijn bijzondere privileges en van alle andere gescheiden diende te zijn door de vrijwel onoverkomelijke scheidsmuren die door geboorte of eeuwig vastgelegde maatschappelijke positie werden opgeworpen, waarbij al deze kasten of 'Rijksstanden' elkaar wat betreft macht en invloed zo voortreffelijk in evenwicht dienden te houden dat de koning een onbeperkte vrijheid van handelen had — dat was het schone ideaal, dat Frederik Willem IV zich had voorgenomen te realiseren en dat hij ook vandaag weer probeert te verwezenlijken.

Het duurde enige tijd voor de Pruisische bourgeoisie, die in theoretische vraagstukken niet zo bijzonder thuis was, achter de werkelijke bedoelingen van haar koning kwam. Wat ze echter al spoedig merkte was het feit, dat hij zich dingen had voorgenomen te doen die lijnrecht ingingen tegen haar wensen. Nauwelijks kon de nieuwe koning door de dood van zijn vader vrijelijk zijn mond roeren, of hij begon in talloze redevoeringen

van zijn bedoelingen kond te doen, en elk van zijn redevoweringen en elk van zijn daden droeg ertoe bij dat hij de sympathie van de bourgeoisie steeds meer verspeelde. Hierom zou hij zich weinig hebben bekommerd, ware het niet dat enige harde en verontrustende feiten hem in zijn dichterlijke dromen stoorden. Waarom toch heeft de romantiek zo weinig verstand van rekenen en waarom rekent het feodalisme sedert Don Quichotte altijd buiten de waard? Frederik Willem IV was te zeer behept met de minachting voor baar geld, die van oudsher het voornaamste erfdeel is geweest van de nazaten van de kruisvaarders. Bij zijn troonsbestijging trof hij een weliswaar schrielijk ingericht, maar toch kostbaar regeringsapparaat aan en een slechts matig gevulde staatskas. Binnen twee jaar was ieder spoor van een overschot verdaan aan feesten aan het hof, aan koninklijke reizen, rijke schenkingen, steun aan hongerlijdende, lanterfantende, gierige en vleierige adellijke heren enz., en de regelmatige belastingontvangsten waren niet meer toereikend voor de behoeften van het hof, noch voor die van de staat. En zo bevond Zijne Majesteit zich al zeer spoedig in de mangel tussen een gapend tekort aan de ene kant en een wet uit het jaar 1820¹⁸ aan de andere kant, die iedere nieuwe lening en iedere verhoging van de bestaande belastingen onwettig verklaarde als de 'toekomstige volksvertegenwoordiging' daar geen toestemming voor had verleend. Deze volksvertegenwoordiging bestond niet; de nieuwe koning was zelfs nog minder dan zijn vader geneigd haar te creëren, en als hij dat al geweest was, dan was het hem bekend dat de openbare mening zich sinds zijn troonsbestijging verbazingwekkend had gewijzigd.

Inderdaad, de bourgeoisie, die voor een deel had verwacht dat de nieuwe koning direkt een grondwet zou instellen, de vrijheid van drukpers zou uitroepen, een juryrechtspraak zou invoeren enz. enz., kortom, zichzelf aan het hoofd zou stellen van de vreedzame revolutie die zij nodig had om zich te ver

zekeren van de politieke macht — die bourgeoisie had haar vergissing ingezien en zich woedend tegen de koning gekeerd. In de Rijnprovincie en in meerdere of mindere mate in heel Pruisen was zij zo verbitterd, dat zij zich, bij gebrek aan een voldoende aantal eigen mensen die haar in de pers konden vertegenwoordigen, zelfs waagde aan een bondgenootschap met juist die extreme filosofische richting waarover we hiervoor spraken. De vrucht van dit bondgenootschap was de 'Rheinische Zeitung'⁹ in Keulen, een blad dat na een verschijningsperiode van vijftien maanden werd verboden, maar dat men kan beschouwen als het begin van het moderne krantenwezen in Duitsland. Dat was in 1842.

De arme koning, wiens zakelijke moeilijkheden wel de scherpst mogelijke bespottung vormden van zijn middeleeuwse neigingen, ontdekte zeer snel dat hij niet verder kon regeren zonder een geringe concessie te doen aan de algemene, luid- klinkende eis tot instelling van een 'volksvertegenwoordiging', die als laatste restant van de allang vergeten beloften van 1813 en 1815 was neergelegd in de wet van 1820. De aanvaardbaarste manier om aan deze lastige wet te voldoen zag hij in het bijeenroepen van de volgens standen samengestelde commissies van de Provinciale Staten. Het instituut van de Provinciale Staten stamde uit het jaar 1823. In alle acht provincies van het koninkrijk waren ze samengesteld uit: 1. de hoge adel, de vroeger regerende huizen van het Duitse rijk, waarvan de hoofden op grond van hun geboorte lid waren van de Staten, 2. vertegenwoordigers van de ridderstand of lagere adel, 3. vertegenwoordigers van de steden en 4. afgevaardigden van de boeren ofwel de klasse van kleine grondbezitters. Het geheel was zo opgezet dat in iedere provincie de beide adellijke groepen altijd de meerderheid in de Staten hadden. Elke van deze acht Provinciale Staten koos een commissie en deze acht commissies werden nu naar Berlijn ontboden om een volksvertegenwoordiging te vormen, die toestemming moest

geven voor de zozeer begeerde lening. Verklaard werd dat de staatskas gevuld was en dat de lening niet nodig was voor het dekken van lopende uitgaven, maar voor de aanleg van een staatsspoorweg. De verenigde commissies antwoordden de koning echter met een botte weigering door te verklaren, dat ze niet bevoegd waren als vertegenwoordigers van het volk op te treden, en ze nodigden Zijne Majesteit uit de belofte inzake een in de grondwet vastgelegde volksvertegenwoordiging in te lossen, die door zijn vader was gegeven toen die de hulp van het volk nodig had tegen Napoleon.

De zitting van de verenigde commissies was er een bewijs van dat de oppositionele gezindheid niet langer beperkt bleef tot de bourgeoisie. Een deel van de boeren had zich er bij aangesloten en velen uit de adel, die op hun eigen landgoederen zelf een grootbedrijf uitoefenden en handel dreven in graan, wol, spiritus en vlas, hadden zich eveneens tegen de regering en voor een grondwettelijk vastgelegde volksvertegenwoordiging uitgesproken, daar ook zij garanties nodig hadden tegen het absolutisme, de bureaucratie en de restauratie van het feodale stelsel. Het plan van de koning was volledig mislukt; hij had geen geld gekregen en de invloed van de oppositie versterkt. De volgende zittingen van de Provinciale Staten zelf verliepen voor de koning nog ongunstiger. Alle eisten zij hervormingen, inlossing van de in 1813 en 1815 gedane beloften, een grondwet en persvrijheid; de resoluties, die enkele Staten hierover aannamen, waren in zeer oneerbiedige bewoordingen gesteld en de slechtgeluimde antwoorden van de woedende koning maakten de zaak nog erger.

Inmiddels namen de financiële moeilijkheden van de regering steeds meer toe. Door wederrechtelijk gebruik te maken van geldmiddelen die voor verschillende openbare voorzieningen bestemd waren en door frauduleuze manipulaties met de 'Seehandlung'²⁰, een commerciële onderneming die voor rekening en risico van de staat spekte en handel dreef en die

al sinds lang voor de staat als financiële makelaar werkzaam was, lukte het hem een tijdlang de schijn op te houden; het uitgeven van steeds meer papiergeld verschafte de staat eveneens enige middelen; en alles bij elkaar genomen werd het geheim zeer goed bewaard. Maar deze kunstgrepen waren snel alle uitgeput. Toen probeerde men het met een ander plan: het stichten van een bank, waarvan het kapitaal gedeeltelijk door de staat en gedeeltelijk door privé-aandeelhouders bijeengebracht moest worden; de uiteindelijke leiding moest bij de staat berusten om op deze manier voor de regering de mogelijkheid te scheppen grote bedragen aan de bank te onttrekken en zo dezelfde frauduleuze manipulaties te herhalen die met de 'Seehandlung' niet langer mogelijk waren. Maar natuurlijk was er geen enkele kapitalist te vinden die onder zulke voorwaarden geld wilde verstrekken; de statuten van de bank moesten worden gewijzigd en de eigendom van de aandeelhouders moest tegen eigenmachtig optreden van de minister van financiën worden beschermd, alvorens er aandelen werden getekend. Nadat ook dit plan was mislukt, bleef er niets over dan het met een lening te proberen — gesteld tenminste dat er kapitalisten te vinden zouden zijn die zomaar hun geld zouden uitlenen zonder de toestemming en de garantie van die geheimzinnige 'toekomstige volksvertegenwoordiging' te eisen. Men wendde zich tot Rothschild en die verklaarde dat hij de lening op slag zou verstrekken wanneer deze Volksvertegenwoordiging haar zou garanderen; zo niet, dan wilde hij met de hele zaak niets te maken hebben.

Zo was iedere hoop om geld te krijgen vervlogen en bestond er geen enkele mogelijkheid aan de instelling van de beroerde Volksvertegenwoordiging' te ontkomen. In de herfst van 1846 werd bekend dat Rothschild geweigerd had en in februari van het volgende jaar ontbood de koning alle acht Provinciale Staten naar Berlijn om uit hen een 'Verenigde-Statenvergadering' te vormen. Deze Statenvergadering moest de taak ver

vullen waarin bij de wet van 1820 in noodgevallen was voorzien; ze moest toestemming verlenen tot een lening en een belastingverhoging, maar ze mocht verder geen rechten bezitten. Haar medewerking aan de wetgeving in het algemeen zou slechts van adviserende aard zijn. Ze mocht niet op regelmatig terugkerende tijdstippen bijeenkomen, maar alleen dan wanneer de koning zulks gewenst achtte. Ze mocht slechts debatteren over vraagstukken, die het de regering behaagde aan haar voor te leggen. Natuurlijk waren de leden weinig ingenomen met de hun toegedachte rol. Ze herhaalden de verlangens die ze reeds op de zittingen van de Provinciale Staten hadden geuit. Hun betrekkingen met de regering verslechterden snel en toen van hen een lening werd geëist, die wederom was gemotiveerd met de beweerde noodzaak van de aanleg van een spoorweg, weigerden ze nogmaals hun toestemming hierdoor te geven.

Deze weigering bracht het einde van hun vergadering met rasse schreden naderbij. De koning, steeds meer verbitterd, stuurde hen met een berisping naar huis, maar bleef ook nu nog altijd zonder geld zitten. Hij had inderdaad alle reden verontrust te zijn over zijn positie, toen hij zag dat de liberale partij, die onder leiding stond van de bourgeoisie, een groot deel van de lagere adel en al diegenen omvatte, die om een veelheid van redenen ontevreden waren en zich in de verschillende delen van de onderste lagen verzameld hadden — toen hij zag dat deze liberale partij vastbesloten was haar eisen door te drukken. Tevergeefs had de koning in zijn openingsrede verklaard dat hij nooit en te nimmer een grondwet in de moderne zin van het woord zou toestaan²; de liberale partij volhardde in haar eis van een dergelijk modern, antifeodaal vertegenwoordigend stelsel met alle consequenties die daaraan verbonden waren: persvrijheid, juryrechtspraak enzovoorts. En zolang ze die niet kreeg — geen stuiver zou ze toestaan. Een ding was duidelijk: zo kon het niet lang meer

doorgaan; of een van beide partijen zou moeten toegeven, of het moest tot een breuk, een bloedige strijd komen. De bourgeoisie wist dat ze aan de vooravond van een revolutie stond en trof daartoe de voorbereidingen. Ze deed op iedere denkbare manier moeite de steun te verwerven van de arbeidersklasse in de steden en van de boerenmassa op het land, en zoals bekend was er tegen het einde van het jaar 1847 nauwelijks nog een politicus van naam bij de bourgeoisie die zich niet 'socialist' noemde om zich zeker te weten van de sympathie van het proletariaat. We zullen deze 'socialisten' weldra aan het werk zien.

De ijver waarmee de toonaangevende bourgeoisie zich althans uiterlijk de schijn van een socialistische gezindheid aanmat, was het gevolg van een ingrijpende verandering die zich onder de werkende klasse van Duitsland had voltrokken. Een deel van de Duitse arbeiders had sinds 1840 op zijn trektochten door Frankrijk en Zwitserland de nog zeer primitieve socialistische en communistische ideeën, die destijds onder de Franse arbeiders opgang maakten, meer of minder in zich opgenomen. De toenemende aandacht die sinds 1840 in Frankrijk aan deze ideeën werd geschonken, was er de oorzaak van dat het socialisme en het communisme ook in Duitsland in de mode kwamen en dat reeds vanaf 1843 alle kranten vol stonden van beschouwingen over sociale vraagstukken. Zeer spoedig ontstond er in Duitsland een school van socialisten²², die zich meer onderscheidde door de vaagheid van haar ideeën dan door de originaliteit ervan. Haar activiteit bestond voornamelijk in het vertalen van de leerstellingen van Fourier, Saint-Simon en andere Fransen in het duistere Duitse filosofische jargon. De school van Duitse communisten, die fundamenteel verschilt van deze sekte, ontstond ongeveer in dezelfde tijd.

In 1844 kwamen de Silezische wevers in opstand, gevolgd door de katoendrukkers in Praag. Deze oproeren, die bloedig

werden onderdrukt, opstanden van arbeiders die niet tegen de regering maar tegen de ondernemers waren gericht, maakten diepe indruk en gaven een nieuwe impuls aan de socialistische en communistische propaganda onder de arbeiders. De broodrellen in het hongerjaar 1847 hadden hetzelfde effect.²³ Kortom, precies zoals de constitutionele oppositie de grote massa van de bezittende klassen (met uitzondering van de grote feodale grondeigenaren) onder haar vaandel verenigde, verwachtte de arbeidersklasse in de grote steden haar bevrijding van de socialistische en communistische leer, hoewel haar bij de toen heersende perswetten maar zeer weinig daarover kon worden meegedeeld. Men kon van de arbeiders niet verwachten dat ze er bijzonder duidelijke ideeën op nahielden van wat nu hun doeleinden waren; ze wisten alleen, dat het program van 'e constitutionele bourgeoisie niet alles bevatte wat ze zelf nodig hadden en dat hun behoeften totaal geen deel uitmaakten van de constitutionele ideeënwereld.

Een aparte republikeinse partij bestond er in die tijd in Duitsland niet. Men was hetzij constitutioneel monarchist, hetzij meer of minder uitgesproken socialist of communist.

Onder deze voorwaarden moest de geringste botsing wel tot een grote revolutie leiden. Terwijl de hogere adel en de oudere ambtenaren en officieren de enige betrouwbare steunpilaren van de bestaande orde waren; terwijl de lagere adel, de industriële en handeldrijvende bourgeoisie, de universiteiten, zij die op elk niveau onderwijs gaven en zelfs de lagere rangen onder de ambtenaren en officieren zich allen tegen de regering aaneensloten; terwijl achter hen de ontevreden massa's boeren en proletariërs van de grote steden stonden, die weliswaar voorlopig nog de liberale oppositie steunden, maar ook reeds zonderlinge toespelingen maakten over hun bedoeling de zaken zelf ter hand te nemen; terwijl de bourgeoisie bereid was de regering omver te werpen en het proletariaat voorbereidingen trof om in het verdere verloop van de gebeurtenissen de

bourgeoisie omver te werpen — terwijl dat alles zich afspeelde, bleef de regering halsstarrig een koers volgen die wel tot een botsing moest leiden. Begin 1848 bevond Duitsland zich aan de vooravond van een revolutie en deze revolutie zou zeker zijn gekomen, ook wanneer het uitbreken ervan niet verhaast was door de Franse februari-revolutie.

Welke uitwerking deze Parijse revolutie in Duitsland heeft gehad, zullen we in ons volgende artikel zien.

Londen, september 1851

(De overige Duitse staten)

In ons laatste artikel hebben we ons vrijwel uitsluitend beperkt tot die staat, die in het tijdvak van 1840 tot 1848 verreweg het belangrijkste was voor de beweging in Duitsland, namelijk Pruisen. Nu moeten we echter een korte blik werpen op de overige Duitse staten gedurende hetzelfde tijdvak.

De kleine staten waren na de revolutionaire bewegingen van 1830 volledig onderworpen aan de diktatuur van de Bondsdag, dat wil zeggen van Oostenrijk en Pruisen. De verschillende grondwetten, die waren ingesteld zowel als bescherming tegen de diktaten van de grote staten alsook met het doel de populariteit van de vorstelijke auteurs ervan te verzekeren en een stempel van eenheid te drukken op de bonte mengeling van provincies die door het Weense Congres zonder enig grondbeginsel waren samengevoegd — deze grondwetten bleken, hoe illusoir ze ook waren, in de onrustige jaren 1830 en 1831 toch een gevaar te vormen voor de autoriteit van de kleine vorsten zelf. Ze werden dus vrijwel vernietigd; wat men ervan overliet leidde amper nog een schijnbestaan, en men moest wel de babbelse zelfgenoegzaamheid van een Welcker, Rotteck en Dahlmann bezitten om zich in te beelden, dat de met een vernederende kruiperigheid vermengde onderdanige oppositie, waarvan ze in de machteloze parlementen van de kleine staten blijk mochten geven, nog enig resultaat kon opleveren.

Het meer energieke deel van de bourgeoisie in deze kleine staten gaf al zeer spoedig na 1840 iedere hoop op die het vroeger had gekoesterd voor wat betreft het ontplooiën van een parlementair stelsel in deze aanhangsels van Oostenrijk en Pruisen. Nauwelijks hadden de Pruisische bourgeoisie en de

met haar verbonden klassen getoond dat het hen ernst was met hun besluit te strijden voor een parlementair stelsel in Pruisen, of men liet het aan haar over om leiding te geven aan de constitutionele beweging in de rest van het niet-Oosten- rijkse deel van Duitsland. Het is een nu nauwelijks meer betwist feit, dat de kern van de uit Midden-Duitsland afkomstige constitutionalisten, die zich later afscheidden van de Nationale Vergadering in Frankfort en de Gothaërs²⁴ werden genoemd, naar de plaats waar zij hun aparte zittingen hielden, zich al lang voor 1848 beraadden op een plan dat ze in 1849 met slechts kleine wijzigingen voorlegden aan de vertegenwoordigers van heel Duitsland. Het lag in hun bedoeling Oostenrijk volledig uit te sluiten uit de Duitse Bond, een nieuwe bond op te richten onder de bescherming van Pruisen, met een nieuwe grondwet en een bondsparlement, en de onbelangrijke, kleine staten in te lijven bij de grote. Dit alles zou ten uitvoer gelegd moeten worden zodra Pruisen zich zou scharen in de rij van constitutionele monarchieën, de persvrijheid zou instellen, zou overgaan tot een politiek die onafhankelijk was van zowel Rusland als Oostenrijk en aldus de constitutionalisten in de kleine staten de mogelijkheid zou geven een werkelijke controle op hun regeringen uit te oefenen. De opsteller van dit plan was professor Gervinus uit Heidelberg in Baden. De emancipatie van de Pruisische bourgeoisie zou dus het signaal moeten zijn voor die van de bourgeoisie in de rest van Duitsland en voor het sluiten van een zowel tegen Rusland als tegen Oostenrijk gericht defensief en offensief verbond; want Oostenrijk werd, zoals we dadelijk zullen zien, als een volslagen barbaars land beschouwd, waarover men maar zeer weinig wist, en het weinige dat men er dan wel van wist was niet erg vleierend voor de inwoners ervan. Oostenrijk gold daarom niet als wezenlijk bestanddeel van Duitsland.

De andere maatschappelijke klassen in de kleine staten traden, de een wat sneller dan de ander, in de voetsporen

van hun Pruisische klassegenoten. De kleine burgerij werd steeds ontevredener over haar respectieve regeringen, over het voortdurend toenemen van de belastingdruk, over het beknotten van die fiktieve politieke rechten, waarop ze zich zo liet voorstaan als ze zichzelf vergeleek met de 'slaven van het despotisme' in Oostenrijk en Pruisen. Maar voorlopig ontbrak het haar oppositie nog aan iedere duidelijk omschreven inhoud, die haar het karakter zou kunnen geven van een zelfstandige, zich van het constitutionalisme van de bovenlaag van de burgerij onderscheidende partij. Ook onder de boerenmassa steeg de ontevredenheid snel, maar zoals bekend laat dit deel van het volk in rustige, vreedzame tijden haar belangen nooit gelden en treedt het nooit op als zelfstandige klasse, behalve dan in landen waar algemeen kiesrecht bestaat. De handwerkers en fabrieksarbeiders in de steden begonnen door het 'vergif' van het socialisme en communisme besmet te raken; omdat er echter, behalve in Pruisen, slechts weinig enigszins belangrijke steden en nog minder industriegebieden waren, boekte de beweging van deze klasse door een gebrek aan actie- en propagandacentra in de kleine staten slechts zeer langzaam vooruitgang.

Zowel in Pruisen als in de kleine staten deden de moeilijkheden, die de politieke oppositie bij haar ontplooiing op haar weg vond, een soort godsdienstige oppositie ontstaan in de gedaante van de parallel lopende bewegingen van het Duits- Katholicisme en van de Vrije Gemeenten.²⁵ De geschiedenis geeft er ons talrijke voorbeelden van dat in landen, die zich verheugen in de zegeningen van een staatskerk en waar de politieke discussie de mond gesnoerd is, de gevaarlijke profane oppositie tegen de wereldlijke macht zich verschuilt achter het masker van een door een hogere macht gewijde en schijnbaar zelfverloochenende strijd tegen de onderdrukking van de geest. Menige regering, die geen enkele discussie over haar daden duldt, zal zich wel driemaal bedenken voor ze martelaars

schept en het godsdienstige fanatisme van de massa's wakker- schudt. In 1845 golden dan ook in alle Duitse staten hetzij de rooms-katholieke, hetzij de protestantse godsdienst, hetzij beide als een wezenlijk bestanddeel van het rechtssysteem dat in het land heerste. En evenzo vormde in al deze staten de geestelijkheid van de erkende godsdienst of godsdiensten een wezenlijk bestanddeel van het bureaucratische regeringsapparaat. Een aanval op de protestantse of katholieke leer, een aanval op het papendom hield dus een bedekte aanval in op de regering zelf. Wat de Duits-Katholieken betreft — alleen al het feit dat ze bestonden betekende al een aanval op de katholieke regeringen van Duitsland en in het bijzonder op die van Oostenrijk en Beieren; en zo vatten deze regeringen het ook op. De leden van de Vrije Gemeente, protestantse dissidenten die een zekere gelijkenis vertoonden met de Engelse en Amerikaanse Unitariërs²⁶, verheelden geenszins hun vijandschap jegens de klerikale, streng orthodoxe neigingen van de koning van Pruisen en diens gunsteling, de minister van godsdienstzaken Eichhorn. De beide nieuwe sekten, die zich tijdelijk snel verbreidden, de ene in de katholieke en de andere in de protestantse streken, verschilden slechts wat hun oorsprong betreft; wat hun leer betreft, stemden ze op de belangrijkste punten overeen: ze achtten iedere dogmatiek uit den boze. Deze afwezigheid van een duidelijk omschreven stellingname vormde de essentie van hun bestaan; ze beweerden bezig te zijn met de bouw van die ene grote tempel, waarin alle Duitsers hun toevlucht konden vinden. Zij vertegenwoordigden dus in religieuze vorm een andere politieke idee uit die tijd, de idee van de Duitse eenheid, en dat terwijl ze zelf onderling nooit tot overeenstemming konden komen.

Het idee van de Duitse eenheid, dat de zojuist genoemde sekten althans op godsdienstig gebied in praktijk probeerden te brengen doordat ze een gemeenschappelijke godsdienst uitvonden voor alle Duitsers, die helemaal pasklaar gemaakt was

voor hun behoeften, hun gewoonten en hun smaak, dit idee was inderdaad wijd verbreid, in het bijzonder in de kleine staten. Sinds het Duitse Rijk door toedoen van Napoleon uiteen was gevallen²⁷, was de roep om vereniging van alle *disjecta membra* (verspreide leden - *de red.*) van Duitsland de meest algemene uitdrukking geweest van de ontevredenheid met de bestaande orde, en dit was het sterkst het geval in de kleine staten, waar de uitgaven voor de hofhouding, het staatsapparaat en het leger, kortom het hele dode gewicht van de belastingdruk toenam in directe verhouding tot de onaanzienlijkheid en machteloosheid van de staat. Hoe die Duitse eenheid er echter in de praktijk uit moest gaan zien, dat was een vraag waarover de partijen nogal van mening verschilden. De bourgeoisie, die geen gevaarlijke revolutionaire schokken wenste, zou tevreden zijn geweest met een oplossing die ze, zoals we gezien hebben, 'bruikbaar' achtte, namelijk met een bond die, uitgezonderd Oostenrijk, heel Duitsland zou omvatten en onder leiding zou staan van een constitutioneel geregeerd Pruisen; en men kon op dat moment zeker niet meer dan dat bereiken zonder gevaarlijke stormen te ontketenen. De kleine burgerij en de boeren, voorzover deze laatsten zich al om dergelijke zaken bekommerden, slaagden er nooit in een duidelijke definitie te geven van de Duitse eenheid die ze zo luidruchtig verlangden; enkele schaarse dromers, voor het grootste deel feodaal gezinde reactionairen, hadden hun hoop gevestigd op de heroprichting van het Duitse Rijk; een paar onwetende, zogenaamde radicalen, vol bewondering voor de staatkundige opbouw van Zwitserland, waarmee ze nog niet die praktische kennis hadden opgedaan die hen later op zo'n lachwekkende wijze de ogen zou openen, verklaarden zich voor een federatieve republiek; alleen de meest extreme partij waagde het toen nog op te treden voor de ene en ondeelbare Duitse republiek.²⁸ Zo vormde de Duitse eenheid zelf een

kwestie, die onenigheid, tweedracht en eventueel zelfs burgeroorlog in haar schoot droeg.

Kort samengevat zag de toestand in Pruisen en de kleine Duitse staten er aan het eind van het jaar 1847 als volgt uit: de bourgeoisie was, zich bewust van haar kracht, vastbesloten niet langer de kluisters te dulden, waarmee een feodaal en bureaucratisch despotisme haar commerciële activiteiten, haar industriële capaciteit en haar gemeenschappelijke handelen als klasse beknot hield; de adellijke grondbezitters hadden zich voor een deel al zozeer ontwikkeld tot pure warenproducenten, dat ze dezelfde belangen hadden als de bourgeoisie en gemene zaak met haar maakten; de kleine burgerij was ontevreden, morde over de belastingen en over de obstakels die men haar ambachtelijke activiteit in de weg legde, maar had geen duidelijk program van hervormingen dat haar staatkundige en maatschappelijke positie kon veiligstellen; de boeren gingen gebukt onder feodale lasten, onder de druk van geldschieters, woekeraars en advocaten; het werkende volk in de steden, eveneens in de greep van een algemene ontevredenheid, haatte de regering evenzeer als de grote industriële kapitalisten en werd steeds meer aangestoken door socialistische en communistische ideeën; kortom een bont samengestelde oppositionele massa, gedreven door de meest uiteenlopende belangen, doch min of meer onder leiding van de bourgeoisie, die op haar beurt achter de Pruisische bourgeoisie aanliep, met name die van de Rijnprovincie. Aan de andere kant regeringen die het in velerlei opzicht oneens waren, vol wantrouwen tegenover elkaar en in het bijzonder tegenover Pruisen, waarop ze toch voor hun bescherming aangewezen waren; in Pruisen een regering, in de steek gelaten door de publieke opinie en zelfs door een deel van de adel, steunend op een leger en op een bureaucratisch apparaat, die van dag tot dag meer doortrokken raakten van de ideeën van de oppositionele bourgeoisie en onder haar invloed kwamen — een regering bovendien die

letterlijk geen cent bezat en die niet in staat was ook maar een stuiver bijeen te scharrelen ter dekking van haar steeds groeiende tekort, zonder zich op genade of ongenade over te leveren aan de oppositionele bourgeoisie. Waar was de bourgeoisie in haar machtsstrijd tegen de zittende regering ooit in een schitterendere positie?

Londen, september 1851.

We moeten ons nu bezighouden met Oostenrijk, een land dat tot maart 1848 voor andere volken bijna evenzeer een met zegels gesloten boek was als China vóór de recente oorlog met Engeland.²⁹

Natuurlijk kunnen we ons hier alleen met Duits-Oostenrijk bezighouden. De kwestie van de Oostenrijkers van Poolse, Hongaarse of Italiaanse afkomst behoort niet tot ons onderwerp; in zoverre als zij sinds 1848 van invloed zijn geweest op het lot van de Duits-Oostenrijkers, zullen we het daar later nog over moeten hebben.

De regering van vorst Metternich draaide om twee kernpunten: ten eerste probeerde ze van de verschillende naties, die onder Oostenrijkse heerschappij stonden, iedere natie afzonderlijk in toom te houden door middel van alle overige naties, die zich in dezelfde positie bevonden; ten tweede, en dit is altijd het grondbeginsel van absolute monarchieën geweest, steunde ze op twee klassen, te weten de feodale landheren en de beurspotentaten. Tegelijkertijd wist de regering echter de invloed en de macht van deze beide klassen zo tegen elkaar uit te spelen, dat zij zelf de volledige vrijheid van handelen behield. De adellijke landheren, wier gehele inkomen bestond uit de meest uiteenlopende revenuen van het feodale stelsel, konden er niet onderuit een regering te steunen die hun enige bescherming vormde tegen de vertrapte klasse van lijfeigenen, van wier uitplundering ze leefden; en wanneer, zoals dat in 1846 in Galicië gebeurde, de minder gegoede edelen het eens waagden tegen de regering in de oppositie te gaan, liet Metternich schielijk deze zelfde lijfeigenen op hen los, die in

elk geval de gelegenheid te baat namen om zich op een vreselijke manier op hun direkte onderdrukkers te wreken.³⁰ De grootkapitalistische beurspekulanten waren van hun kant volledig aan de regering-Metternich gekluisterd door de geweldige bedragen die de staat hun schuldig was. Oostenrijk, dat in 1815 weer zijn volledige macht had teruggekregen, dat in 1820 in Italië de absolute monarchie had gerestaureerd en sedertdien in stand hield, dat zich door het bankroet van 1810 van een gedeelte van zijn verplichtingen had ontdaan, was na het sluiten van de vrede op de grote Europese geldmarkten zeer snel weer kredietwaardig geworden en had, al naar gelang zijn krediet steeg, nieuwe schulden aangegaan. Zo hadden alle grote Europese financiers aanzienlijke delen van hun kapitaal belegd in Oostenrijkse staatsfondsen; ze hadden er daarom allen belang bij dat de kredietwaardigheid van dit land in stand werd gehouden, en daar de instandhouding van het Oostenrijkse taatskrediet steeds weer nieuwe leningen vereiste, zagen ze zich gedwongen van tijd tot tijd nieuw kapitaal voor te schieten om het vertrouwen in de obligaties waarvoor ze al geld hadden gefourneerd te handhaven. De lange periode van vrede na 1815 en de schijnbare onmogelijkheid om een duizend jaar oud rijk als Oostenrijk omver te werpen deden de kredietwaardigheid van de regering-Metternich tot verbazende hoogte stijgen en maakten haar zelfs onafhankelijk van de gunst van de Weense bankiers en beurspekulanten. Want zolang Metternich in Frankfort en Amsterdam rijkelijk geld los kon krijgen, smaakte hij natuurlijk de voldoening de Oostenrijkse kapitalisten aan zijn voeten te zien liggen. Overigens waren ze ook in ieder ander opzicht in zijn macht: tegenover de grote winsten die bankiers, beurspekulanten en staatsleveranciers altijd uit een absolute monarchie weten te slepen, stond de bijna onbeperkte macht van de regering over hun persoon en hun vermogen; vandaar dat er ook van deze kant niet de geringste oppositie te verwachten was. Zo was Metternich

zeker van de steun van de beide machtigste, invloedrijkste klassen van het rijk en bovendien kon hij beschikken over een leger en een bureaucratisch apparaat, zoals ze zich voor de doeleinden van het absolutisme niet beter konden lenen. De ambtenaren en officieren in Oostenrijkse dienst vormen een soort op zichzelf: hun vaders hebben de keizer al gediend en hun zoons zullen hetzelfde doen; ze behoren tot geen enkele van de vele verschillende naties die onder de vleugels van de dubbele adelaar zijn samengebracht; ze werden en worden van het ene eind van het rijk naar het andere overgeplaatst, van Polen naar Italië, van Duitsland naar Transsylvanië; ze hebben een gelijke verachting voor iedere individu, of het nu een Hongaar, een Pool, een Duitser, een Roemeen, een Italiaan of een Kroaat is; ze hebben geen nationaliteit, of liever: zij alleen vormen de werkelijke Oostenrijkse natie. Het is duidelijk welk een plooibaar en tegelijkertijd machtig instrument in handen van een intelligent en daadkrachtig staatshoofd een dergelijke burgerlijke en militaire hiërarchie moest zijn.

Wat de overige klassen van de bevolking betreft, bekreunde Metternich zich, geheel in de geest van een staatsman van het ancien régime (van de oude orde - *de red.*), weinig om hun steun. Ten opzichte van hen kende hij slechts één politiek: in de vorm van belastingen zoveel mogelijk uit hen te persen en hen tegelijkertijd rustig te houden. De handels- en industrie- bourgeoisie ontwikkelde zich in Oostenrijk slechts langzaam. De handel via de Donau was verhoudingsgewijs onbelangrijk, het land had slechts één zeehaven, Triëst, en de handel via deze haven was zeer beperkt. De fabrikanten verheugden zich in een vergaande bescherming, die zich in de meeste gevallen uitstreekte tot de volledige uitsluiting van elke buitenlandse concurrentie. Deze voorkeurspositie was hun echter voornamelijk verleend met het oog op het verhogen van hun financiële draagkracht ten opzichte van het belastingkantoor en werd ruimschoots teniet gedaan door de beperkingen, die de industrie

in het binnenland werden opgelegd, en door de privileges van de gilden en andere feodale standsorganisaties, die angstvallig in stand werden gehouden zolang ze de doeleinden en voornemens van de regering niet in de weg stonden. De kleine ambachtslieden zaten ingeklemd tussen de nauwe beperkingen van deze middeleeuwse gilden, die een eeuwigdurende vete in leven hielden tussen de verschillende takken van bedrijvigheid met als inzet hun privileges. Deze dwangmatig opgelegde verenigingen verleenden hun leden een soort van erfelijke stabiliteit, doordat ze het voor hen, die tot de arbeidersklasse behoorden, nagenoeg onmogelijk maakten maatschappelijk op te klimmen. De boeren en arbeiders, tenslotte, werden louter als objecten voor de belasting beschouwd en men bekommerde zich om hen alleen maar om hen zo mogelijk vast te ketenen aan de levensvoorwaarden waaronder ze leefden en waaronder ook hun vaders al geleefd hadden. Tot dit doel werd iedere traditioneel gewortelde autoriteit op dezelfde manier in ere gehouden als de autoriteit van de staat: aan de autoriteit van de landheer over de kleine pachter, aan die van de fabrikant over de fabrieksarbeider, aan die van de kleine ambachtsmeester over de gezel en de leerjongen en aan die van de vader over zijn zoon werd door de regering allerwegen streng de hand gehouden en iedere vorm van weerspannigheid werd op dezelfde wijze als een wetsovertreding bestraft met het universele instrument van de Oostenrijkse justitie — de stok.

Ten einde al deze inspanningen om een kunstmatige stabiliteit te vestigen in een alomvattend systeem samen te vatten, werd tenslotte het geestelijke voedsel, dat men het volk toestond te nuttigen, met de meest pijnlijke zorgvuldigheid geselecteerd en zo spaarzaam mogelijk gerantsoeneerd. De opvoeding berustte overal bij de katholieke geestelijkheid, waarvan de leiding, evenals de grote landheren, het grootste belang had bij het in stand houden van het bestaande stelsel. De universiteiten waren zo georganiseerd dat ze alleen maar spe

cialisten konden afleveren, die zich hoogstens mochten onderscheiden op afzonderlijke specialistische wetenschapsgebieden, maar onder geen beding die vrijzinnige algemene vorming konden overdragen, die men normaal gesproken van universiteiten verwacht. Kranten bestonden er in het geheel niet, behalve in Hongarije, en de Hongaarse bladen waren in alle overige delen van de monarchie verboden. Wat de literatuur in het algemeen betreft: haar domein had zich in de loop van een eeuw niet uitgebreid; na de dood van Jozef II werd zij zelfs in een nog nauwer keurslijf geperst. En overal waar de Oostenrijkse staten aan een beschaafd land grensden, was, nauw verbonden met het kordon van douane-ambtenaren, een kordon van literatuurcensors gevormd, dat geen enkel buitenlands boek en geen enkele buitenlandse krant in Oostenrijk binnenliet alvorens hun inhoud twee- of driemaal grondig was onderzocht en volledig vrij was bevonden van zelfs de geringste besmetting door de godvergeten denkwijze van de eeuw.

Vanaf 1815 werkte dit systeem vrijwel dertig jaar lang met een verbazend succes. Oostenrijk bleef voor Europa onbekend en omgekeerd wist men in Oostenrijk even weinig over Europa. De maatschappelijke positie van de afzonderlijke klassen van de bevolking en van de bevolking in haar totaliteit had schijnbaar niet de geringste wijziging ondergaan. Wat er ook mocht bestaan aan gevoelens van vijandschap die de verschillende klassen jegens elkaar koesterden — en het bestaan van deze gevoelens vormde zelfs een van de bestaansvoorwaarden van het regiem van Metternich, dat ze zelfs stimuleerde door de hogere klassen te gebruiken als werktuig van elke drukkende maatregel van de zijde van de staat om zodoende de haat op hen af te wentelen —, hoezeer het volk de lagere staatsambtenaren ook mocht haten, over de centrale regering was men alles bij elkaar genomen niet ontevreden. De keizer werd aanbeden en de feiten schenen de oude Frans I in het gelijk te

stellen wanneer hij zijn eigen twijfels aan de duurzaamheid van het stelsel zelfgenoegzaam relativeerde: 'In ieder geval duurt 't mijn tijd en die van Metternich wel uit'.

Maar toch was er onder de oppervlakte een langzame beweging aan de gang, die alle inspanningen van Metternich teniet deed. De rijkdom en invloed van de industriële en handelsbourgeoisie namen toe. Het introduceren van machines en stoomkracht in de industrie wierp in Oostenrijk, zoals overal het geval was, de oude verhoudingen en levensomstandigheden van hele maatschappelijke klassen volledig ondersteboven; het bevrijdde de lijfeigenen, het veranderde de kleine boeren in fabrieksarbeiders; het ondermijnde de oude feodale ambachtsgilden en beroofde vele ervan van iedere mogelijkheid om verder te bestaan. De nieuwe commerciële en industriële bevolking kwam overal in botsing met de oude feodale instellingen. De bourgeoisie werd door haar zaken steeds vaker ertoe genoopt reizen naar het buitenland te ondernemen en ze bracht daarvandaan menige sprookjesachtige mare mee over beschaafde landen die aan gindse zijde van de keizerlijke tolmuren lagen; en tenslotte bespoedigde de aanleg van spoorwegen zowel de industriële alsook de geestelijke ontwikkeling. Daar komt bij dat de Oostenrijkse staatsstructuur zelf een gevaarlijk bestanddeel bevatte: dit was het Hongaarse feodale grondwettelijke bestel met zijn parlementaire debatten en de strijd die de verarmde, oppositionele massa van de adel voerde tegen de regering en haar bondgenoten, de magnaten. Presburg (Bratislava - *de red.*), de zetel van de Rijksdag, lag vlak voor de poorten van Wenen. Al deze elementen droegen ertoe bij dat er onder de stedelijke bourgeoisie een geest groeide, zo niet van oppositie — want een oppositie behoorde nog niet tot de mogelijkheden — dan toch van ontevredenheid, een algemeen verlangen naar hervormingen van meer administratieve dan grondwettelijke aard. En net als in Pruisen sloot een deel van de bureaucratie zich bij de bourgeoisie aan. In deze erfelijke

ambtenarenkaste was men de tradities van Jozef II nog niet vergeten; de meer ontwikkelde regeringsambtenaren, die soms zelf koketteerden met de mogelijkheid van denkbeeldige hervormingen, gaven beslist de voorkeur aan het vooruitstrevende, verlichte despotisme van die keizer boven het paternalistische' despotisme van Metternich. Een deel van de armere adel schaarde zich eveneens aan de zijde van de bourgeoisie en wat de onderste lagen van de bevolking betreft, die altijd ruimschoots redenen tot ontevredenheid met de hogere klassen, zo niet met de regering hadden gehad: zij konden in de meeste gevallen niet anders doen dan zich aansluiten bij de hervormingswensen van de bourgeoisie.

Ongeveer om deze tijd, in 1843 of 1844, kwam er in Duitsland een bijzondere literaire stroming tot ontwikkeling die deze veranderingen weerspiegelde. Enkele Oostenrijkse skribenten, romanschrijvers, literatuurcritici, slechte dichters, over het geheel genomen maar zeer matig begaafd, doch wel toegerust met de specifieke bedrijvigheid die eigen is aan het Joodse ras, vestigden zich in Leipzig en andere Duitse steden buiten Oostenrijk en publiceerden hier, buiten bereik van Metternich, een aantal boeken en pamfletten over Oostenrijkse vraagstukken. Zij en hun uitgevers deden daarmee geweldige zaken. Heel Duitsland was er begerig naar in de geheimen van de politiek van het China van Europa te worden ingewijd; en nog nieuwsgieriger waren de Oostenrijkers zelf, die deze publikaties via een grootscheepse smokkel aan de Boheemse grenzen bemachtigden. Natuurlijk waren de geheimen die in deze publikaties werden onthuld niet van groot belang en de hervormingsplannen die de welmenende schrijvers ervan uitbroedden droegen het stempel van een aan politieke jonkvrouwelijkheid grenzende naïviteit. Een grondwet en persvrijheid voor Oostenrijk golden als onbereikbaar; administratieve hervormingen, uitbreiding van de rechten van de Provinciale Staten, het toelaten van buitenlandse boeken en

kranten en een verzachting van de censuur — verder gingen de onderdanig toegewijde wensen van deze brave Oostenrijkers nauwelijks.

In elk geval droeg het steeds zinlozer wordende vermetele pogen om het literaire verkeer tussen Oostenrijk en de rest van Duitsland en, via Duitsland, met de rest van de wereld te verhinderen, veel bij tot de vorming van een regerings- vijandige publieke opinie en deed een deel van de Oostenrijkers tenminste ietwat toegankelijker worden voor politieke informatie. Zo raakte Oostenrijk tegen het eind van het jaar 1847, zij het ook in geringere mate, in de greep van dezelfde politieke en politiek-religieuze agitatie die toen in Duitsland reeds hand over hand toenam, en hoewel ze zich in Oostenrijk minder luidruchtig ontwikkelde, trof ze er toch voldoende revolutionaire elementen aan waarop ze kon inwerken. Daar had je de >oer, de lijfeigene of pachter, neergedrukt door de heffingen lie de landheer of de regering uit hem perste; dan de fabrieksarbeider, die door de politieknuppel werd gedwongen zich op alle mogelijke voorwaarden, die het de fabrikant beliefdde vast te stellen, af te beulen; dan had je de ambachtsgezel, die zich door de gildebepalingen iedere mogelijkheid versperd zag zich ooit in zijn vak zelfstandig te maken; de handelaar, die in zijn zaak bij elke stap struikelde over zinloze voorschriften; de fabrikant, voortdurend in conflict met de angstvallig over hun privileges wakende ambachtsgilden of met gretige ambtenaren die overal hun neus instaken; tenslotte de onderwijzer, de geleerde, de meer ontwikkelde ambtenaar, die allen een vergeefse strijd voerden tegen een onwetende en aanmatigende klerus of tegen stompzinnige, heerszuchtige superieuren. Kortom, geen enkele klasse was tevreden; want de kleine concessies, waartoe de regering zich zo nu en dan gedwongen zag, kwamen niet voor haar eigen rekening — dat zou de krachten van de staatskas te boven zijn gegaan —, maar voor rekening van de hoge adel en de geestelijkheid. En wat betreft de grote bankiers

en bezitters van staatspapieren — de recente gebeurtenissen in Italië, de groeiende oppositie van de Hongaarse Rijksdag, de ongewone geest van ontevredenheid en de roep om hervormingen, die in het hele rijk weerklonk, waren nu niet bepaald geschikt om hun vertrouwen in de soliditeit en solvabiliteit van het Oostenrijkse keizerrijk te vergroten.

Zo werden ook in Oostenrijk langzaam maar zeker de voorwaarden rijp voor een gewelddadige omwenteling, toen er plotseling in Frankrijk iets gebeurde dat de dreigende storm ineens ontketende en de bewering van de oude Frans logenstrafte als zou het bouwsel het gedurende zijn en Metternichs leven nog wel uithouden.

Londen, september 1851

(De Weense maart-opstand)

Op 24 februari 1848 werd Louis-Philippe uit Parijs verjaagd en werd de Franse republiek uitgeroepen. De daarop volgende 13de maart brak het volk van Wenen de macht van vorst Metternich en dwong hem op smadelijke wijze het land uit te vluchten. Op 18 maart greep het volk van Berlijn naar de wapens en smaakte na een verbitterde, achttien uur durende strijd het genoeg dat de koning kapituleerde. Rond dezelfde tijd kwam het ook in de hoofdsteden van de kleinere Duitse staten tot meer of minder heftige uitbarstingen en overal met hetzelfde resultaat. Het Duitse volk mag zijn eerste revolutie dan niet tot het einde hebben doorgezet, het heeft de weg van de revolutie dan toch ten minste werkelijk betreden.

Op de details van de verschillende opstanden kunnen we hier niet ingaan; wat we duidelijk moeten maken is het karakter ervan en de positie die de verschillende klassen van de bevolking er tegenover innamen.

De revolutie in Wenen werd, zo kan men wel stellen, door een nagenoeg eensgezinde bevolking gemaakt. De bourgeoisie — met uitzondering van de bankiers en de beurspekulanten —, de kleine burgerij en de gehele arbeidersklasse kwamen gelijktijdig als één man in opstand tegen een regering die door allen werd verafschuwed, tegen een regering die zo algemeen werd gehaat dat de kleine minderheid van edelen en geldmagnaten, die haar had gesteund, meteen bij de eerste stormloop van het toneel verdween. De bourgeoisie was door Metternich politiek zo onwetend gehouden, dat het nieuws uit Parijs over de heerschappij van anarchie, socialisme en terreur en over ophanden zijnde gevechten tussen de kapitalistenklasse

en de arbeidersklasse voor haar volkomen onbegrijpelijk bleef. In haar politieke onschuld kon zij uit deze berichten in het geheel niet wijs worden of ze zag ze aan voor duivelse vondsten van Metternich om haar door angst tot gehoorzaamheid te dwingen. Bovendien had ze nog nooit gezien dat arbeiders als klasse handelden of voor hun eigen, specifieke klassebelangen in opstand kwamen. Op grond van haar eigen ervaringen tot nog toe kon ze zich niet voorstellen dat het tussen klassen, die zoeven in zo oprechte eensgezindheid een door iedereen gehate regering ten val hadden gebracht, tot meningsverschillen zou kunnen komen. Zij zag dat het werkende volk het op alle punten met haar eens was: zowel over het vraagstuk van een grondwet, over de juryrechtspraak, als over de persvrijheid enzovoorts. Ze was daarom, in ieder geval tot maart 1848, de beweging met hart en ziel toegeedaan en de beweging van haar kant bevorderde de bourgeoisie — tenminste in theorie — meteen tot de heersende klasse in de staat.

Maar het is het noodlot van alle revoluties dat dit bondgenootschap van verschillende klassen, dat tot op zekere hoogte altijd de noodzakelijke voorwaarde van iedere revolutie is, niet van lange duur kan zijn. Nauwelijks is de overwinning op de gemeenschappelijke vijand bevochten of de overwinnaars beginnen in verschillende kampen uiteen te vallen en de wapens tegen elkaar te keren. Juist de snelle, heftige ontwikkeling van het klassenantagonisme maakt in oude, ingewikkelde maatschappelijke organismen de revolutie tot zo'n sterke drijvende kracht van de sociale en politieke vooruitgang; juist het ononderbroken en snelle opkomen van nieuwe partijen, die achtereenvolgens aan de macht zijn, zorgt ervoor dat een natie ten tijde van zulke heftige schokken in vijf jaar tijds meer vooruitkomt dan onder normale omstandigheden gedurende een eeuw.

De revolutie in Wenen maakte de bourgeoisie in theorie tot de heersende klasse; dat wil zeggen dat wanneer de concessies, die

de regering waren afgedwongen, eenmaal in praktijk zouden zijn gebracht en een tijdlang in stand zouden zijn gehouden, de heerschappij van de bourgeoisie ongetwijfeld zou zijn veiliggesteld. Maar in werkelijkheid was de heerschappij van deze klasse geenszins hecht gefundeerd. Door het vormen van een Nationale Garde, waardoor de bourgeoisie en de kleine burgerij wapens in handen kregen, verwierf deze klasse weliswaar macht en invloed en door de instelling van een 'Veiligheids- comité', een soort revolutionaire, aan niemand verantwoording verschuldigde regering waarin de bourgeoisie de beslissende stem had, bekleedde ze weliswaar de hoogste macht, doch tegelijkertijd werd ook een deel van de arbeiders bewapend. De arbeiders en de studenten hadden de zwaarste last van de strijd gedragen, voorzover er van een strijd kon worden gesproken, en de studenten, tegen de 4000 man sterk, goed bewapend en veel beter gedisciplineerd dan de Nationale Garde, vormden de kern, de eigenlijke sterkte van de revolutionaire strijdmacht, en ze waren geenszins van plan slechts een werktuig te zijn in handen van het Veiligheidscomité. Ook al erkenden zij dit comité en waren ze er zelfs enthousiaste verdedigers van, toch vormden ze een enigszins onafhankelijke, tamelijk roerige troep, die in de 'Aula' zelfstandig haar beraadslagingen hield, een tussenpositie innam tussen de bourgeoisie en de arbeidersklasse, er door het voortdurend verwekken van onrust voor zorgde dat het niet meer kon komen tot een terugval in de oude gezapige sleur van alledag en menigmaal het Veiligheidscomité haar besluiten opdrong. Op hun beurt moesten de arbeiders, die vrijwel allen hun loon en broodwinning hadden verloren, op staatskosten te werk worden gesteld aan openbare projecten; de hiertoe benodigde middelen moesten natuurlijk opgebracht worden uit de beurzen van de belastingbetalers of uit de kas van de stad Wenen. Alles bijeen moest dit voor de Weense zakenlieden wel zeer onaangenaam worden. De fabrieken in de stad, die afgestemd waren op de

behoefden van de rijke aristocratische hofhoudingen van een groot land, waren door de revolutie, als gevolg van de vlucht van de aristocratie en het hof, natuurlijk volledig lamgelegd. De handel lag stil en de onrust en opwinding, die door de studenten en arbeiders onophoudelijk werden aangewakkerd, waren beslist niet het geschikte middel om het vertrouwen te herstellen, zoals de zegswijze luidde. Er begon zodoende al heel gauw een tamelijk koele verhouding te ontstaan tussen de bourgeoisie aan de ene kant en de roerige studenten en arbeiders aan de andere; en als deze verkoeling gedurende vrij lange tijd niet omsloeg in openlijke vijandschap, dan kwam dat alleen doordat de regering en met name het hof, ongeduldig als ze waren om de oude toestand te herstellen, steeds weer de argwaan en de onstuimige bedrijvigheid van de meer resolute revolutionaire groepen rechtvaardigden en zelfs bij de bourgeoisie steeds weer het schrikbeeld opriepen van het oude despotisme van Metternich. Zo kwam het op de 15de mei en daarna nogmaals op de 26ste tot nieuwe opstanden van alle klassen van de Weense bevolking³¹, doordat de regering probeerde enkele nieuw verworven vrijheden aan te tasten of te ondergraven, en bij elk van deze gelegenheden werd het bondgenootschap tussen de Nationale Garde — dat wil zeggen de bewapende bourgeoisie —, de studenten en de arbeiders weer voor enige tijd bestendigd.

Wat de andere klassen van de bevolking betreft — de aristocratie en de grote financiers waren verdwenen en de boeren waren alom ijverig bezig het feodalisme met wortel en tak uit te roeien. Met het oog op de oorlog in Italië³² en de zorgen die Wenen en Hongarije het hof baarden, liet men de boeren hun gang gaan en dit is de reden waarom dezen er in Oostenrijk beter dan in ieder ander deel van Duitsland in slaagden zich te bevrijden. De Oostenrijkse Rijksdag hoefde kort daarna nog slechts de initiatieven te bekrachtigen die de boeren in praktijk reeds hadden genomen; en wat de regering

van vorst Schwarzenberg verder ook vermag te herstellen, het zal haar toch nooit meer gegeven zijn de feodale knechting van de boeren weer in te stellen. En wanneer Oostenrijk momenteel weer betrekkelijk rustig is en zelfs sterk staat, dan komt dat voornamelijk doordat de grote meerderheid van het volk, de boeren, werkelijk iets gewonnen heeft als gevolg van de revolutie en doordat, wat de in haar macht herstelde regering ook ongedaan gemaakt moge hebben, deze tastbare materiële voordelen, die de boeren hebben bevochten, tot nu toe onaangetast zijn gebleven.

Londen, oktober 1851

(De opstand in Berlijn)

Het tweede brandpunt van de revolutionaire beweging was Berlijn. En na hetgeen we in onze vroegere artikelen hebben betoogd, zal het niemand verbazen dat deze beweging daar geenszins de eensgezinde steun van bijna alle klassen ondervond, waarmee ze in Wenen gepaard was gegaan. In Pruisen was de bourgeoisie al met de regering in een werkelijk gevecht gewikkeld geweest; het resultaat van de 'Verenigde-Staten-vergadering' was een openlijke breuk, een burgerlijke revolutie was in aantocht en deze revolutie had, zeker in het begin, even eensgezind geweest kunnen zijn als die in Wenen, als de Parijse februari-revolutie er niet was geweest. Deze gebeurtenis verhaastte de hele ontwikkeling, hoewel ze zich afspeelde onder een volledig andere vlag dan waaronder de Pruisische bourgeoisie op het punt stond haar regering de oorlog te verklaren. Door de februari-revolutie werd in Frankrijk precies die regeringsvorm vernietigd, die de Pruisische bourgeoisie in haar eigen land net wilde verwezenlijken. De februari-revolutie kondigde zich aan als een revolutie van de arbeidersklasse tegen de bourgeoisie; zij proklameerde de omverwerping van de burgerlijke regering en de emancipatie van de arbeider. Nu had de Pruisische bourgeoisie de laatste tijd echter al genoeg onrust van de kant van de arbeidersklasse in haar eigen land te verwerken gekregen. Nadat ze bekomen was van de eerste schrik over de onrust in Silezië, had zij zelfs geprobeerd deze beweging in een richting te sturen die voor haar zelf voordelig was. Maar een heilzame angst voor het revolutionaire socialisme en communisme was haar bijgebleven. En toen ze dan ook zag dat de regering in Parijs werd geleid door mannen

die ze beschouwde als de gevaarlijkste vijanden van eigendom, orde, godsdienst, gezin en andere penaten* van de moderne bourgeoisie, bekoelde haar eigen revolutionaire enthousiasme op slag aanzienlijk. Ze wist dat het zaak was van de gunstige situatie gebruik te maken en dat ze zonder de steun van de arbeidersmassa's het onderspit zou delven; en toch liet de moed haar in de steek. Daarom stelde ze zich bij de eerste geïsoleerde opstanden in de provincie op aan de zijde van de regering en gaf ze zich alle moeite het volk van Berlijn rustig te houden, dat zich vijf dagen lang in dichte drommen voor het koninklijke slot verzamelde om het nieuws te bespreken en wijzigingen in de regering te eisen. En toen de koning tenslotte, na ontvangst van het bericht over de val van Metternich, enkele geringe concessies deed, beschouwde de bourgeoisie de revolutie als beëindigd en haastte ze zich Zijne Majesteit dank te zeggen voor het vervullen van alle wensen van zijn volk. Maar toen volgden de aanval van het leger op de menigte, de barrikaden, de gevechten en de nederlaag van de monarchie. Nu kreeg alles een ander aanzien. Juist de arbeidersklasse, die de bourgeoisie had geprobeerd op de achtergrond te houden, was op de voorgrond geschoven, ze had gevechten geleverd en overwinningen behaald en werd zich op slag bewust van haar eigen kracht. Beperkingen van het kiesrecht, van de persvrijheid, van het recht lid te zijn van een jury en van het recht van vergadering — beperkingen die de bourgeoisie zeer aangenaam geweest zouden zijn omdat ze slechts die klassen troffen die onder haar stonden — waren nu niet langer mogelijk. Het gevaar van een herhaling van de Parijse tonelen van 'anarchie' dreigde. Met het oog op dit gevaar verdwenen alle vroegere onenigheden. Tegenover de overwinnende arbeider, ook al had deze nog helemaal geen eigen eisen gesteld, verbonden de vrienden zich met hen die jarenlang hun vijanden waren geweest, en het

* huisgoden bij de oude Romeinen - *de red.*

bondgenootschap tussen de bourgeoisie en de aanhangers van het omgeworpen stelsel werd nog op de barrikaden van Berlijn gesloten. De noodzakelijke concessies moesten worden gedaan, maar niet meer dan onvermijdelijk, er moest een regering gevormd worden, samengesteld uit de leiders van de oppositie in de Verenigde Statenvergadering, en als dank voor haar verdiensten inzake het redden van de Kroon zou deze regering de steun krijgen van alle steunpilaren van het oude regiem, van de feodale adel, de bureaucratie en het leger. Dat waren de voorwaarden, waaronder de heren Camphausen en Hansemann de vorming van een kabinet op zich namen.

De angst van de nieuwe ministers voor de opgewonden massa's was zo groot, dat in hun ogen ieder middel gerechtvaardigd was, mits het maar kon dienen om de geschokte grondslagen van het gezag te versterken. Deze arme, bij de neus genomen drommels geloofden dat ieder gevaar van restauratie van het oude stelsel geweken was en daarom zetten ze het hele oude staatsapparaat in beweging om de 'orde' te herstellen. Geen enkele bureaucraat of officier werd ontslagen, er werd niet de geringste verandering in het oude bureaucratiebestuurssysteem aangebracht. Deze voortreffelijke constitutionele verantwoordelijke ministers stelden zelfs die ambtenaren weer aan, die door het volk in de eerste gloed van het revolutionaire vuur wegens hun vroegere bureaucratieaanmatigende houding waren verjaagd. Er werd in Pruisen niets veranderd behalve de persoon van de ministers. Zelfs de ambtenarenstaven van de verschillende ministeries werden ongemoeid gelaten en de hele meute constitutionele baantjesjagers, die het koor hadden gevormd van vers gebakken staatsbestuurders en gerekend hadden op een aandeel in de macht en de hoge ambten, werd te verstaan gegeven te wachten tot het herstel van stabiele toestanden veranderingen in het ambtenarenkorps mogelijk zou maken, veranderingen die op dat moment niet zonder gevaar schenen te zijn.

De koning, die na de opstand van 18 maart volledig was ingestort, kwam er zeer spoedig achter dat deze 'liberale' ministers hem evenzeer nodig hadden als hij hen. De troon was van de opstand verschoond gebleven; de troon was als het enige obstakel tegen de 'anarchie' overgebleven. De liberale bourgeoisie en haar leiders, die nu de regering vormden, hadden daarom alle reden om een zo goed mogelijke verstandhouding tot de Kroon in acht te nemen. De koning en zijn naaste omgeving, de reactionaire camarilla, hadden dit al gauw ontdekt en maakten van deze omstandigheid gebruik om het optreden van de regering zelfs ten aanzien van die minuskule hervormingen te belemmeren, waartoe zij van tijd tot tijd aanstalten maakte.

Het was de eerste zorg van de regering de recente, met geweld afgedwongen veranderingen een soort van wettig tintje te geven. Zonder acht te slaan op het verzet van het hele volk riep ze de Verenigde-Statenvergadering bijeen, die als het wettige en grondwettige orgaan van het volk een nieuwe kieswet moest opstellen voor de verkiezing van een vergadering, die samen met de Kroon overeenstemming moest bereiken over een nieuwe grondwet. De verkiezingen moesten indirect zijn en wel zodanig dat de massa der kiezers een aantal kiesmannen koos, die dan op hun beurt de afgevaardigden moesten kiezen. Ondanks alle oppositie werd dit indirecte kiesstelsel aanvaard. De Verenigde-Statenvergadering werd vervolgens om een lening van 25 miljoen Taler verzocht, welke lening in weerwil van het verzet van de volkspartij eveneens werd toegestaan.

Door dit optreden van de regering nam de volkspartij of, zoals ze zich nu noemde, de democratische partij een buitengewoon snelle vlucht. Deze partij, die onder leiding stond van de klasse van ambachtslieden en winkeliers en bij het begin van de revolutie ook de grote meerderheid van de arbeiders onder haar vaandel schaarde, eiste het algemene en directe kiesrecht naar Frans model, één enkele wetgevende vergadering en een

volledige, openlijke erkenning van de revolutie van 18 maart als grondslag van het nieuwe regeringsstelsel. De gematigde vleugel van deze partij was wel bereid genoeg te nemen met een op een dergelijke wijze gedemocratiseerde' monarchie, de vooruitstrevende vleugel eiste echter als einddoel de instelling van de republiek. Beide waren het op dat punt eens, dat ze de Duitse Nationale Vergadering in Frankfort als hoogste macht in het land erkenden, terwijl de constitutionalisten en reactionairen een hevige afschuw van de soevereine macht van dit lichaam aan de dag legden, dat zij afschilderden als door en door revolutionair.

De zelfstandige beweging van de arbeidersklasse was door de revolutie een tijdlang onderbroken geweest. De directe behoeften en omstandigheden van de beweging stonden het niet toe dat ook maar een van de specifieke eisen van de proletarische partij op de voorgrond werd geplaatst. Zolang de bodem voor een zelfstandig optreden van de arbeiders niet rijp was, zolang het algemene, directe kiesrecht niet was ingevoerd, zolang nog de 36 grote en kleine staten bestonden, door welke Duitsland in talloze gebiedsdelen werd versnipperd — wat bleef de proletarische partij, zolang dit het geval is, inderdaad anders over dan de voor haar uiterst belangrijke beweging in Parijs nauwlettend te volgen en samen met de kleine burgerij te strijden voor die rechten, die haar later in staat zouden stellen haar eigen slag te slaan?

Er waren dus slechts drie punten waarop de proletarische partij zich in haar politieke optreden wezenlijk onderscheidde van de partij van de klasse der kleinburgers of, nauwkeuriger gezegd, van de zogenaamde democratische partij: ten eerste de verschillen in beoordeling van de gebeurtenissen in Frankrijk, met name waar de democraten de partij van uiterst links in Parijs aanvielen, terwijl de proletarische revolutionairen haar verdedigden; ten tweede het opkomen voor de noodzaak van het instellen van de ene en ondeelbare Duitse republiek, terwijl

zelfs de allerradikaalsten onder de democraten slechts naar een federatieve republiek durfden te hunkeren; en ten derde de bij iedere gelegenheid aan de dag gelegde revolutionaire stoutmoedigheid en activiteit, die een door kleinburgers geleide en voornamelijk uit kleinburgers samengestelde partij altijd zal missen.

Het lukte de proletarische, de werkelijk revolutionaire partij slechts zeer langzaam de massa der arbeiders te onttrekken aan de invloedssfeer van de democraten, van wie ze tijdens het begin van de revolutie slechts een aanhangsel hadden gevormd. Maar de besluiteloosheid, de zwakte en de lafheid van de democratische leiders hebben op een gegeven moment het hunne gedaan en men kan nu zeggen, dat een van de belangrijkste resultaten van de schokkende gebeurtenissen van de laatste jaren is, dat de arbeidersklasse, overal waar zij in enigszins aanzienlijke massa's geconcentreerd is, zich volledig heeft ontdaan van de democratische invloed die haar in de jaren 1848 en 1849 tot een eindeloze reeks van fouten en mislukkingen heeft gebracht. Doch laten we niet op de gebeurtenissen vooruitlopen; de gebeurtenissen van deze beide jaren zullen ons ruimschoots in de gelegenheid stellen de heren democraten aan het werk te zien.

De boeren hadden in Pruisen, net als in Oostenrijk — alleen iets minder energiek, omdat hier het feodalisme alles bij elkaar genomen lang niet zo zwaar op hen drukte —, van de revolutie gebruik gemaakt om zich met één slag te ontdoen van alle feodale kluisters. Hier echter keerde de bourgeoisie zich, om de hierboven genoemde redenen, direkt tegen de boeren, die toch hun oudste en onontbeerlijkste bondgenoten waren. De democraten, wie de zogenaamde aanvallen op de private eigendom dezelfde schrik aanjoegen als ze dat de bourgeoisie deden, lieten hen eveneens in de steek. Zo kon het gebeuren dat na een emancipatie van drie maanden, na bloedige gevechten en door het leger uitgevoerde executies, in het bijzonder in Silezië,

het feodalisme door de gisteren nog antifeodaal gezinde bourgeoisie werd hersteld. Daarmee heeft zij het scherpst mogelijke oordeel over zichzelf uitgesproken. Nog nooit heeft in de loop van de geschiedenis een partij tegenover haar beste bondgenoot, tegenover zichzelf, een dergelijk verraad gepleegd, en wat deze burgerlijke partij nog aan smadelijke vernederingen te wachten staat, ze heeft ze door deze ene daad reeds ten volle verdiend.

Londen, oktober 1851

(De Nationale Vergadering van Frankfort)

Zoals onze lezers zich wellicht nog zullen herinneren, hebben we in de zes voorafgaande artikelen de revolutionaire beweging in Duitsland gevolgd tot de grote overwinningen die het volk op 13 maart in Wenen en op 18 maart in Berlijn behaalde. We hebben gezien dat er zowel in Oostenrijk als in Pruisen een constitutionele regering werd geïnstalleerd en dat er liberale, d.w.z. burgerlijke beginselen als leidraad voor de gehele toekomstige politiek werden verkondigd; het enige merkbare verschil tussen de twee grote brandpunten van de beweging was dat in Pruisen de liberale bourgeoisie in de persoon van twee rijke handelaars, de heren Camphausen en Hansemann, rechtstreeks de teugels in handen nam, terwijl in Oostenrijk, waar de bourgeoisie veel minder politiek geschoold was, de liberale bureaucratie haar intrede in de ministeries deed en plechtig beloofde de macht als bewindvoerders van de bourgeoisie uit te oefenen. We hebben verder gezien hoe de partijen en maatschappelijke klassen, die tot dan toe vereend waren door hun oppositie tegen het oude regime, na de overwinning of zelfs nog gedurende de strijd met elkaar braken en hoe dezelfde liberale bourgeoisie, die als enige voordeel behaalde uit de overwinning, zich onmiddellijk tegen haar bondgenoten van gisteren keerde, een vijandige houding aannam tegenover iedere klasse of partij die een stap verder wilde gaan en een bondgenootschap sloot met de overwonnen feodale en bureaucratische machten. In feite was al in het begin van het revolutionaire drama duidelijk te onderkennen dat de liberale bourgeoisie tegen de overwonnen, doch niet vernietigde feodale en bureaucratische partijen alleen stand kon houden doordat ze

steunde op de in het volk wortelende radikalere partijen en dat ze tegenover de stormloop van deze meer vooruitstrevende massa's evenzeer aangewezen was op de steun van de feodale adel en de bureaucratie. Hieruit bleek duidelijk genoeg dat de bourgeoisie in Oostenrijk en Pruisen niet sterk genoeg was om de macht in handen te houden en de staatsinstellingen in overeenstemming met haar behoeften en opvattingen om te vormen. De liberale burgerlijke regering was slechts een tussenstation, van waaruit het land al naar de wending die de gebeurtenissen zouden nemen, hetzij voorwaarts moest gaan naar de hogere trap van de republiek, hetzij moest terugvallen in het oude, klerikaal-feodale en bureaucratische regiem. In elk geval moest de eigenlijke beslissende slag nog geleverd worden; de gebeurtenissen in maart vormden slechts een inleiding tot deze slag.

Omdat Oostenrijk en Pruisen de beide belangrijkste staten van Duitsland waren, zou iedere beslissende overwinning van de revolutie in Wenen of Berlijn voor heel Duitsland van beslissende betekenis geweest zijn. En de mate waarin de gebeurtenissen van maart 1848 zich in deze beide staten ontwikkelden, was beslissend voor de loop der gebeurtenissen in heel Duitsland. Men had dan ook echt niet behoeven in te gaan op hetgeen zich in de kleine staten afspeelde en we zouden ons zeer wel kunnen beperken tot het uitsluitend beoordelen van wat er in Oostenrijk en Pruisen gebeurde, ware het niet dat het bestaan van deze kleine staten aanleiding was geweest tot het vormen van een lichaam dat alleen al door het feit van zijn bestaan het treffendste bewijs vormde van de abnormale situatie waarin Duitsland verkeerde en van de onvolledigheid van de jongste revolutie — een lichaam, zo abnormaal en alleen al door de positie die het innam zo belachelijk en daarbij nog zo overtuigd van eigen gewichtigheid, dat de geschiedenis hoogstwaarschijnlijk nooit een tegenhanger

zal opleveren. Dit lichaam was de zogenaamde *Duitse Nationale Vergadering* in Frankfort aan de Main.

Na de overwinningen die het volk in Wenen en Berlijn had behaald sprak het vanzelf, dat er een vertegenwoordigende vergadering voor heel Duitsland bijeen moest komen. Dus werd dit lichaam gekozen en kwam in Frankfort naast de oude Bondsdag bijeen. Het volk verwachtte van de Duitse Nationale Vergadering dat ze een oplossing zou bieden voor alle strijdvragen en op zou treden als hoogste wetgevende macht in de hele Duitse Bond. De Bondsdag, die haar bijeen had geroepen, had haar bevoegdheden echter op geen enkele wijze vastgelegd. Niemand wist of haar besluiten kracht van wet zouden hebben of dat ze onderhevig zouden zijn aan de bekrachtiging door de Bondsdag en de afzonderlijke regeringen. In deze verwarde situatie had de Nationale Vergadering, als ze ook maar een sprankje energie had bezeten, de Bondsdag — het verreweg minst populaire orgaan in Duitsland — zonder meer moeten ontbinden, naar huis moeten sturen en moeten vervangen door een uit haar eigen midden gekozen Bondsregering. Ze had zich tot de enig wettelijke uitdrukking van de soevereine wil van het Duitse volk moeten uitroepen en daarmee haar eigen besluiten kracht van wet moeten geven. Ze had zich voor alles moeten voorzien van een georganiseerde gewapende macht in het land, sterk genoeg om ieder verzet van de kant van de regeringen te breken. En dat alles was in het beginstadium van de revolutie gemakkelijk, zeer gemakkelijk. Maar het zou te veel gevergd zijn van een vergadering, die in meerderheid bestond uit liberale advocaten en doctrinaire professoren, van een vergadering die weliswaar de pretentie had dat ze de verpersoonlijking was van de bloem van de Duitse geest en de Duitse wetenschap, maar die in werkelijkheid niets anders was dan een toneel, waarop oude, reeds lang overleefde politieke figuren hun onvrijwillige lachwekkendheid en hun onmacht zowel tot denken als tot handelen voor de ogen van

heel Duitsland te kijk zetten. Deze vergadering van oude wijven was vanaf de eerste dag van haar bestaan banger voor de geringste beweging onder het volk dan voor alle reactionaire complotten van alle Duitse regeringen bijeengenomen. Zij hield haar beraadslagingen onder het toezieende oog van de Bondsdag, ze bedelde zelfs formeel om de bekrachtiging van haar besluiten door de Bondsdag, want haar eerste besluiten moesten door dit gehate lichaam afgekondigd worden. In plaats van haar eigen soevereiniteit te handhaven, ging ze een bespreking van zulke gevaarlijke vraagstukken opzettelijk uit de weg. In plaats van zich te omringen met een volksleger, ging ze in weerwil van alle gewelddadige inbreuken van de regeringen over tot de orde van de dag. Onder haar neus werd in Mainz de staat van beleg afgekondigd en de bevolking van de stad ontwapend, maar de Nationale Vergadering deed niets.³³ Later koos ze aartshertog Johan van Oostenrijk tot Rijksregent van Duitsland³⁴ en verklaarde ze dat al haar besluiten kracht van wet moesten hebben; toch werd aartshertog Johan pas in zijn nieuwe waardigheid geïnstalleerd, nadat de instemming van alle regeringen was verkregen, en de installatie geschiedde niet door de Nationale Vergadering, maar door de Bondsdag. En wat de wetskracht van de door de vergadering genomen besluiten betreft — dit punt werd door de regeringen van de grote staten nooit erkend en werd ook nooit door de Nationale Vergadering zelf nadrukkelijk aan de orde gesteld; het bleef dus in de lucht zweven. We waren zodoende getuige van het zeldzame schouwspel, dat een vergadering, die pretendeerde de enig wettelijke vertegenwoordiger te zijn van een grote soevereine natie, nochtans nooit de wil of de kracht bezat de erkenning van haar aanspraken af te dwingen. De debatten, die in dit lichaam werden gevoerd, leverden niet het geringste praktische resultaat op; ze hadden zelfs geen theoretische waarde, omdat ze alleen maar de meest afgezaagde gemeenplaatsen van verouderde filosofische en juridische scholen her

kauwden. Er werd in deze vergadering geen zin gesproken of liever gestameld, die niet oneindig vaak en duizendmaal beter reeds lang in druk was verschenen.

Zo liet het zogenaamde nieuwe Duitse centrale gezag alles bij het oude. Het bracht niet de reeds lang gewenste Duitse eenheid tot stand, verre van dat, het stootte zelfs niet de aller- onaanzienlijkste vorsten, die Duitsland beheersten, van de troon; het ondernam niets om een hechtere, verenigende band te leggen tussen de afzonderlijke landen; het verroerde geen vinger om de tolmuren te slechten die Hannover van Pruisen en Pruisen van Oostenrijk gescheiden hielden; het deed niet eens een poging, hoe gering ook, de hinderlijke tarieven af te schaffen die overal in Pruisen een belemmering vormden voor de binnenscheepvaart. Hoe minder evenwel de vergadering presteerde, des te groter de mond die ze opzette. Ze creëerde, op papier, een Duitse vloot; ze annexeerde Polen en Sleeswijk; ze liet Duits-Oostenrijk oorlog voeren tegen Italië, terwijl ze de Italianen verbood de Oostenrijkers te achtervolgen tot in hun veilige schuilplaatsen in Duitsland; ze bejubelde meermalen de Republiek Frankrijk en ontving gezanten uit Hongarije die stellig met een nog verwarder beeld van Duitsland naar huis gingen dan ze al bij hun aankomst hadden gehad.

Deze vergadering was aan het begin van de revolutie het spookbeeld geweest van alle Duitse regeringen. Ze hadden erop gerekend dat de Nationale Vergadering uitgesproken diktatoriaal en revolutionair te werk zou gaan, juist omdat men haar bevoegdheden zo in het vage had moeten laten. De regeringen sponnen daarom een uitgebreid web van intriges om de invloed van dit gevreesde lichaam te verzwakken. Het bleek echter dat ze meer geluk dan wijsheid hadden gehad, want de Nationale Vergadering behartigde de zaken van de regeringen beter dan ze dit zelf hadden kunnen doen. Tot deze intriges behoorde vooral het bijeenroepen van plaatselijke wetgevende vergaderingen, en zo riepen niet alleen de kleine staten parlementen

bijeen, maar lieten ook Oostenrijk en Pruisen vergaderingen bijeenkomen die een grondwet moesten maken. Zoals dat ook in het huis van afgevaardigden in Frankfort het geval was, vormden ook in deze vergaderingen de liberale bourgeois of de met hen verbonden liberale advocaten en bureaucraten de meerderheid, en de dingen namen overal zo ongeveer dezelfde keer. Het enige verschil was dat de Duitse Nationale Vergadering het parlement van een denkbeeldig land was, omdat ze de taak, waarvan de vervulling immers haar voornaamste bestaansvoorwaarde was, namelijk de schepping van één Duitsland, van de hand had gewezen, en dat ze debatteerde over denkbeeldige maatregelen van een door haarzelf geschapen denkbeeldige regering, die nooit gerealiseerd zouden worden, en dat ze denkbeeldige besluiten nam, waar geen mens zich iets aan gelegen liet liggen. In Oostenrijk en Pruisen daarentegen waren de wetgevende lichamen tenminste werkelijke parlementen, die werkelijke regeringen afzetten en benoemden en die tenminste een tijdlang de vorsten, met wie ze overhoop lagen, hun besluiten opdrongen. Ook zij waren laf en ook hen ontbrak de vooruitziende blik voor revolutionaire besluiten; ook zij verrieden het volk en legden de macht weer terug in de handen van het feodale, bureaucratische en militaristische despotisme. Maar ze waren al doende tenminste gedwongen praktische vraagstukken te bespreken, die van direkt belang waren, en met de andere mensen op de aarde te leven, terwijl de klets-kousen in Frankfort zich nooit gelukkiger voelden dan wanneer ze 'in het luchtige rijk van de droom'³⁵ konden rond-dolen. Om deze redenen vormen de handelingen van de Weense en Berlijnse grondwetgevende vergaderingen een belangrijk facet van de geschiedenis van de Duitse revolutie, terwijl de stoeve ontboezemingen van het Frankforter narrencollege slechts interessant zijn voor verzamelaars van literaire en antiquarische curiosa.

Het Duitse volk, diep doordrongen van de noodzaak af te

rekenen met de schadelijke territoriale verscheurdheid, die de gezamenlijke kracht van de natie versnipperde en zonder uitwerking deed zijn, verwachtte van de Frankfurter Nationale Vergadering althans een tijddang het aanbreken van een nieuw tijdperk. Maar het infantiele gedoe van dit gezelschap betweters deed het enthousiasme van de natie snel bekoelen. De smadelijke gebeurtenissen naar aanleiding van de wapenstilstand van Malmö (september 1848)³⁰ leidden tot een storm van verontwaardiging van het volk jegens een lichaam, waarvan men had gehoopt dat het de natie ruim baan zou verlenen voor haar activiteiten, maar dat in plaats hiervan, gedreven door een weergaloze lafheid, slechts de grondslagen, waarop het huidige contrarevolutionaire systeem is opgebouwd, in dezelfde hechtheid van weleer heeft hersteld.

Londen, januari 1852

Uit de uiteenzettingen in de tot dusver verschenen artikelen valt duidelijk op te maken dat, wanneer de revolutie van maart 1848 niet door een tweede gevolgd werd, de oude toestanden in Duitsland onvermijdelijk moesten terugkeren. Het historische verschijnsel, waarop we enig licht trachten te werpen, is evenwel dermate ingewikkeld van karakter, dat de latere gebeurtenissen niet volledig begrepen kunnen worden wanneer datgene, wat men de betrekkingen van de Duitse revolutie met het buitenland kan noemen, buiten beschouwing blijft. En deze buitenlandse betrekkingen waren even ingewikkeld van aard als de binnenlandse aangelegenheden.

De hele oostelijke helft van Duitsland tot aan de Elbe, de Saaie en het Bohemerwoud is, zoals bekend, gedurende de laatste duizend jaar weer ontworsteld aan de Slavische stammen die daar waren binnengedrongen. Het grootste gedeelte van deze gebieden werd zo grondig geermaniseerd, dat de Slavische nationaliteit en taal er sedert verscheidene eeuwen volledig zijn verdwenen; en wanneer men enige totaal geïsoleerde restanten buiten beschouwing laat die samen niet eens honderdduizend zielen tellen (de Kassoeben in Pommeren en Wenden of Sorben in de Lausitz), dan zijn de bewoners ervan in ieder opzicht Duitsers. Anders liggen de zaken echter langs de gehele grens met het voormalige Polen en in de streken waar Tsjechisch wordt gesproken, in Bohemen en Moravië. Hier zijn in iedere streek de beide nationaliteiten vermengd, terwijl de steden in de regel een min of meer Duits karakter dragen; op het platteland overheerst het Slavische element, maar ook daar wordt het als gevolg van het voortdurend op-

dringen van de Duitse invloed langzaam maar zeker onder- mijnd en teruggedrongen.

Deze stand van zaken vindt zijn verklaring in het volgende. Sinds de tijd van Karei de Grote hebben de Duitsers zich met groot uithoudingsvermogen en hardnekkigheid beziggehouden met de verovering, kolonisering of minstens civilisering van Oost-Europa. De veroveringen door de feodale adel tussen de Elbe en de Oder en de feodale koloniën van de oorlogszuchtige ridderorden in Pruisen en Lijfland hebben slechts de grondslagen gelegd van een veel meer omvattend en effectiever systeem van germanisering door de handeldrijvende en industriële burgerij, die in Duitsland evenals in de rest van West-Europa vanaf de 15 de eeuw een faktor van maatschappelijke en politieke betekenis werd. De Slaven, met name de West-Slaven (Polen en Tsjechen), zijn in wezen een volk van landbouwers; handel en industrie hebben bij hen nooit bijzonder in aanzien gestaan. Het resultaat hiervan was dat met het groeien van de bevolking en het ontstaan van steden in die streken de vervaardiging van alle industriële produkten in handen kwam van Duitse immigranten en dat de ruil van deze waren tegen landbouwprodukten het uitsluitende monopolie werd van de Joden die, als ze al een bepaalde nationaliteit hebben, in deze landen zeker eerder Duitsers dan Slaven zijn. Ditzelfde was, zij het ook in geringere mate, in heel Oost-Europa het geval. De ambachtsman, de kleine handelaar, de kleine fabrikant is in Petersburg, in Boedapest, in Jassy en zelfs in Constantinopel (Istanboel - *de red.*) tot op de dag van vandaag een Duitser, terwijl de geldschieder, de herbergier, de marskramer — een zeer belangrijke persoon in die dunbevolkte gebieden — in de meeste gevallen een Jood is, wiens moedertaal een ontzettend verbasterd soort Duits is. De betekenis van het Duitse element in de Slavische grensstreken, die met de groei van de steden, van de handel en de industrie toenam, werd nog groter toen bleek dat bijna alles, wat tot het domein

van de geestelijke cultuur behoort, uit Duitsland moest worden geïmporteerd; na de Duitse handelaar en ambachtsman begon de Duitse geestelijke, de Duitse schoolmeester, de Duitse geleerde zich op Slavische bodem te vestigen. En tenslotte kwamen de stampende laarzen van veroverende legers en de behoedzame, weloverwogen greep van de diplomatie niet altijd na de zich langzaam maar zeker doorzettende denationalise-ring, die de maatschappelijke ontwikkeling met zich bracht, maar gingen ze daar vaak aan vooraf. Zo werden uitgestrekte delen van West-Pruisen en Posen sedert de eerste deling van Polen geermaniseerd, doordat men stukken land uit de staatsdomeinen aan Duitse kolonisten verkocht of verhuurde, Duitse kapitalisten steunde bij het vestigen van fabrieken enz. in die streken en zeer dikwijls ook uiterst despotische maatregelen nam ten aanzien van de Poolse inwoners van het land.

De grens tussen de Duitse en de Poolse nationaliteit is zodoende de laatste 70 jaren volkomen verschoven. Daar de onderdrukte naties met de revolutie van 1848 dadelijk aanspraak maakten op een zelfstandig bestaan en op het recht hun eigen aangelegenheden zelf te regelen, was het heel natuurlijk dat de Polen zonder meer het herstel van hun staat binnen de grenzen van de oude Poolse republiek van voor 1772 opeisten. Deze grens was weliswaar als scheidslijn tussen de Duitse en Poolse nationaliteit al in die tijd achterhaald en kwam met het voortschrijden van de germanisering met het jaar minder met deze lijn overeen, maar nu de Duitsers zulk een enthousiasme aan de dag hadden gelegd voor de herleving van Polen, konden ze niet anders verwachten dan dat men als eerste bewijs voor de echtheid van hun sympathieën zou verlangen dat ze afstand zouden doen van *hun* aandeel in de buit. Aan de andere kant moest men zich wel afvragen of hele landstreken, die voornamelijk door Duitsers werden bewoond, en grote, volledig Duitse steden overgelaten moesten worden aan een volk dat tot nog toe niet had getoond in staat te zijn zich te

ontwikkelen boven het niveau van een op lijfeigenschap van boeren berustend feodaal stelsel. Het vraagstuk was ingewikkeld genoeg. De enig mogelijke oplossing lag in een oorlog met Rusland. Hierdoor zou het probleem van de afgrenzing van de verschillende, in een revolutionaire situatie verkerende naties ten opzichte van elkaar van secundaire betekenis worden in vergelijking met de taak eerst te zorgen voor een veilige grens ten opzichte van de gemeenschappelijke vijand. Als de Polen uitgestrekte gebieden in het oosten verworven zouden hebben, zou er des te eerder een verstandig woord met hen te praten zijn over de gebieden in het westen en dan zouden Riga en Mitau (Jelgava) voor hen tenslotte even belangrijk zijn geweest als Danzig en Elbing. De radicale partij in Duitsland, die een oorlog met Rusland noodzakelijk achtte in het belang van de beweging op het continent en die geloofde dat het nationale herstel van zelfs maar een deel van Polen met zekerheid tot een dergelijke oorlog zou leiden, steunde daarom de Polen; de regerende liberale burgerlijke partij daarentegen, die duidelijk voorzag dat een nationale oorlog tegen Rusland tot haar eigen val moest leiden, daar die oorlog het roer van de staat in handen zou leggen van daadkrachtiger en vastberadener mannen, veinsde om deze reden enthousiasme voor het uitbreiden van het grondgebied van de Duitse natie en riep Pruisisch-Polen, de hoofdzetel van de Poolse revolutionaire beweging, uit tot integrerend bestanddeel van het toekomstige Duitse rijk. De beloften die men de Polen in de opwindende eerste dagen had gedaan werden op smadelijke wijze gebroken.³⁷ De met toestemming van de regering geformeerde Poolse strijdkrachten werden uit elkaar gejaagd en door Pruisische artillerie onder kartetsvuur bedolven en reeds in april 1848, binnen zes weken na de revolutie in Berlijn, was de Poolse beweging neergeslagen en was de oude nationale vijandschap tussen Polen en Duitsers tot nieuw leven gewekt. Deze enorme, onschatbare dienst werd de Russische alleenheerser

bewezen door de liberale kooplieden op een ministerszetel, Camphausen en Hansemann. Daar komt nog bij dat deze campagne tegen de Polen de eerste stap was om het Pruisische leger te reorganiseren en het zijn zelfvertrouwen terug te geven, hetzelfde leger dat later de liberale partij naar de duivel joeg en de beweging vernietigde, voor de totstandkoming waarvan de heren Camphausen en Hansemann zich zoveel moeite hadden gegeven. 'Zoals ze gezondigd hebben, zo zullen ze boete doen.' Dat was het lot van allen die in 1848 en 1849 een pijlsnelle carrière maakten, van Ledru-Rollin tot Changarnier en van Camphausen tot Haynau.

Het nationaliteitenprobleem veroorzaakte verder nog een conflict in Bohemen. Dit land, dat bewoond wordt door twee miljoen Duitsers en drie miljoen Slaven die de Tsjechische taal spreken, kon terugblikken op grote historische gebeurtenissen, die vrijwel allemaal samenhangen met de vroegere hegemonie van de Tsjechen. Sedert de Hussieten-oorlogen³⁸ in de 15de eeuw is echter de kracht van deze tak van de Slavische volkerenfamilie gebroken. De Tsjechisch-talige gebieden waren van elkaar losgescheurd; een deel ervan vormde het koninkrijk Bohemen, een ander het vorstendom Moravië; een derde deel, het land van het Karpatengebergte, van de Slowaken, behoorde aan Hongarije. De Moraviërs en de Slowaken hadden allang ieder spoor van nationaal sentiment en elke nationale levenskracht verloren, hoewel ze hun taal voor het grootste deel hadden behouden. Bohemen was aan drie kanten omgeven door zuiver Duitse gebieden. In Bohemen zelf was het Duitse element sterk opgedrongen: zo hielden zelfs in de hoofdstad Praag de beide nationaliteiten elkaar vrijwel in evenwicht en overal waren kapitaal, handel, industrie en geestelijke cultuur in handen van de Duitsers. De voorvechter van de Tsjechische nationaliteit, professor Palacky, is zelf slechts een halfgare Duitse geleerde, die tot op de dag van vandaag de Tsjechische taal niet correct en zonder een vreemd accent kan

spreken. Maar zoals dat wel vaker het geval is, deed de afstervende Tsjechische nationaliteit — aan het afsterven volgens alle bekende feiten uit haar geschiedenis in de laatste 400 jaar — in 1848 nog een laatste poging haar vroegere levenskracht terug te krijgen, een poging waarvan de mislukking, los van alle revolutionaire overwegingen, moest aantonen dat Bohemen in de toekomst nog slechts als deel van Duitsland kan voortbestaan, ook al zal een deel van zijn inwoners misschien nog eeuwenlang doorgaan een niet-Duitse taal te spreken.

Londen, februari 1852

(Het panslavisme; de oorlog in Sleeswijk-Holstein)

Bohemen en Kroatië (een andere losgescheurde tak van de familie van Slavische volkeren, waarmee de Hongaren precies zo zijn omgesprongen als de Duitsers met Bohemen) waren het geboorteland van het verschijnsel dat men op het Europese continent aanduidt met de term **panslavisme'*. Noch Bohemen, noch Kroatië was sterk genoeg om zelfstandig als natie te bestaan. De ene zowel als de andere nationaliteit, langzamerhand ondergraven door de werking van historische oorzaken, die onvermijdelijk leiden tot opslorping ervan door sterkere stammen, kon slechts dan hopen op het terugkrijgen van een zekere mate van zelfstandigheid wanneer zij zich met andere Slavische volkeren verbond. Er waren 22 miljoen Polen, 45 miljoen Russen en acht miljoen Serven en Bulgaren; waarom dus niet een machtige confederatie gevormd uit al die 80 miljoen Slaven en de indringers van de heilige Slavische grond verdreven of vernietigd — de Turken, de Hongaren en vooral de gehate doch onmisbare 'Njemets', de Duitsers? Op die manier werd in de studeerkamers van een handjevol Slavische dilettanten in de geschiedeniswetenschap deze belachelijke, antihistorische beweging uitgedokterd, een beweging die zich niets minder ten doel stelde dan de onderwerping van het beschaafde westen door het barbaarse oosten, van de stad door het platteland, van de handel, de industrie en het geestelijke leven door de primitieve akkerbouw van Slavische lijfeigenen. Maar achter deze lachwekkende theorie stond de afschrikwekkende realiteit van het *Russische rijk*, het rijk dat er bij iedere stap die het doet aanspraak op maakt heel Europa te beschouwen als het domein van het Slavische ras, en in het

bijzonder van het enige werkelijk krachtige gedeelte van dit ras, de Russen; het rijk dat, hoewel het in Petersburg en Moskou twee hoofdsteden bezit, zijn evenwicht niet zal vinden zolang de *'Stad van de Tsaar'** (Constantinopel heet in het Russisch Tsarigrad - 'Tsarenstad'), die door iedere Russische boer als zijn werkelijke godsdienstige en nationale hoofdstad wordt beschouwd, niet ook in feite de residentie van zijn keizer zal zijn geworden; het rijk dat bij geen enkele oorlog, die het sinds de laatste 150 jaar is begonnen, ooit gebied heeft verloren, maar altijd gewonnen. En men weet in Midden-Europa heel goed door welke intriges de Russische politiek het pas in de mode geraakte systeem van het panslavisme heeft gestimuleerd, een systeem zoals het voor zijn doeleinden echt niet passender zou kunnen worden uitgedokterd. De Boheemse en Kroatische panslavisten dienden dus het direkte belang van Rusland, sommigen bewust, anderen zonder het te beseffen; ze pleegden verraad aan de zaak van de revolutie ter wille van de hersenschim van een nationaliteit, die in het gunstigste geval het lot zou zijn beschoren van de Poolse natie onder Russische heerschappij. Van de Polen moet overigens tot hun eer worden gezegd, dat ze nooit serieus in de val van het panslavisme zijn getrapt; en als al een gering aantal aristocraten fanatieke panslavisten werden, dan wisten ze dat ze onder het Russische juk minder te verliezen hadden dan door een opstand van hun eigen horige boeren.

De Bohemers en de Kroaten nu «belegden een algemeen Slavisch Congres in Praag³⁹ ter voorbereiding van een alomvattende Slavische alliantie. Dit congres was ook zonder het ingrijpen van het Oostenrijkse militaire apparaat een uitgesproken mislukking beschoren. De Slavische talen verschillen onderling even sterk van elkaar als het Engels, het Duits en het Zweeds, en toen men begon met de beraadslagingen ontbrak er een gemeenschappelijke Slavische taal waarin de sprekers zich verstaanbaar konden maken. Men probeerde het

met het Frans, maar de meerderheid kon ook met deze taal met overweg, en zo waren de arme Slavische enthousiastelingen, wier enige gemeenschappelijke gevoel bestond uit hun gemeenschappelijke haat tegen de Duitsers, uiteindelijk gedwongen zich te bedienen van de gehate Duitse taal, omdat die de enige was die ze allen verstonden! Juist op dat moment kwam er in Praag echter nog een ander Slavencongres bijeen in de gedaante van Galicische ulanen, Kroatische en Slowaakse grenadiers en Boheemse kanonnières en kurassiers, en dit reële en bewapende Slavische congres joeg onder commando van Windischgratz de grondleggers van een denkbeeldige Slavische hegemonie in minder dan 24 uur de stad uit en verstrooide hen in alle windrichtingen.

De Boheemse, Moravische, Dalmatische en een gedeelte van de Poolse afgevaardigden (de aristocratie) in de Oostenrijkse grondwetgevende Rijksdag streden in deze vergadering stelselmatig tegen het Duitse element. De Duitsers en een deel van de Polen (de verarmde adel) waren in de vergadering de belangrijkste vertegenwoordigers van de revolutionaire vooruitgang; het merendeel van de Slavische afgevaardigden, die daartegen optraden, volstond er echter niet mee op deze manier duidelijk de reactionaire tendens van zijn hele beweging te tonen, maar was al zo diep gezonken dat het met dezelfde Oostenrijkse regering, die zijn vergadering in Praag uit elkaar had gejaagd, intrigeerde en samenzwoer. Ook zij kregen hun loon voor dit schandelijke gedrag; nadat ze zich tijdens de opstand van oktober 1848, die hun tenslotte de meerderheid in de Rijksdag bezorgde, aan de kant van de regering hadden geschaard, werd de nu bijna uitsluitend uit Slaven bestaande Rijksdag net zo door Oostenrijkse soldaten uiteengedreven als dit met het Praagse congres het geval was geweest en werden de panslavenisten met kerkerstraffen bedreigd als ze zich nog een keer zouden roeren. En ze hebben met dit alles slechts bereikt dat de Slavische nationaliteit nu overal door de Oosten

rijkse centralisatiepolitiek wordt ondergraven, een resultaat dat ze te danken hebben aan hun eigen fanatisme en blindheid.

Als de grenzen tussen Hongarije en Duitsland ook maar het geringste probleem hadden opgeleverd, dan was de strijd zeker ook daar ontbrand. Maar gelukkig was er geen aanleiding toe en omdat de belangen van de beide naties nauw met elkaar waren verbonden, streden ze tegen dezelfde vijanden, te weten de Oostenrijkse regering en het panslavistische fanatisme. Hun goede verstandhouding werd geen moment in gevaar gebracht. De revolutie in Italië daarentegen verwikkelde althans een deel van Duitsland in een voor beide partijen moordende oorlog, en als bewijs ervan hoezeer het Metternichse systeem erin was geslaagd de ontwikkeling van het politieke denken in het algemeen te vertragen, moet hier worden vastgesteld dat in de loop van de eerste zes maanden van 1848 dezelfde mannen, die in Wenen de barrikaden waren opgegaan, geestdriftig naar het leger snelden dat tegen de Italiaanse patriotten vocht. Deze betreurenswaardige ideologische verwarring was evenwel niet van lange duur.

Tenslotte was er dan nog de oorlog met Denemarken met als inzet Sleeswijk en Holstein. Deze landstreken, naar hun nationaliteit, taal en aard ongetwijfeld Duits, zijn ook om militaire, maritieme en commerciële redenen voor Duitsland noodzakelijk. De bewoners ervan hebben gedurende de laatste drie jaren een harde strijd gevoerd tegen het binnendringen van de Denen. Daarenboven hadden ze, volgens de verdragen die er tussen hun staten waren gesloten, het recht aan hun kant. De maart-revolutie bracht hen openlijk in conflict met de Denen en ze werden door Duitsland gesteund. Maar terwijl in Polen, Italië, Bohemen en later ook in Hongarije de militaire operaties met de grootste nadrukkelijkheid ten uitvoer werden gelegd, liet men de troepen in deze oorlog, de enige die populair en tenminste gedeeltelijk revolutionair was, met opzet doelloos heen en weer marcheren en liet men zich de inmenging van de

buitenlandse diplomatie welgevallen, hetgeen na menig heldhaftig gevecht leidde tot een hoogst betreurenswaardige afloop. De Duitse regeringen pleegden bij iedere gelegenheid verraad tegenover het Sleeswijk-Holsteinse revolutionaire leger en lieten het, wanneer het verspreid of in een aantal delen gesplitst was, opzettelijk door de Denen uiteenslaan. Met het Duitse vrijwilligerskorps sprong men op dezelfde wijze om.

Maar terwijl zo de naam Duitsland alom niets dan haat oogstte, wreven de Duitse constitutionele en liberale regeringen zich vergenoegd in de handen. Het was hun gelukt de beweging in Polen en Bohemen neer te slaan. Overal hadden ze de oude nationale tegenstellingen, die een goede verstandhouding en gemeenschappelijk optreden van Duitsers, Polen en Italianen zo lang in de weg hadden gestaan, tot nieuw leven gewekt. Ze hadden het volk doen wennen aan burgeroorlog en militaire onderdrukking. Het Pruisische leger had in Polen zijn zelfvertrouwen teruggevonden, zoals dat met het Oostenrijkse leger in Praag het geval was; en terwijl de van vaderlandsliefde blakende revolutionaire, doch kortzichtige jeugd (door Heine 'patriottische overmaat' genoemd⁴⁰) naar Sleeswijk en Lombardije werd gestuurd, opdat ze onder het granaatvuur van de vijand zou verbloeden, stelde men het geregelde leger, dat het werkelijke werktuig was in de handen van zowel Pruisen als Oostenrijk, in de gelegenheid zich door het behalen van overwinningen op het buitenland weer van de gunst van het publiek te verzekeren. We herhalen echter: nauwelijks hadden deze legers, die door de liberalen pas waren versterkt om tegen de meer vooruitstrevende partij te worden ingezet, hun zelfvertrouwen en discipline enigszins herwonnen, of ze keerden zich tegen de liberalen en hielpen de mannen van het oude stelsel weer in het zadel. Toen Radetzky in zijn legerkamp aan de overkant van de Adige de eerste bevelen ontving van de 'verantwoordelijke ministers' in Wenen, riep hij uit: 'Wie zijn deze ministers? Ze zijn niet de Oostenrijkse regering.'

Oostenrijk bestaat nu alleen nog hier, in mijn legerkamp; ik en mijn leger, wij zijn Oostenrijk; als we straks de Italianen hebben verslagen zullen we het rijk voor de keizer terug veroveren!' En de oude Radetzky had gelijk — alleen de zwakhoofdige Verantwoordelijke' ministers in Wenen sloegen geen acht op hem.

Londen, februari 1852

*(De opstand in Parijs; de Nationale
Vergadering van Frankfort)*

Reeds in het begin van april 1848 was de revolutionaire vloedgolf op het hele Europese vasteland ingedamd door het bondgenootschap dat de maatschappelijke klassen, die van de eerste overwinningen hadden geprofiteerd, direkt met de overwonnenen hadden gesloten. In Frankrijk hadden de kleine burgerij en het republikeinse deel van de bourgeoisie het met de monarchistisch gezinde bourgeoisie op een akkoordje gegooid tegen het proletariaat; in Duitsland en Italië had de zegevierende bourgeoisie ijverig gepleit voor ondersteuning van de feodale adel, van het bureaucratische staatsapparaat en het leger tegen de massa van het volk en de kleine burgerij. Al spoedig kregen de verenigde conservatieve en contrarevolutionaire partijen weer de overhand. In Engeland liep een volks- demonstratie, die op een ongelegen tijdstip (10 april) werd gehouden en slecht was voorbereid,⁴¹ uit op een volledige en beslissende nederlaag van de beweging. In Frankrijk werden twee gelijksoortige bewegingen (op 16 april en 15 mei mei)⁴² eveneens neergeslagen. In Italië kreeg koning Bomba op 15 mei in één klap zijn oude macht terug.⁴³ In Duitsland versterkten de verschillende nieuwe burgerlijke regeringen en hun wetgevende vergaderingen hun posities, en als de aan gebeurtenissen zo rijke 15de mei in Wenen tot een overwinning van het volk leidde, dan was dat een gebeurtenis van louter ondergeschikt belang, die men kan beschouwen als het laatste succesvolle oplaaien van de energie van het volk. In Hongarije scheen de revolutionaire beweging op het rustige vaarwater van de volledige legaliteit af te stevenen, en de beweging in Polen

werd, zoals we in ons laatste artikel zagen, door Pruisische bajonetten in de kiem gesmoord. Maar nog steeds was nog geenszins beslist welke keer de zaken uiteindelijk zouden nemen, en iedere centimeter terrein, die de revolutionaire partijen in de verschillende landen moesten prijsgeven, betekende voor hen slechts een aansporing om hun gelederen steeds nauwer te sluiten voor de beslissende strijd.

Die beslissende strijd kwam naderbij. Hij kon slechts in Frankrijk worden uitgevochten, want zolang Engeland niet deelnam aan de revolutionaire worsteling en Duitsland zo versplinterd bleef, was Frankrijk dank zij zijn nationale onafhankelijkheid, zijn beschaving en zijn centralisatie het enige land dat de omringende landen de stoot kon geven tot geweldige schokkende gebeurtenissen. Toen dan ook op 23 juni 1848 de bloedige worsteling in Parijs begon, toen met ieder nieuw telegram en iedere nieuwe postbestelling voor het oog van Europa steeds duidelijker werd onthuld dat deze strijd gevoerd werd tussen de massa van het werkende volk enerzijds en alle overige, door het leger gesteunde, klassen van de Parijse bevolking anderzijds, en toen deze strijd verschillende dagen duurde met een verbittering die in de geschiedenis van de moderne burgeroorlog haar weerga niet kent en toch geen duidelijk voordeel opleverde voor een van beide partijen, toen werd het iedereen duidelijk dat dit de grote beslissende slag was die, in het geval de opstand zou zegevieren, het hele vasteland zou overspoelen met hernieuwde revoluties, maar die, wanneer hij zou mislukken, op zijn minst tijdelijk moest leiden tot de heroprichting van het contrarevolutionaire regiem.

De proletariërs van Parijs werden verslagen, gedecimeerd en verpletterd, zodanig dat ze zich tot op de dag van vandaag nog niet van deze slag hebben hersteld. En prompt staken in heel Europa nieuwe en oude conservatieven en contrarevolutionairen de kop op met een brutaliteit, die duidelijk maakte hoe goed ze de betekenis van de gebeurtenissen begrepen. Over

al stortte men zich op de pers, het recht van vereniging en vergadering werd beknot en ieder onbeduidend incident in het een of andere kleine provinciestadje werd als voorwendsel aangegrepen om het volk te ontwapenen, de staat van beleg af te kondigen en de troepen te drillen in manoeuvres en taktieken, waarvoor men bij Cavaignac in de leer ging. Bovendien was voor het eerst sinds de februari-gebeurtenissen bewezen dat het een vergissing was een volksopstand in een grote stad voor onoverwinnelijk te houden: de eer van het leger was hersteld; bij de troepen, die tot dusverre in ieder straatgevecht aan het kortste eind hadden getrokken, groeide weer het vertrouwen dat ze ook tegen dit soort gevechten waren opgewassen.

Men kan stellen dat vanaf deze nederlaag van de Parijse arbeiders de eerste beslissende stappen en vastomlijnde plannen dateren van de oude feodaal-bureaucratische partij in Duitsland om zich zelfs van haar bondgenoot van dat moment, de bourgeoisie, te ontdoen en in Duitsland de toestand te herstellen waarin het zich bevond voor de maart-gebeurtenissen. Het leger vormde weer de doorslaggevende macht in de staat en het behoorde niet aan de bourgeoisie, maar juist aan gindse partij. Zelfs in Pruisen, waar vóór 1848 bij een gedeelte van de lagere officieren een aanzienlijke sympathie voor een constitutioneel regiem kon worden waargenomen, bracht de door de revolutie in het leger veroorzaakte wanorde deze ontevreden jonge mensen terug tot een houding van straffe ondergeschiktheid; zodra de gewone soldaat zich enige vrijheid tegenover de officieren ging permitteren, verdween bij hen op slag iedere twijfel met betrekking tot de noodzaak van discipline en blinde gehoorzaamheid. De overwonnen adellijke heren en bureaucraten begonnen nu in te zien welke weg ze moesten bewandelen: Het leger was meer dan ooit een eenheid, zijn gevoel van eigenwaarde was toegenomen tengevolge van de overwinningen die waren behaald op kleine opstanden en in

oorlogen met andere landen, het was afgunstig op het grote succes dat de Franse militaire kaste zojuist had geboekt. Dit leger behoefde men slechts voortdurend in kleine botsingen te confronteren met het volk en het zou, wanneer het beslissende moment maar eenmaal zou zijn aangebroken, met een grote klap de revolutionairen kunnen verpletteren en een einde maken aan het aanmatigende gedrag van de burgerlijke parlementariërs. En het geschikte moment voor een dergelijke beslissende slag kwam spoedig genoeg.

We laten de soms opmerkelijke, maar meestal vervelende parlementaire debatten en de plaatselijke stukken strijd, die de verschillende partijen in Duitsland gedurende de zomer bezighielden, voor wat ze waren. Het moge voldoende zijn op te merken dat de voorvechters van de belangen van de bourgeoisie, ondanks talloze triomfen die ze in het parlement betaalden, doch waarvan er geen enkele tot enig praktisch resultaat leidde, in het algemeen aanvoelden dat hun positie tussen de extreme partijen met de dag onhoudbaar werd en dat ze zich daarom gedwongen zagen vandaag een bondgenootschap met de reactionairen te zoeken en morgen om de gunst te dingen van de onder het volk populaire partijen. Deze voortdurende zig-zag-koers gaf het aanzien dat ze bij het publiek genoten de genadeslag, en de verachting die hun ten deel viel kwam, gezien de keer die de zaken namen, vooralsnog voornamelijk de bureaucraten en aanhangers van het feodalisme ten goede.

Bij het begin van de herfst was de positie van de verschillende partijen ten opzichte van elkaar zo op de spits gedreven en dermate kritiek geworden, dat een beslissende slag niet langer te vermijden was. Het eerste treffen in deze oorlog tussen de democratische en revolutionaire massa's en het leger vond plaats in Frankfort. Hoewel het slechts van ondergeschikte betekenis was, leverde het de troepen toch het eerste waarneembare voordeel op ten aanzien van de opstandelingen

en had het een grote morele uitwerking. De door de Frankfurter Nationale Vergadering ingestelde schijnregering had van Pruisen op zeer doorzichtige gronden toestemming gekregen met Denemarken een wapenstilstand te sluiten, die niet alleen de Duitsers in Sleeswijk-Holstein aan de wraakoefeningen van de Denen prijs gaf, maar die bovendien de min of meer revolutionaire principes, die volgens de algemene opvatting een belangrijke rol speelden bij de oorlog tegen Denemarken, volledig verloochende. De wapenstilstand werd door de Frankfurter vergadering met een meerderheid van twee of drie stemmen afgewezen. De uitslag van de stemming had een schijn crisis van het ministerie tot gevolg, doch drie dagen later kwam de vergadering op haar besluit terug en liet er zich in feite toe brengen haar besluit te vernietigen en in de wapenstilstand toe te stemmen. Deze smadelijke houding wekte verontwaardiging bij het volk. Er werden barrikaden opgericht, maar er waren al voldoende troepen naar Frankfort gedirigeerd en na een strijd van zes uur was de opstand neergeslagen. In verband met deze gebeurtenis kwam het in andere delen van Duitsland tot soortgelijke bewegingen, hoewel van minder betekenis, die echter eveneens werden neergeslagen.

Dit voorpostengevecht leverde de contrarevolutionaire partij dit ene grote voordeel op, dat de enige regering die — althans in schijn — uitsluitend als resultaat van een volksstemming was benoemd, te weten de rijksregering in Frankfort, nu net als de Nationale Vergadering in de ogen van het volk volledig had afgedaan. Deze regering en deze vergadering waren gedwongen geweest tegenover de uiting van de volkswil een beroep te doen op de bajonetten van het leger. Ze waren gekompromitteerd en hoe gering het prestige ook was waarop ze tot dusverre aanspraak konden maken, deze verloochening van hun afkomst, deze afhankelijkheid van de volksvijandige regeringen en hun troepen bestempelden voortaan de Rijks- regent, zijn ministers en zijn afgevaardigden tot volslagen

nullen. We zullen al snel zien hoe eerst Oostenrijk, vervolgens Pruisen en tenslotte ook de kleinere staten iedere beschikking, ieder verzoek en iedere delegatie van dit gezelschap van machteloze dromers, die bij een aanklopte, met verachting gingen bejegenen.

We zijn nu aangeland bij de grote Duitse tegenhanger van de veldslag die zich in juni in Frankrijk afspeelde, bij de gebeurtenis die voor Duitsland even beslissend was als de strijd van het Parijse proletariaat het voor Frankrijk was geweest. We bedoelen de revolutionaire opstand en de erop volgende bestorming van Wenen in oktober 1848. Deze strijd is echter van zulk een betekenis en het uiteenzetten van de uiteenlopende omstandigheden, die de afloop ervan in de eerste plaats mede hebben bepaald, zal zoveel plaatsruimte van de 'Tribune' vereisen, dat we gedwongen zijn deze in een aparte brief te behandelen.

Londen, februari 1852

(De Weense oktober-opstand)

We komen nu aan de beslissende gebeurtenissen die in Duitsland de revolutionaire tegenhanger vormen van de Parijse juni- opstand en die met één slag de balans ten gunste van de contrarevolutionaire partij deden doorslaan: de opstand in Wenen in oktober 1848.

We hebben gezien welke positie de verschillende klassen in Wenen na de overwinning van 12 maart innamen. Verder hebben we gezien hoe de beweging in Duits-Oostenrijk met de gebeurtenissen in de niet-Duitse gebieden van Oostenrijk was vervlochten en erdoor was geremd. We behoeven dus nog slechts een korte blik te werpen op de oorzaken, die tot deze laatste en hevigste opstand in Duits-Oostenrijk hebben geleid.

De hoge adel en de aan de beurs spekulerende bourgeoisie, die officieus de voornaamste steunpilaren van het regiem van Metternich waren geweest, waren zelfs na de gebeurtenissen van maart nog in staat hun toonaangevende invloed op de regering te behouden, niet alleen dank zij het hof, het leger en de bureaucratie, maar nog meer door de dodelijke angst voor 'anarchie' die onder de bourgeoisie razendsnel om zich heen greep. Al heel gauw durfden deze kringen het weer aan enkele voelhorens uit te steken in de vorm van een perswet, een onbeschrijfelijk aristocratische grondwet en een kieswet, die op de oude indeling in 'standen' berustte.⁴⁴ De zogenaamde constitutionele regering, die uit halfliberale, bangelijke en incapabele bureaucraten bestond, waagde het op 14 mei zelfs een directe aanslag te plegen op de revolutionaire organisaties van de massa's, toen zij het Centrale Comité van Gedelegeerden van de Nationale Garde en van het Academische Legioen⁴⁵

ontbond — een lichaam dat uitdrukkelijk gevormd was met het doel de regering te controleren en er in geval van nood de krachten van het volk tegen te mobiliseren. Dit optreden leidde echter slechts tot het oproer van 15 mei, waardoor de regering werd gedwongen het comité te erkennen, de grondwet en de kieswet in te trekken en de uitwerking van het ontwerp van een nieuwe staatsgrondwet toe te vertrouwen aan een door algemene verkiezingen gevormde grondwetgevende Rijksdag. Dit alles werd de volgende dag door een keizerlijke proklama tie bevestigd. Maar de reactionaire partij, die eveneens haar vertegenwoordigers in de regering had, wist al gauw te bewerkstelligen, dat haar 'liberale' collega's een nieuwe aanval op de verworvenheden van het volk op touw zetten. Het Academische Legioen, het bolwerk van de partij van de beweging, was, juist omdat het een centrum van niet-aflatende agitatie was, de meer gematigde Weense burgerij bijzonder gaan tegenstaan; op 26 mei werd het bij ministerieel dekreet opgeheven. Wellicht zou deze streek zijn gelukt wanneer men de uitvoering ervan had opgedragen aan slechts een deel van de Nationale Garde; maar de regering, die ook de Nationale Garde niet vertrouwde, liet het leger aanrukken. Daarop keerde de Nationale Garde zich meteen tegen de regering, maakte met het Academische Legioen gemene zaak en vrijdelde zo het plan van de regering.

Intussen had de keizer (Ferdinand I - *de red.*) met zijn hofhouding op 16 mei Wenen verlaten en zijn toevlucht gezocht in Innsbruck. Hier, te midden van de bigotte Tirolers, wier loyaliteit weer oplaaide met het oog op het gevaar van een inval van het Sardinisch-Lombardische leger in hun land, steunend op de nabijheid van de troepen van Radetzky, binnen wier schootsbereik Innsbruck lag, hier vond de contrarevolutionaire partij een toevluchtsoord, van waaruit ze ongecontroleerd, onopgemerkt en zonder gevaar te lopen haar verstrooide krachten kon hergroeperen en weer opbouwen en opnieuw

haar web van samenzweringen over het hele land kon spinnen. Zowel met Radetzky, Jellachich en Windischgratz, als met betrouwbare lieden binnen de bestuurlijke hiërarchie van de verschillende provincies werden weer verbindingen aangeknoopt en met de Slavische leiders intriges gesponnen. Op deze manier werd een werkelijke macht in het leven geroepen, die ten dienste stond van de contrarevolutionaire hofkliek, terwijl men de machteloze ministers in Wenen toestond hun van korte duur zijnde, geringe populariteit door voortdurende wrijvingen met de revolutionaire massa's en in de debatten in de eerstdaags bijeenkomende wetgevende vergadering te laten opteren. De tactiek, volgens welke men de beweging in de hoofdstad een tijdlang in haar eigen sop liet gaarkoken, was er dan ook een die in een gecentraliseerd en homogeen land als Frankrijk er vrijwel zeker toe geleid zou hebben dat de partij van de beweging oppermachtig zou zijn geworden. Hier in Oostenrijk echter, deze bonte mengelmoes van heterogene politieke krachten, was het een van de middelen die de reactie onvermijdelijk weer in het zadel moesten helpen.

De Weense bourgeoisie, die zichzelf wijsmaakte dat het hof, na drie achtereenvolgende nederlagen en met het oog op een op het algemeen kiesrecht berustende wetgevende vergadering, als tegenstander niet meer te duchten viel, raakte meer en meer in de ban van de vermoeide onverschilligheid en dat eeuwige verlangen naar orde en rust, waardoor deze klasse tot nog toe overal is bevangen na heftige schokken, die gepaard gingen met onderbrekingen van het normale zakenleven. De industrie van de Oostenrijkse hoofdstad beperkt zich bijna uitsluitend tot luxe artikelen, waarnaar sinds de revolutie en de vlucht van het hof natuurlijk maar zeer geringe vraag bestond. Het verlangen naar de terugkeer van een ordelijk regeringssysteem en naar de terugkeer van het hof — van beide zaken verwachtte men een herleving van het zakendoen — dit verlangen werd nu onder de bourgeoisie algemeen. Het bijeen

komen van de grondwetgevende vergadering in juli werd als het einde van het revolutionaire tijdperk bejubeld, evenals de terugkeer van het hof, dat zich na de overwinning van Radetzky in Italië en na de vorming van de reactionaire regering-Doblhoff sterk genoeg voelde om de stormloop van het volk te trotseren en waarvan de aanwezigheid in Wenen tegelijkertijd vereist was om zijn intriges met de Slavische Rijksdagmeerderheid te voltooien. Terwijl de grondwetgevende Rijksdag beraadslaagde over de wetten aangaande de bevrijding van de boeren uit de kluisters van het feodalisme en van de herendiensten die ze voor de adel moesten verrichten, deed het hof een meesterzet: men wist de keizer ertoe te bewegen op 19 augustus een parade af te nemen van de Nationale Garde; de keizerlijke familie, de hofhouding en de generaals wedijverden met elkaar in vleierijen aan het adres van de bewapende burgers, wie de trots, zich op deze wijze openlijk erkend te zien als een van de doorslaggevende machtsfactoren in de staat, al snel bedwelmend naar het hoofd was gestegen; doch direkt hierop verscheen, ondertekend door de heer Schwarzer, de enige populaire minister in het kabinet, een dekreet dat de werklozen van hun tot dusverre toegekende ondersteuning van staatswege beroofde. De list slaagde. De arbeiders organiseerden een demonstratie; de bourgeois van de Nationale Garde spraken zich voor het dekreet van hun minister uit; ze werden op de 'anarchisten' losgelaten, stortten zich als tijgers op de ongewapende, geen weerstand biedende arbeiders en richtten op 23 augustus een groot bloedbad onder hen aan. Zo werd er een einde gemaakt aan de eenheid en de macht van de revolutionaire krachten; de klassenstrijd tussen bourgeoisie en proletariaat was ook in Wenen in alle Moedigheid uitgebroken en de contrarevolutionaire hofkliek zag de dag naderbij komen, waarop ze het kon wagen uit te halen voor de grote slag.

De Hongaarse aangelegenheden gaven haar al spoedig de

gelegenheid openlijk te verkondigen naar welke principes ze van plan was te handelen. Op 5 oktober verklaarde een keizerlijk dekreet in de 'Wiener Zeitung'⁴⁶ — een dekreet dat door geen van de voor Hongarije verantwoordelijke ministers was getekend — de Hongaarse Rijksdag voor ontbonden en benoemde het de landvoogd van Kroatië, Jellachich, tot burgerlijk en militair gouverneur van Hongarije, Jellachich, de leider van de Zuidslavische reactie, een man die op voet van oorlog stond met het Hongaarse wettige gezag. Tegelijkertijd kregen de troepen in Wenen bevel af te marcheren en zich te voegen bij het leger dat de autoriteit van Jellachich met geweld zou moeten afdwingen. Hiermee liet het hof zich echter al te zeer in de kaart kijken; iedereen in Wenen voelde aan dat een oorlog tegen Hongarije een oorlog tegen het principe van een constitutionele regering betekende, een principe dat door het bovenvermelde dekreet met voeten was getreden, aangezien de keizer geprobeerd had verordeningen met kracht van wet uit te vaardigen zonder dat deze door een verantwoordelijke minister medeondertekend waren. Het volk, het Academische Legioen en de Weense Nationale Garde kwamen op 6 oktober massaal in opstand en verzetten zich tegen de afmars van de troepen. Enige grenadiers liepen naar het volk over. Er ontspoon zich een kortstondige strijd tussen de gewapende krachten van het volk en de troepen. De minister van oorlog, Latour, werd door het volk doodgeslagen en 's avonds was het volk zeker van de overwinning. Intussen had landvoogd Jellachich, nadat hij bij Stuhlweissenburg (Székesfehérvár - *de red.*) door Perczel was verslagen, zijn toevlucht gezocht op Duits-Oostenrijks gebied, niet ver van Wenen. De Weense troepen, die hem te hulp hadden moeten snellen, namen nu een uitgesproken vijandige houding tegenover hem aan en lieten blijken zich zonodig tegen hem te weer te zullen stellen, terwijl de keizer, vergezeld van het hof, opnieuw was gevlucht, ditmaal naar

Olmütz (Olomouc - *de red.*), in een half-Slavisch gebied gelegen.

In Olmütz verkeerde het hof intussen in een totaal andere positie dan destijds in Innsbruck. Omringd door Slavische afgevaardigden van de constituerende vergadering, die in massa naar Olmütz snelden, en door ijverars voor de Slavische zaak afkomstig uit alle delen van de monarchie, was het hof nu in staat zonder meer de veldtocht tegen de revolutie te openen. Deze veldtocht moest in hun ogen een oorlog worden voor het tot nieuw leven wekken van het Slavendom, een vernietigings- oorlog tegen de beide indringers in het door hen als Slavisch beschouwde gebied, te weten de Duitsers en de Magyaren. Windischgratz, de veroveraar van Praag, nu bevelhebber van het leger dat men rondom Wenen samentrok, werd op slag een Slavische nationale held. Zijn leger werd met spoed overal vandaan samengetrokken. Uit Bohemen, Moravië, Stiermarken, Opper-Oostenrijk en Italië marcheerde het ene regiment na het andere in de richting van Wenen om zich met de troepen van Jellachich en het vroegere garnizoen van de hoofdstad te verenigen. Zo waren er tegen het einde van oktober meer dan 60.000 man geconcentreerd die weldra de keizersstad aan alle kanten begonnen in te sluiten, tot ze op 30 oktober zover waren opgedrongen dat ze de beslissende aanval konden wagen.

Intussen heerste er in Wenen een radeloze verwarring. De bourgeoisie was na haar overwinning al snel weer vervallen tot haar oude wantrouwen tegen de Anarchistische' arbeidersklasse. De arbeiders, die de behandeling, welke hun zes weken voordien van de kant van de gewapende kruideniers deelachtig was geworden, net zo min waren vergeten als de onstabiele, weifelende politiek van de bourgeoisie in het algemeen, wilden haar de verdediging van de stad niet toevertrouwen en eisten wapens en een eigen militaire organisatie. Het Academische Legioen, dat erop gebrand was de strijd aan te binden met het keizerlijke despotisme, was totaal niet bij machte de diepere

betekenis van de verwijdering tussen de beide klassen te begrijpen of ook maar in te zien wat door de situatie was vereist. Er heerste verwarring onder het volk, verwarring ook in de leidende kringen. Het overgebleven deel van de Rijksdag — Duitse gedeputeerden en een paar Slaven die, afgezien van enkele revolutionaire Poolse afgevaardigden, spionagediensten verrichtten voor hun vrienden in Olmütz — was vrijwel permanent in zitting bijeen; maar in plaats van een resolute houding aan te nemen, verbeuzelden ze hun tijd met zinloze debatten over de mogelijkheid van verzet tegen het keizerlijke leger zonder de grenzen van de grondwettelijke vormen te overschrijden. Het Veiligheidscomité, samengesteld uit afgevaardigden van vrijwel alle organisaties van het volk van Wenen, was wel tot verzet bereid, maar stond onder de heerschappij van een meerderheid van kleinburgers en kruideniertjes, die het comité steeds van vastbesloten en doortastend optreden afhielden. Het comité van het Academische Legioen nam heldhaftige besluiten, maar was volslagen onmachtig om de leiding op zich te nemen. De arbeiders, met wantrouwen bejegend, zonder wapens, zonder organisatie, nauwelijks ontworsteld aan de geestelijke knechting van het oude regiem, zojuist ontwakend, niet tot bewustzijn, maar tot een zuiver instinktmatig begrip voor hun maatschappelijke positie en de politieke houding die hieruit voortvloeide, konden slechts door middel van luidruchtige demonstraties gehoor verkrijgen. Men kon niet van hen verwachten dat ze de problemen van dat moment tot een oplossing konden brengen. Maar ze waren — zoals overal in Duitsland tijdens de revolutie — bereid tot het uiterste te vechten als ze maar eenmaal wapens hadden gekregen.

Zo stonden de zaken er in Wenen voor. Er buiten het gereorganiseerde Oostenrijkse leger, bedwelmd door de overwinningen van Radetzky in Italië, 60.000 tot 70.000 man sterk, goed bewapend, goed georganiseerd en, hoewel er ook

wel niet veel deugde van de leiding, toch hoe dan ook voorzien van leiders. Er binnen verwarring, onenigheid tussen de klassen en desorganisatie: een Nationale Garde, waarvan een deel zich had voorgenomen in geen geval aan de strijd deel te nemen, terwijl een ander deel nog geen besluit had genomen en slechts het kleinste deel bereid was tot handelen; een proletarische massa, numeriek sterk, maar zonder leiders, zonder enige politieke scholing, even gemakkelijk geneigd tot paniek als tot vrijwel bodemloze woedeuitbarstingen, ten prooi aan ieder vals gerucht dat men verspreidde, volstrekt bereid te vechten, maar zonder wapens, althans in het begin, en ook later, toen men haar tenslotte de strijd instuurde, slechts onvolledig bewapend en vrijwel niet georganiseerd; een hulpeloze Rijksdag, die nog zat te discussiëren over theoretische haarkloverijen toen het dak boven zijn hoofd al bijna in brand stond; een leidinggevend comité zonder innerlijke stuwkracht en energie. Alles was veranderd sinds maart en mei, toen er in het kamp van de contrarevolutie volledige verwarring heerste en er slechts één georganiseerde macht bestond, namelijk die welke door de revolutie was geschapen. Over de uitslag van een dergelijke strijd kon nauwelijks twijfel bestaan en als er al twijfel bestond dan werd die door de gebeurtenissen van 30 en 31 oktober en 1 november wel weggenomen.

Londen, maart 1852

(De bestorming en het verraad van Wenen)

Toen het samengetrokken leger onder Windischgratz tenslotte overging tot de aanval op Wenen, waren de krachten die voor de verdediging van Wenen beschikbaar waren, voor dit doel totaal ontoereikend. Van de Nationale Garde kon slechts een deel op de schansen worden opgesteld. Men had weliswaar op het laatste moment in allerijl nog een proletarische garde gevormd, maar aangezien de poging op deze wijze het meest talrijke, moedige en doortastende deel van de bevolking in te schakelen veel te laat kwam, was deze garde met het gebruik van wapens en de allereerste beginselen van discipline te weinig vertrouwd om met succes weerstand te kunnen bieden. Zo vormde het Academische Legioen, 3000 tot 4000 man sterk, goed getraind en tot op zekere hoogte gedisciplineerd, dapper en vol enthousiasme, vanuit militair oogpunt de enige strijdmacht die met kans van slagen kon worden ingezet. Maar wat betekende zij, samen met de weinige betrouwbare afdelingen van de Nationale Garde en met de verwarde massa bewapende proletariërs, tegenover het numeriek verre superieure geregelde leger onder Windischgratz, om nog maar niet te spreken van de roofzuchtige horden van Jellachich die, doordat ze al meer met dit bijltje hadden gehakt, als het ware geschapen waren voor gevechten van huis tot huis en in nauwe straatjes? En wat konden de opstandelingen, afgezien van een paar oude, versleten stukken geschut, waarvoor onvoldoende bediening en onvoldoende trekkracht voorhanden was, stellen tegenover de omvangrijke, voortreffelijk uitgeruste artillerie, waarvan Windischgratz op zo'n niets ontziende manier gebruik maakte? Hoe dichter het gevaar naderbij kwam, des te groter werd

in Wenen de verwarring. De Rijksdag kon tot het laatste moment niet de moed opbrengen het Hongaarse leger van Perczel, dat enkele mijlen van de hoofdstad lag, te hulp te roepen. Het Veiligheidscomité nam besluiten die volkomen met elkaar in tegenspraak waren, omdat het zich net als de bewapende volksmassa liet leiden door de op en neer golvende vloed van tegenstrijdige geruchten. Slechts op één punt waren ze het allen eens: de eigendom moest gerespecteerd worden en wel in een onder dergelijke omstandigheden ronduit belachelijke mate. Aan het definitieve uitwerken van een verdedigingsplan werd heel weinig gedaan. Bern, de enige man ter plaatse die — zo er al iemand toe in staat was geweest — Wenen had kunnen redden, was een toentertijd in Wenen vrijwel onbekende vreemdeling van Slavische afkomst; hij gooide het bijltje erbij neer, ontmoedigd door het algemeen heersende wantrouwen. Indien hij zou hebben volgehouden, zou men hem waarschijnlijk als verrader hebben gelynacht. Messenhauser, de aanvoerder der strijdkrachten van de opstandelingen, meer een romanschrijver dan een, zij het ook slechts subalterne, officier, was op geen enkele manier tegen zijn taak opgewassen; en toch had de volkspartij, na een acht maanden durende revolutionaire strijd, geen enkele militair met grotere bekwaamheden opgeleverd of voor zich gewonnen dan hem. Onder dergelijke omstandigheden begon de strijd. Wanneer men in aanmerking neemt dat de middelen die ze voor hun verdediging tot hun beschikking hadden, volledig ontoereikend waren, dat militaire kennis en militaire organisatie bij de manschappen volledig ontbraken, dan boden de Weners een heldhaftige tegenstand. Op vele plaatsen werd het bevel dat Bern, toen hij nog commandant was, had gegeven 'de stelling tot de laatste man te verdedigen', letterlijk opgevolgd. Maar de overmacht was te groot. In de lange en brede straten, die de verkeersaders van de voorsteden vormden, werd de ene barrikade na de andere door de keizerlijke artillerie weggevaagd en op de avond van

de tweede dag van de strijd viel de huizenrij aan de buitenste verdedigingslinie van de oude stad in handen van de Kroaten. Een zwakke, onordelijke aanval van het Hongaarse leger was geëindigd in een nederlaag, en tijdens een wapenstilstand, toen enkele legerafdelingen in de oude stad zich overgaven en andere besluiteloos waren en verwarring stichtten, terwijl de resten van het Academische Legioen nieuwe verschansingen opwierpen, drongen de keizerlijke troepen binnen en bezetten in de algemene verwarring de oude stad.

De direkte gevolgen van deze overwinning, de wreedheden en standrechtelijke executies, de ongehoorde gruwel- en schanddadens van de op Wenen losgelaten Slavische horden zijn zo bekend dat ze hier niet in details beschreven hoeven te worden. De gevolgen op lange termijn, de volledig andere richting waarin de zaken in Duitsland zich door de nederlaag van de revolutie in Wenen ontwikkelden, zullen we later moeten behandelen. Hier moeten we nog twee zaken onder de loep nemen die met de bestorming van Wenen samenhangen. De bevolking van deze hoofdstad had twee bondgenoten: de Hongaren en het Duitse volk. Waar waren ze in het uur der beproeving?

We hebben gezien dat de Weners met de edelmoedigheid die eigen is aan een volk dat zojuist vrij is geworden, in opstand kwamen voor een zaak die, al was ze in laatste instantie ook hun eigen zaak, toch allereerst en in het bijzonder die van de Hongaren was. Ze lieten de eerste en verschrikkelijkste stormaanval liever op hun eigen hoofd neerkomen dan dat ze toestonden dat de Oostenrijkse troepen tegen Hongarije oprukten. En terwijl ze hun bondgenoten op deze manier zo edelmoedig steunden, dreven de Hongaren Jellachich, tegen wie ze met succes hadden gevochten, in de richting van Wenen en versterkten door hun overwinning de krachten die deze stad zouden gaan aanvallen. Onder deze omstandigheden was het ongetwijfeld Hongarijes plicht geweest zonder te aarzelen en

met alle ter beschikking staande krachten niet de Weense Rijksdag, noch het Veiligheidscomité of welk ander openbaar lichaam in Wenen ook, maar de *Weense revolutie* te hulp te snellen. En zelfs als Hongarije mocht zijn vergeten dat Wenen de eerste strijd voor Hongarije had gestreden, dan mocht het met het oog op de eigen veiligheid toch niet vergeten, dat Wenen de enige voorpost was van de Hongaarse onafhankelijkheid en dat, als Wenen eenmaal gevallen zou zijn, niets de opmars van de keizerlijke troepen tegen Hongarije zou kunnen tegenhouden. Het is ons echter zeer wel bekend wat de Hongaren allemaal ter rechtvaardiging van hun dadenloosheid tijdens de belegering en de bestorming van Wenen kunnen aanvoeren en ook aangevoerd hebben: de ontoereikendheid van hun eigen strijdkrachten, de weigering van de Rijksdag en van alle overige officiële lichamen in Wenen hen te hulp te roepen, de noodzakelijkheid binnen de grenzen van de grondwet te blijven en complicaties met het Duitse centrale gezag te vermijden. Wat echter de ontoereikendheid van het Hongaarse leger betreft, het is een vaststaand feit dat er in de eerste dagen na het uitbreken van de revolutie in Wenen en na de aankomst van Jellachich helemaal geen geregelde troepen nodig waren geweest, omdat het Oostenrijkse geregelde leger nog lang niet was samengetrokken, en dat het voldoende zou zijn geweest het allereerste succes op Jellachich op een stoutmoedige en niets ontziende wijze uit te buiten, al was het maar met de Landstorm die bij Stuhlweissenburg had gevochten, om verbinding met de Weners tot stand te brengen en iedere concentratie van een Oostenrijks leger voor een half jaar onmogelijk te maken. In een oorlog en in het bijzonder in een revolutionaire oorlog is snelheid van handelen, totdat een beslissende overwinning is bevochten, een eerste vereiste, en we aarzelen niet te zeggen dat Perczel om *zuiver militaire redenen* niet had mogen halhouden voordat de verbinding met de Weners zou zijn tot stand gebracht. Daar was wel

enig risico aan verbonden, maar wie heeft er ooit zonder iets te riskeren een slag gewonnen? En had het volk van Wenen soms niets geriskeerd toen het zich — een bevolking van 400.000 mensen — de strijdkrachten op de hals haalde die moesten uitrukken om 12.000.000 Hongaren te onderwerpen? De militaire fout, die daarin bestond dat men wachtte tot de Oostenrijkers zich hadden verenigd en dat men een zwakke afleidingsmanoeuvre bij Schwechat ondernam die beloond werd met een roemloze nederlaag, deze militaire fout bracht beslist grotere gevaren met zich dan een vastbesloten opmars naar Wenen tegen de teugelloze horden van Jellachich gedaan zou hebben.

Maar, zal men hiertegen aanvoeren, een dergelijke uitval van de Hongaren zou, zonder medeweten en tegen de wil van enig officieel lichaam, een schending van Duits grondgebied hebben betekend, zou conflicten hebben opgeroepen met het centrale gezag in Frankfort en zou voor alles hebben betekend dat men de wettelijke en in de grondwet verankerde politiek losliet, die de grondslag heette te vormen van de kracht van de Hongaarse zaak. Maar de officiële organen in Wenen stelden toch niets voor! Was het de Rijksdag, waren het de democratische comités die voor Hongarije in opstand waren gekomen of was het het volk van Wenen, en het volk alleen, dat naar de wapens had gegrepen om de eerste stoot in de strijd om Hongarijes onafhankelijkheid op te vangen? Het ging er niet om het een of andere officiële orgaan in Wenen overeind te houden — al deze lichamen konden en moesten bij het voortschrijden van de revolutionaire ontwikkeling wel spoedig terzijde geschoven worden — maar het enige dat telde was de opkomst van de revolutionaire beweging, was de ononderbroken ontwikkeling van de actie van het volk zelf, en alleen dat kon Hongarije redden van de vijandelijke inval. Welke vormen deze revolutionaire beweging later zou aannemen, dat was de zaak van de Weners en niet die van de Hongaren, zo

lang Wenen en heel Duits-Oostenrijk in de strijd tegen de gemeenschappelijke vijand nog verder hun bondgenoten waren. Het is echter de vraag of men in dit hardnekkige verlangen van de Hongaarse regering naar een, om het zo maar eens uit te drukken, wettelijke machtiging niet het eerste duidelijke teken moet zien van het streven zich in haar optreden te verbergen achter een zeer twijfelachtig legalisme, dat Hongarije weliswaar niet heeft gered, maar in ieder geval toch op een later tijdstip bij het Engelse bourgeoisiepubliek zulk een uitstekende uitwerking heeft gehad.

Wat het voorwendsel van mogelijke conflicten met het Duitse centrale gezag in Frankfort betreft: dit voorwendsel is volledig ongegrond. De machthebbers in Frankfort waren door de overwinning van de contrarevolutie in Wenen *in feite* al ten val gebracht; ze zouden evenzeer ten val zijn gebracht wanneer de revolutie daar de steun had gekregen die ze nodig had om haar vijanden te overwinnen. Én tenslotte mag het gewichtige argument, dat Hongarije zich aan de wet en de grondwet moet houden, op Engelse voorstanders van de vrijhandel misschien indruk kunnen maken, voor het tribunaal van de geschiedenis zal het nooit stand kunnen houden. Gesteld dat het volk van Wenen zich op 13 maart en 6 oktober angstvallig binnen de grenzen van de 'wettelijke en grondwettelijke' middelen had gehouden, wat was er dan geworden van de 'wettelijke en grondwettelijke' beweging en van alle glorieuze gevechten, die voor de eerste maal het oog van de beschaafde wereld op Hongarije deden vallen? Juist de wettelijke en grondwettelijke grondslag, waarop de Hongaren zich in 1848 en 1849 zogenaamd bewogen, was door de uiterst onwettige en ongrondwettige Weense volksopstand van 13 maart voor hen bevochten. Het ligt niet in onze bedoeling hier de geschiedenis van de Hongaarse revolutie ter sprake te brengen, maar de opmerking lijkt ons toch op zijn plaats dat het niet de minste zin heeft zich met nadruk slechts van wettelijk toe-

gestane middelen te bedienen tegenover een vijand, die slechts minachting voor zulke overwegingen kan opbrengen, en dat bovendien zonder dit eeuwige voorwendsel van de wettelijkheid, dat Görgey te baat nam en tegen de regering uitspeelde, noch de gehechtheid van het leger van Görgey aan zijn veldheer, noch de smadelijke katastrofe van Vilagos (Siria - *de red.*)⁴⁷ mogelijk zou zijn geweest. En toen de Hongaren ten slotte, om hun eer te redden, tegen eind oktober 1848 de Leitha overstaken, was dat dan niet even onwettig als een onmiddellijke vastberaden aanval onwettig zou zijn geweest?

Men weet dat wij geen onvriendelijke gevoelens koesteren jegens Hongarije. We hebben tijdens de strijd aan de kant van Hongarije gestaan; we mogen wel zeggen dat onze krant, de 'Neue Rheinische Zeitung',⁴⁸ meer dan enige andere krant heeft gedaan om de Hongaarse zaak in Duitsland populair te maken, door de wezenlijke aspecten te belichten van de strijd tussen de Magyaren en de Slaven en door de oorlog in Hongarije te verslaan in een serie artikelen die zo gewaardeerd werden, dat ze in bijna ieder boek dat later over dit onderwerp verscheen werden geplagieerd, de werken van Hongaren van geboorte en 'ooggetuigen' niet uitgezonderd. Ook nu nog beschouwen we Hongarije als de noodzakelijke en natuurlijke bondgenoot van Duitsland bij iedere toekomstige politieke beweging op het vasteland. We zijn echter tegenover onze eigen landgenoten streng genoeg geweest om nu het recht te hebben ook over onze burenen openhartig te zijn; bovendien moeten wij, wanneer we hier de feiten registreren met de onpartijdigheid van de geschiedschrijving, verklaren dat in dit bijzondere geval de edelmoedige dapperheid van het volk van Wenen niet alleen veel edeler was, maar ook van een verderziende blik getuigde dan de angstvallige voorzichtigheid van de Hongaarse regering. En als Duitser zij het mij verder vergund te zeggen dat we alle schitterende overwinningen en roemvolle veldslagen van de Hongaarse veldtocht niet zouden willen ruilen voor de spon

tane, geïsoleerde opstand en het heldhaftige verzet van het volk van Wenen, onze landgenoten, waardoor Hongarije de tijd kreeg het leger te formeren dat tot zulke grote dingen in staat was.⁴⁹

De tweede bondgenoot van Wenen was het Duitse volk. Maar dit was overal in dezelfde strijd gewikkeld als de Weners. Frankfort, Baden en Keulen waren net overwonnen en ontwapend. In Berlijn en Breslau stond het volk in openlijke vijandschap tegenover het leger en verwachtte iedere dag dat de strijd zou losbarsten. Zo stonden de zaken er overal voor in de plaatselijke centra van de beweging. Overal waren er problemen aanhangig gemaakt die slechts met geweld van wapenen konden worden opgelost, en nu deden zich voor de eerste keer ten zeerste de noodlottige gevolgen gevoelen van het voortduren van de oude verbrokkeling en decentralisatie van Duitsland. De verschillende vraagstukken waren in iedere staat, in iedere provincie en in iedere stad in de grond van de zaak dezelfde; maar ze doken overal in verschillende gedaanten en onder verschillende voorwendsels op en waren overal tot verschillende stadia van rijpheid gekomen. Zo kwam het dat men weliswaar overal voelde van welke beslissende betekenis de gebeurtenissen in Wenen waren, maar dat er nochtans nergens een zware slag kon worden toegebracht, waarvan men kon verwachten dat hij de Weners zou helpen of een afleidingsmanoeuvre zou zijn waar dezen voordeel van konden trekken; en zo restte hun geen andere hulp dan het parlement en het centrale gezag in Frankfort. Van alle kanten smeekte men deze instellingen om steun. Maar wat deden ze?

Het Frankforter parlement en de bastaard die het als resultaat van zijn bloedschennige verhouding met de oude Bondsdag ter wereld bracht, het zogenaamde centrale gezag, benutten de gebeurtenissen in Wenen om hun eigen volledige onbeduidendheid aan de dag te leggen. Deze verachtelijke vergadering had, zoals we reeds hebben gezien, allang haar maag

delijkheid prijsgegeven en ze begon, ondanks haar jeugd, al grijze haren te krijgen en zich alle listen van de babbelzieke, pseudodiplomatieke prostitutie eigen te maken. Van de dromen en de illusies over de wedergeboorte, de macht en de eenheid van Duitsland, waar ze in het begin nog vol van waren, was niets overgebleven dan een aantal bombastische chauvinistische frasen, die bij iedere gelegenheid werden opgedist, plus het onwrikbare geloof dat iedere afgevaardigde koesterde omtrent zijn eigen belangrijkheid en omtrent de lichtgelovigheid van het publiek. De oorspronkelijke naïveteit was verdwenen; de vertegenwoordigers van het Duitse volk waren mannen van de praktijk geworden, hetgeen wil zeggen dat ze tot de ontdekking waren gekomen dat hun positie als scheidsrechter over het lot van Duitsland des te veiliger was naarmate ze minder deden en meer zaten te kletsen. Dat wil niet zeggen dat ze hun debatten overbodig vonden, integendeel. Maar ze waren er achter gekomen dat alle werkelijk grote vraagstukken voor hen verboden gebied waren, waarvan ze zich het beste verre konden houden, en precies als een concilie van Byzantijnse doctores in het Oostromeinse keizerrijk bespraken ze daarom met een gewichtigdoenerij en volhardendheid, het lot waardig dat hen tenslotte trof, theoretische dogma's, die overal in de beschaafde wereld reeds lang afgedaan hebben, of slechts met een vergrootglas waarneembare praktische vraagstukken, die nooit een praktisch resultaat opleverden. Omdat de Nationale Vergadering hiermee een soort Lancasterschool⁵⁰ was geworden ter wederzijdse leringe van haar aanhangers en die daarom voor henzelf zeer belangrijk was, was ze ervan overtuigd dat ze zelfs meer presteerde dan het Duitse volk van haar mocht verwachten en beschouwde ze iedereen als landverrader die zo onbeschaamd was haar aan te sporen nu eens tot resultaten te komen.

Toen de opstand in Wenen uitbrak kwam er over dit onderwerp een stortvloed van interpellaties, debatten, moties en

amendementen, die natuurlijk nergens toe leidden. Het centrale gezag moest tussenbeide komen. Het zond twee gevolmachtigden naar Wenen, te weten Welcker, de voormalige liberaal, en Mosle. De wederwaardigheden van Don Quichotte en Sancho Panza zijn stof voor een Odyssee vergeleken bij de heldendaden en wonderlijke avonturen van deze twee dolende ridders van de Duitse eenheid. Daar ze te laf waren om naar Wenen te gaan, lieten ze zich door Windischgratz afbekken, door de idiote keizer aangapen en door minister Stadion op de onbeschaamdst denkbare manier voor gek zetten. Hun telegrammen en rapporten zijn wellicht nog het enige deel van de protokollen van Frankfort, waarvoor in de Duitse literatuur een vaste plaats zal worden ingeruimd. Ze zijn een waar toonbeeld van een satirische ballade en een eeuwig monument voor de schande van de Frankforter Nationale Vergadering en haar regering.⁵¹

Ook de linkervleugel van de Nationale Vergadering had twee gevolmachtigden naar Wenen gestuurd om daar haar autoriteit te doen gelden, de heren Fröbel en Robert Blum. Toen de situatie kritiek begon te worden, kwam Blum tot het juiste inzicht dat hier de beslissende slag in de Duitse revolutie geleverd zou worden en besloot zonder te aarzelen zijn leven voor de zaak in te zetten. Fröbel daarentegen was van mening dat het zijn plicht was zichzelf te ontzien met het oog op de belangrijke taken die hem op zijn post in Frankfort wachtten. Blum gold als een van de beste sprekers van de Frankforter Vergadering; hij was zeker de populairste. Zijn welbespraaktheid zou het waarschijnlijk hebben afgelegd tegen de eisen die een ervaren parlementaire vergadering eraan zou hebben gesteld; hij hield te veel van de oppervlakkige pathos van een Duitse vrijdenkersprediker en het ontbrak zijn argumentatie aan filosofische scherpte en kennis van de praktische werkelijkheid. Politiek gezien hoorde hij bij de 'gematigde democraten', een tamelijk onduidelijke richting, die zich echter juist

door dit gebrek aan duidelijke principes in een grote populariteit verheugde. Bij dat al was Blum echter naar zijn hele wezen door en door een plebejer, zij het ook met een zeker raffinement, en op beslissende momenten kregen zijn plebejische instinct en zijn plebejische energie de overhand over de vaagheid en daardoor onbeslistheid van zijn politieke mening en inzicht. Op zulke momenten steeg hij ver uit boven wat zijn gewone capaciteiten waren.

Zo zag hij in Wenen op het eerste gezicht dat hier, en niet in de debatten in Frankfort met hun nutteloze streven naar elegantie, de beslissing over het lot van zijn land moest vallen. Meteen nam hij een besluit, gaf iedere gedachte aan een terugkeer op, nam een commandopost in het revolutionaire leger op zich en legde een buitengewone koelbloedigheid en standvastigheid aan de dag. Het was aan hem te danken dat de inname van de stad geruime tijd vertraagd werd. Hij was het die een van de zijden van de stad veiligstelde tegen de aanvallers door de Taborbrug over de Donau in brand te steken. Het is algemeen bekend hoe hij na de bestorming van de stad gearresteerd, voor een krijgsraad gesleept en gefusilleerd werd. Hij stierf als een held. De Frankforter Vergadering echter betoonde zich, hoewel verstijfd van ontzetting, naar buitenuit nogal inschikkelijk tegenover deze bloedige schandaad: er werd een resolutie aangenomen, die door de zachtmoedige toon waarin ze gesteld was en de diplomatieke terughoudendheid van haar bewoordingen eerder een smet vormde op het graf van de vermoorde martelaar dan een vernietigend oordeel over Oostenrijk. Maar men kon nu eenmaal niet verwachten dat deze verachtelijke vergadering verontwaardigd zou zijn over de moord op een van haar leden, temeer daar het hier een leider van de linkervleugel betrof.

Londen, maart 1852

*(De Pruisische grondwetgevende vergadering —
de Nationale Vergadering van Frankfort)*

Op 1 november viel Wenen en op de negende van dezelfde maand toonde de ontbinding van de grondwetgevende vergadering in Berlijn aan hoezeer deze gebeurtenis onmiddellijk de moed en de kracht van de contrarevolutionaire partij in heel Duitsland had doen toenemen.

De gebeurtenissen in de zomer van 1848 in Pruisen zijn snel verteld. De grondwetgevende vergadering, of liever 'de vergadering die gekozen was om met de Kroon overeenstemming te bereiken over een grondwet', en de meerderheid hierin, bestaande uit vertegenwoordigers van de belangen van de bourgeoisie, hadden zichzelf reeds lang beroofd van elke achting van de kant van de openbare mening, omdat ze zich, uit angst voor het meer tot daden geneigde deel van de bevolking, voor alle intriges van het hof leenden. Ze hadden de gehate feodale voorrechten bekrachtigd of veeleer in ere hersteld en zodoende verraad gepleegd aan de vrijheid en de belangen van de boeren. Ze hadden getoond niet in staat te zijn een ontwerp voor een grondwet uit te werken, noch de wetgeving in het algemeen te verbeteren. Ze hadden zich vrijwel uitsluitend beziggehouden met theoretische haarkloverijen, pure formaliteiten en vraagstukken van constitutionele etikette. De vergadering was in feite voor haar leden meer een school voor parlementaire omgangsvormen dan een lichaam waarvoor het volk belangstelling kon opbrengen. Bovendien hielden de grote groepen elkaar vrijwel in evenwicht en bijna steeds werd de uitslag bepaald door de wankelmoedige afgevaardigden van het centrum, wier zwenkingen van rechts naar links en omgekeerd eerst leidden

tot de val van de regering-Camphausen en vervolgens tot die van de regering-Auerswald-Hanseman. En terwijl de liberalen hier, zoals ze dat overal deden, het gunstige moment ongebruikt lieten voorbijgaan, verzamelde het hof weer de krachten waarop het onder de adel en bij het meest achterlijke gedeelte van de plattelandsbevolking, alsmede in het leger en de bureaucratie kon steunen. Na de val van Hanseman werd een ministerie gevormd van bureaucraten en officieren, louter doorgewinterde reactionairen, dat echter voor de schijn aan de wensen van het parlement tegemoetkwam; en de vergadering, die handelde naar het gemakkelijke principe dat het alleen maar aankomt op de 'maatregelen en niet op de personen', liet zich in feite zo beetnemen dat ze dit ministerie enthousiast begroette, terwijl ze natuurlijk geen oog had voor de concentratie en organisatie van de contrarevolutionaire krachten, waarmee dit kabinet zich openlijk bezighield. Toen tenslotte de val van Wenen het signaal gegeven had, ontsloeg de koning zijn ministers en verving hen door 'mannen van de daad' onder leiding van de huidige minister-president, de heer Manteuffel. Op dat moment realiseerde de in dromen verzonken vergadering zich op slag het gevaar; ze sprak haar wantrouwen tegen het kabinet uit, hetgeen dadelijk werd beantwoord met een verordening⁵² volgens welke de zetel van de vergadering werd verplaatst van Berlijn, waar ze in geval van een conflict kon rekenen op de steun van de massa's, naar Brandenburg, een provincieplaats die volledig van de regering afhankelijk was. De vergadering verklaarde echter dat ze zonder haar toestemming noch verdaagd, noch verplaatst of ontbonden kon worden. Inmiddels rukte generaal Wrangel aan het hoofd van ongeveer 40.000 man Berlijn binnen. Op een bijeenkomst van het stadsbestuur met de officieren van de burgerwacht werd besloten af te zien van verzet. En nu, nadat de vergadering en de liberale bourgeoisie, waaruit ze was voortgekomen, de verenigde krachten van de reactie hadden toe

gestaan alle belangrijke posten te bezetten en hun bijna iedere mogelijkheid tot verzet uit handen te slaan, begon de grandioze komedie van het 'passieve verzet binnen het raam van de wet', waarmee ze op glorieuze manier het voorbeeld van Hampden⁵³ en de eerste maatregelen van de Amerikanen in de Onafhankelijkheidsoorlog⁵⁴ dachten te kunnen navolgen. In Berlijn werd de staat van beleg afgekondigd — en Berlijn bleef rustig; de burgerwacht werd door de regering ontbonden — en haar wapens werden met de grootst mogelijke stiptheid ingeleverd; de vergadering werd twee weken lang van de ene zaal naar de andere gejaagd en overal door soldaten uiteen gedreven — en haar leden bezwoeren de burgers kalm te blijven. Toen de vergadering tenslotte door de regering voor ontbonden was verklaard, besloot ze de belastingheffing voor onwettig te verklaren, waarna hun leden uitzwermden over het hele land om de belastingboycot te organiseren. Maar ze kwamen tot de ontdekking dat ze zich op een beklagens- waardige manier hadden vergist bij de keuze van hun middelen. Na enige bewogen weken, die gevolgd werden door strenge regeringsmaatregelen tegen de oppositie, liet men algemeen de gedachte varen aan een boycot van de belastingen ten gerieve van een praktisch ter ziele gegane vergadering, die niet eens de moed had opgebracht zichzelf te verdedigen.

Of het begin november 1848 reeds te laat was nog een poging tot gewapend verzet te wagen en of een deel van het leger, als het op serieuze tegenstand was gestoten, zich aan de kant van de vergadering zou hebben geschaard en de balans zo te harer gunste zou hebben laten doorslaan, zijn vragen die wel eeuwig onbeantwoord zullen blijven. Maar in een revolutie is het, net als tijdens een oorlog, altijd noodzakelijk de vijand het hoofd te bieden, en hij die aanvalt is in het voordeel; en in een revolutie is het, net als in een oorlog, absoluut noodzakelijk op het beslissende ogenblik alles te riskeren, hoe de kansen ook mogen staan. Er bestaat geen enkele geslaagde

revolutie in de geschiedenis die niet de juistheid van dit axioma bevestigt. Voor de Pruisische revolutie nu was het beslissende moment in november 1848 aangebroken; de vergadering, die officieel aan het hoofd stond van de hele revolutionaire beweging, bood de vijand echter niet het hoofd, doch week bij iedere vijandelijke aanval terug. Ze ging nog minder tot de aanval over — ze gaf er immers de voorkeur aan zich niet eens te verdedigen. En toen het beslissende moment was gekomen, toen Wrangel aan het hoofd van 40.000 man aan de poorten van Berlijn aanklopte, vond hij geen enkele straat gebarricadeerd, geen enkel venster veranderd in een schietgat, hetgeen hij en zijn officieren met stelligheid hadden verwacht, maar vond hij de poorten wijd open en als enige hindernis op zijn weg vreedzame Berlijnse burgers die zich kostelijk amuseerden over de poets die ze Wrangel hadden gebakken door zich aan handen en voeten gebonden over te geven aan de verbaasde soldaten. Het is waar dat de vergadering en het volk, wanneer ze weerstand hadden geboden, verslagen hadden kunnen worden, dat Berlijn gebombardeerd had kunnen worden en dat hierbij misschien vele honderden om het leven zouden zijn gekomen, zonder dat daarmee de uiteindelijke zege van de royalistische partij zou zijn voorkomen. Maar dit alles was geen reden om zonder meer de wapens te strekken. Een nederlaag na een zware strijd is van even grote revolutionaire betekenis als een gemakkelijk bevochten overwinning. De nederlagen van Parijs in juni 1848 en van Wenen in oktober hebben beslist veel meer bijgedragen tot het revolutioneren van de bevolking van deze beide steden dan de overwinningen in februari en maart. De vergadering en het volk van Berlijn zouden waarschijnlijk het lot van beide steden hebben gedeeld, maar ze zouden roemvol ten onder zijn gegaan en ze zouden in de harten van de overlevenden het verlangen naar wraak hebben achtergelaten, dat in revolutionaire tijden een van de sterkste drijfveren vormt tot wilskrachtig en hartstochtelijk

handelen. Bij iedere strijd spreekt het vanzelf, dat degeen die de handschoen opneemt gevaar loopt verslagen te worden; maar is dit een reden om zich gewonnen te geven en het juk op te nemen zonder ook maar het zwaard getrokken te hebben?

Wie tijdens een revolutie het bevel voert over een beslissende post en deze overgeeft aan de vijand, in plaats van hem te dwingen een bestorming te wagen, verdient onder alle omstandigheden als een verrader te worden behandeld.

Hetzelfde dekreet van de koning van Pruisen dat de grondwetgevende vergadering ontbond, kondigde ook een nieuwe grondwet af die berustte op een door een commissie van de vergadering uitgewerkt ontwerp, waarin evenwel op veel punten de bevoegdheden van de kroon waren verruimd en op andere die van het parlement ter discussie werden gesteld.⁵⁵ Deze grondwet voorzag in twee kamers, die binnenkort bijeen zouden moeten komen om de grondwet te herzien en te bekrachtigen.

We hoeven wel nauwelijks te vragen waar de Duitse Nationale Vergadering was ten tijde van de 'legale en vreedzame' strijd van de Pruisische constitutionalist. Ze hield zich er, zoals gewoonlijk, in Frankfort mee bezig hoogst tamme resoluties aan te nemen tegen het optreden van de Pruisische regering en het 'imposante schouwspel van het passieve, wettelijke en eensgezinde verzet van een heel volk tegen brute macht' te bewonderen. Het centrale gezag zond gevolmachtigden naar Berlijn die tot taak hadden te bemiddelen tussen de regering en de vergadering, maar hun wachtte hetzelfde lot als van hun voorgangers in Olmütz en ze werden hoffelijk weggebonjourd. De linkervleugel van de Nationale Vergadering, d.w.z. de zogenaamde radikale partij, zond eveneens gevolmachtigden; maar nadat dezen zich naar behoren hadden overtuigd van de volledige hulpeloosheid van de Berlijnse vergadering en van hun kant een even grote hulpeloosheid aan de dag hadden gelegd, keerden ze terug naar Frankfort om

verslag uit te brengen van de stand van zaken en te getuigen van de bewonderenswaardig vreedzame houding van de Berlijners. Sterker nog! Toen de heer Bassermann, een van de gevolmachtigden van de centrale regering, rapporteerde dat de recente harde maatregelen van het Pruisische kabinet niet ongegrond waren, omdat men de laatste tijd in de straten van Berlijn allerlei vermetel uitzierende figuren had zien rondzwerven, zoals die altijd aan de vooravond van anarchistische bewegingen plegen op te duiken (en die sindsdien 'Bassermannse figuren' worden genoemd), verhieven deze waardige afgevaardigden van links en overtuigde voorvechters van de revolutionaire belangen zich in alle ernst van hun zetels om te bezweren en te getuigen dat dit toch niet waar kon zijn! Zo was, in het verloop van twee maanden, het volledige onvermogen van de Frankforter vergadering duidelijk aangetoond. Overtuigender kon niet meer bewezen worden dat dit lichaam niet in het minst tegen zijn taak was opgewassen, sterker nog, dat het er in de verste verte geen begrip van had wat zijn werkelijke taak was. Het feit dat de beslissing over het lot van de revolutie viel in Wenen en Berlijn, dat in deze beide hoofdsteden de belangrijkste vitale vraagstukken werden afgehandeld zonder dat men ook maar de minste notitie nam van het bestaan van de Frankforter vergadering — dit feit alleen is voldoende om vast te stellen dat dit lichaam niets dan een discussieclub was, bestaande uit een verzameling goedgelovige sukkels, die zich door de regeringen als parlementaire marionetten lieten misbruiken om een vermakelijk schouwspel te bieden aan de winkeliers en ambachtslieden van de kleine staten en steden, zolang men het raadzaam achtte de aandacht van deze heren af te leiden. Hoe lang men dit raadzaam achtte zullen we weldra zien. Maar het is een opmerkelijk feit, dat er onder al deze 'uitblinkende' mannen in deze vergadering niemand was die ook maar het geringste besef had van de rol die men hen dwong te spelen en dat ex-leden van de Frankforter club tot de dag van van

daag onveranderlijk wel zeer speciale zintuigen bezitten voor het begrijpen van historische gebeurtenissen.

Londen, maart 1852

(Het herstel van de orde - Rijksdag en Kamers)

De eerste maanden van het jaar 1849 werden door de Oostenrijkse en de Pruisische regering benut om de in oktober en november van het voorgaande jaar behaalde voordelen verder uit te buiten. De Oostenrijkse Rijksdag had sinds de inname van Wenen een puur schijnbestaan geleid in het kleine Moravische provinciestedje Kremsier (Kromeriz - *de red.*). Hier viel de Slavische afgevaardigden, die er samen met hun kiezers voornamelijk toe hadden bijgedragen de Oostenrijkse regering uit haar diepe vernedering weer enig aanzien te bezorgen, een unieke tuchtiging te beurt voor het verraad dat ze aan de Europese revolutie hadden gepleegd. Nauwelijks was de regering weer op krachten gekomen of ze begon de Rijksdag, inclusief zijn Slavische meerderheid, met de grootst mogelijke verachting te behandelen, en toen na de eerste successen van de keizerlijke wapens een spoedige beëindiging van de oorlog in Hongarije verwacht kon worden, werd de Rijksdag op 4 maart ontbonden en werden zijn afgevaardigden gewapenderhand uit elkaar gedreven. Nu zagen de Slaven eindelijk in dat men hen voor de gek had gehouden en nu hieven ze de kreet aan: Op naar Frankfort; laten we daar de oppositie voortzetten die ons hier onmogelijk wordt gemaakt! Maar nu was het te laat en louter het feit dat ze geen andere keus meer hadden dan zich koest te houden of toe te treden tot de machteloze Frankforter vergadering toonde afdoende aan hoe volslagen hulpeloos ze waren.

Zo eindigden voorlopig en zeer waarschijnlijk ook voor altijd de pogingen van de Slaven van Duitsland weer tot nationale zelfstandigheid te geraken. Verstrooide overblijfselen van tal

van naties, wier nationaliteit en politieke levenskracht reeds lang waren vervolgen en die zich dan ook sedert bijna duizend jaar gedwongen hadden gezien de voetsporen te volgen van een sterkere natie die hen had overwonnen, zoals dat met de inwoners van Wales in Engeland, met de Basken in Spanje, de Bretonse bevolking in Frankrijk en meer recentelijk met de Spaanse en Franse Kreolen in de kortgeleden door de Anglo- Amerikanen bezette delen van Noord-Amerika het geval was, — deze stervende volksstammen, de Bohemers, Karinthiërs, Dalmatiërs enz., hadden geprobeerd van de in 1848 algemeen heersende verwarring gebruik te maken om de politieke status quo te herstellen die in het jaar 800 had bestaan. Het verloop van een duizendjarige geschiedenis zou hun duidelijk gemaakt moeten hebben dat een dergelijke stap terug onmogelijk was, dat, wanneer het hele gebied ten oosten van de Elbe en de Saaie eens bewoond was geweest door aan elkaar verwante Slavische volksgroepen, dit feit alleen maar getuigenis heeft afgelegd van de onvermijdelijke historische ontwikkeling en van het fysieke en intellectuele vermogen van de Duitse natie om haar oude oosterburen te onderwerpen, op te zuigen en te assimileren; dat deze absorberende tendens van de Duitsers steeds een van de machtigste middelen is geweest en nog is, waarmee de Westeuropese beschaving in Oost-Europa werd verbreid; dat deze tendens pas dan tot staan zou komen wanneer het proces van germanisering zou stuiten op de grenzen van sterke, aaneengesloten en ongebroken naties, die in staat waren een zelfstandig nationaal leven te leiden, zoals de Hongaren en tot op zekere hoogte de Polen; en dat het derhalve het natuurlijke en onvermijdelijke lot van deze stervende naties was dit proces van ontbinding en van het opgezogen worden door sterkere burenen ten einde te laten komen. Dit alles is natuurlijk geen aangenaam perspectief voor de nationalistische eerzucht van de panslavistische dweepers, die het voor elkaar kregen een deel van de Bohemers en de Zuid-

slaven in beweging te brengen. Konden ze soms verwachten dat de geschiedenis een stap van duizend jaar terug zou doen ten gerieve van een paar teringachtige volksgroepen, die in het gebied waar ze wonen overal midden tussen de Duitsers en in een Duitse omgeving leven, die sinds bijna onheuglijke tijden voor geen enkele uiting van hun culturele leven een andere taal hebben dan de Duitse en die de elementaire voorwaarden voor een nationaal bestaan ontberen, namelijk een omvangrijke bevolking en een aaneengesloten territorium? Om deze reden botste de golf van panslavisme, onder welke overal in de Slavische gebieden van Duitsland en Hongarije het streven schuilging naar herstel van de onafhankelijkheid van al deze ontelbare kleine naties, overal op de Europese revolutionaire beweging. En hoezeer de Slaven ook voorwendden voor de vrijheid te strijden, ze waren (met uitzondering van het democratisch gezinde deel van de Polen), onveranderlijk te vinden in het kamp van het despotisme en de reactie. Zo was het in Duitsland, in Hongarije en hier en daar zelfs ook in Turkije. Verraders van de zaak van het volk en handlangers en voornaamste steunpilaren als zij waren van het geïntreger van de Oostenrijkse regering, maakten ze zich door hun gedrag bij alle revolutionaire naties onmogelijk. En hoewel de massa van het volk nergens deelnam aan het door de panslavistische leiders aangestookte kleinzielige gekijf over nationaliteiten, al was het alleen maar omdat die massa te onwetend was, zal toch nimmer worden vergeten dat in Praag, een halfduitse stad, troepen Slavische fanatiekelingen juichend de kreet aanhieven: 'Liever de Russische knoet dan de Duitse vrijheid!' Nadat hun eerste poging in 1848 in rook was opgegaan en na het lesje, dat de Oostenrijkse regering hun heeft geleerd, is het nauwelijks aan te nemen dat ze bij een latere gelegenheid nog eens een poging zullen ondernemen. Maar mochten ze het nog eens proberen zich onder dergelijke voorwendsels met de krachten van de contrarevolutie te verbinden, dan is de plicht

van Duitsland duidelijk. Geen enkel land dat zich in een toestand van revolutie en in staat van oorlog met het buitenland bevindt, kan zich een Vendée⁵⁶ in eigen land permitteren.

Op de grondwet, die de keizer (Frans Jozef I - *de red.*) tegelijkertijd met de ontbinding van de Rijksdag bij dekreet uitvaardigde, behoeven we niet terug te komen, aangezien die nooit in praktijk heeft gefunctioneerd en nu reeds volledig terzijde is geschoven. Het absolutisme is in Oostenrijk sinds 4 maart 1849 in ieder opzicht volledig gerestaureerd.⁵⁷

In Pruisen kwamen in februari de beide Kamers bijeen om de door de koning uitgevaardigde nieuwe grondwet te herzien en te bekrachtigen. Ze beraadslaagden bijna zes weken; het ontbrak hun in hun houding tegenover de regering niet aan onderdanigheid en ootmoed, maar ze waren toch niet helemaal zo volgzaam als de koning en zijn ministers hen wilden hebben. Daarom werden zij ook bij de eerste gelegenheid die zich voordeed naar huis gestuurd.

Hiermee had men zich zowel in Oostenrijk als in Pruisen voorlopig ontdaan van de boeien van de parlementaire controle. De beide regeringen trokken nu alle macht aan zich en konden deze overal inzetten waar dit nodig was, Oostenrijk tegen Hongarije en Italië, Pruisen tegen Duitsland. Want ook Pruisen maakte zich op voor een veldtocht, waarmee in de kleine staten de 'orde' hersteld moest worden.

Nadat nu de contrarevolutie in de twee grote centra van de beweging in Duitsland, Wenen en Berlijn, weer het heft in handen had gekregen, restten nog de kleine staten, waar de strijd nog niet beslist was, hoewel ook daar de balans steeds meer ten nadele van de revolutie begon door te slaan. Deze kleine staten hadden, zoals al eerder is opgemerkt, een gemeenschappelijk middelpunt gevonden in de Frankfurter Nationale Vergadering. Deze zogenaamde Nationale Vergadering was echter, hoewel het reactionaire karakter ervan allang zo duidelijk was gebleken dat het volk van Frankfort zelfs

gewapend tegen haar ging optreden, wat haar afkomst betreft toch min of meer revolutionair van aard. Ze had in januari een ongewone, revolutionaire positie bekleed. Haar bevoegdheden waren nooit duidelijk afgebakend en tenslotte had ze zich vermand en de door de grote staten overigens nimmer erkende beslissing genomen haar besluiten kracht van wet toe te kennen. Onder deze omstandigheden en doordat de constitutioneel- monarchistische partij als gevolg van het weer op krachten komen van het absolutisme haar positie volledig zag veranderen, is het niet verwonderlijk dat de liberale monarchistische bourgeoisie in bijna geheel Duitsland haar laatste hoop vestigde op de meerderheid van deze vergadering, zoals de kleine burgerij, die de kern vormde van de democratische partij, zich, naarmate haar positie hachelijker werd, groepeerde rond de minderheid in dit lichaam, die inderdaad de laatst overgebleven gesloten parlementaire falanx van de democratie vormde. Aan de andere kant zagen de regeringen van de grote landen, en met name die van Pruisen, steeds meer in dat een dergelijk tegen de regels indruisend, door verkiezingen gevormd orgaan onverenigbaar was met het herstelde monarchistische systeem in Duitsland, en als ze de ontbinding van dit lichaam niet onmiddellijk afdwongen, dan kwam dat alleen maar omdat ze de tijd nog niet rijp achtten en omdat Pruisen er voorlopig nog gebruik van wilde maken ter bevordering van zijn eigen eerezuchtige plannen.

Intussen raakte deze beklagenswaardige vergadering zelf in steeds grotere verwarring. Haar afvaardigingen en gevolmachtigden waren zowel in Wenen als in Berlijn met de grootste minachting behandeld en een van haar leden was, in weerwil van zijn parlementaire onschendbaarheid, in Wenen als een doodgewone opstandeling terechtgesteld. Aan haar dekreten werd nergens aandacht geschonken; wanneer de grote staten er al kennis van namen, dan was dit alleen in protestnota's waarin het recht van de vergadering werd betwist wetten te maken

en besluiten te nemen die voor hun regeringen bindend waren. Het vertegenwoordigende orgaan van de vergadering, de Centrale Uitvoerende Macht, was met vrijwel iedere Duitse regering in diplomatieke schermutselingen gewikkeld en in weerwil van al hun inspanningen kon noch de Nationale Vergadering, noch de centrale regering Oostenrijk of Pruisen ertoe bewegen zijn opvattingen, plannen en eisen definitief duidelijk te maken. Tenslotte begon het de vergadering tenminste duidelijk te worden dat ze zich alle macht had laten ontglippen, dat ze op genade of ongenade overgeleverd was aan Oostenrijk en Pruisen en dat ze, als ze dan al een rijksgrondwet voor Duitsland tot stand wilde brengen, zich zonder dralen en serieus op deze taak zou moeten werpen. En vele van haar weifelende leden zagen nu eveneens duidelijk in dat ze door de regeringen grondig voor de gek waren gehouden. Maar wat konden ze, nachtelooos als ze waren, nu doen? De enige stap die hen nog son redden was zich snel en vastbesloten op te stellen aan de kant van het volk, hoewel het meer dan twijfelachtig was geworden of zelfs deze stap nog tot enig succes zou leiden. En — zo dit alles nog niet voldoende mocht zijn — waar waren onder dit hulpeloze hoopje besluiteloze, bekrompen schepsels die, volledig verdoofd als ze waren door het aanhoudende lawaai van tegenstrijdige geruchten en diplomatieke nota's, hun enige troost en houvast zochten bij de eindeloos herhaalde verzekering dat ze de beste, de grootste, de wijste mannen van het land waren, die als enigen Duitsland konden redden, — waar waren, vragen we, onder deze toonbeelden van ellende, die door één jaar parlementair leven in volslagen idioten waren veranderd, waar waren dan de mannen die tot een snel en energiek besluit in staat waren, om nog maar niet te spreken van doortastend en consequent handelen?

Eindelijk liet de Oostenrijkse regering haar masker vallen. In haar grondwet van 4 maart verklaarde ze Oostenrijk tot een ondeelbare monarchie met een gemeenschappelijk geld- en

douanestelsel en een gemeenschappelijk leger, waarmee ze alle hinderlijke barrières tussen Duitse en niet-Duitse provincies afschafte. Deze verklaring stond in scherpe tegenstelling tot de resoluties en artikelen van de toekomstige rijksgrondwet, die reeds waren aangenomen door de vergadering in Frankfort. Dit was de handschoen die Oostenrijk haar toewierp en de arme vergadering had geen andere keus dan die op te nemen. Ze deed dit met enige grootspraak, hetgeen Oostenrijk, zich bewust van zijn macht en van de volledige onbeduidendheid van de vergadering, rustig naast zich neer kon leggen. En de vertegenwoordiging van het Duitse volk, zoals deze amusante vergadering zichzelf noemde, wist, om zich voor deze smaad op Oostenrijk te wreken, niets beters te doen dan zich aan handen en voeten gebonden voor de voeten van de Pruisische regering te werpen. Hoe ongelooflijk het ook moge klinken, toch boog ze de knie voor dezelfde ministers die ze als ongrondwettig en volksvijandig had gebrandmerkt en op wier ontslag ze tevergeefs had aangedrongen. De bijzonderheden van deze smadelijke gang van zaken en de tragikomische gebeurtenissen, die erop volgden, zullen onderwerp zijn van onze volgende brief.

Londen, april 1852

(Pruisens triomf)

We komen nu bij het laatste hoofdstuk in de geschiedenis van de Duitse revolutie: het conflict tussen de Nationale Vergadering en de regeringen van de verschillende staten, met name die van Pruisen, de opstand in Zuid- en West-Duitsland en het uiteindelijke neerslaan ervan door Pruisen.

We hebben de Nationale Vergadering van Frankfort al aan het werk gezien. We hebben gezien hoe ze van Oostenrijk de ene trap na de andere kreeg, hoe ze door Pruisen werd beledigd, hoe de kleine staten weigerden haar te gehoorzamen, hoe ze voor gek werd gezet door haar eigen, machteloze 'centrale regering', die zich op haar beurt door iedere vorst bij de neus liet nemen. Ten langen leste namen de zaken voor deze zwakke, weifelende, verschaalde wetgevende vergadering echter een gevaarlijke keer. Of ze het wilde of niet, ze moest uiteindelijk tot de slotsom komen dat 'de verwezenlijking van de verheven idee van de Duitse eenheid gevaar dreigde', wat niet meer en niet minder wilde zeggen dan dat de vergadering van Frankfort, inclusief alles wat ze gedaan had en nog wilde doen, waarschijnlijk in het niet zou verdwijnen. Vandaar dat ze in alle ernst aan de arbeid toog om zo snel mogelijk haar grote werk te voltooien, de 'rijksgrondwet'.

Hierbij deed zich echter een moeilijkheid voor. Hoe moest de uitvoerende macht er uitzien? Een uitvoerend comité? Nee, dat zou, zo dachten ze in hun wijsheid, immers betekenen dat Duitsland een republiek werd. Een 'president'? Dat zou op hetzelfde zijn neergekomen. Dus moest men de oude keizerlijke waardigheid weer voor de dag halen. Maar — daar nu eenmaal een vorst keizer moest worden — wie zou dat moeten zijn?

Natuurlijk geen van de mindere góden uit Reuss, Greiz, Schleiz, Lobenstein, Ebersdorf of Beieren; Oostenrijk noch Pruisen zou zich dat laten welgevalen. Het kon alleen Oostenrijk of Pruisen zijn. Maar wie nu van die twee? Als de overige omstandigheden gunstiger waren geweest, zou de verheven vergadering ongetwijfeld vandaag nog bijeen zijn om dit belangrijke dilemma te bespreken, zonder tot een besluit te kunnen komen, als niet de Oostenrijkse regering de gordiaanse knoop had doorgehakt en de vergadering deze moeite had bespaard.

Oostenrijk was er zich zeer goed van bewust dat, vanaf het moment dat het voor het oog van Europa weer kon optreden als heer en gebieder van al zijn provincies en als sterke grote mogendheid in Europa, alleen al de wet van de politieke zwaartekracht de rest van Duitsland binnen zijn machtsbereik zou brengen, zonder dat het daarvoor de autoriteit nodig zou hebben die het zou kunnen ontlenen aan een door de Frankforter vergadering toegekende keizerskroon. Oostenrijk was veel sterker geworden en had veel meer bewegingsvrijheid sinds het zich had ontdaan van de machteloze Duitse keizerskroon — een kroon die een belemmering had gevormd voor zijn eigen zelfstandige politiek, zonder dat ze binnen of buiten Duitsland ook maar een greintje aan zijn macht had toegevoegd. En in het geval dat Oostenrijk zich uit Italië en Hongarije zou moeten terugtrekken, zou het ook afgelopen zijn met zijn macht in Duitsland en zou het nooit meer aanspraak kunnen maken op een kroon die het was ontglipt toen het nog op het toppunt van zijn macht stond. Om deze reden sprak Oostenrijk zich direkt uit tegen iedere restauratie van het keizerschap en eiste het zonder meer dat de Duitse Bondsdag zou worden hersteld als de enige Duitse centrale regering die in de verdragen van 1815 was vermeld en erkend. Op 4 maart 1849 vaardigde het dan de grondwet uit die niets anders beoogde dan Oostenrijk tot een ondeelbare, gecentraliseerde, zelfstandige monarchie te verklaren, volkomen losstaand zelfs van

het Duitsland dat de vergadering van Frankfort zich had voorgenomen weer op de been te helpen.

Deze openlijke oorlogsverklaring liet de waanwijze heren in Frankfort inderdaad geen andere keus dan Oostenrijk uit Duitsland uit te sluiten en uit de rest van het land een soort lower empire⁵⁸, een 'Klein-Duitsland' te creëren, welks tamelijk sjofele keizersmantel om de schouders van Zijne Majesteit de koning van Pruisen gehangen moest worden. Dit was, zoals men zich zal herinneren, het nieuw leven inblazen van een oud plan, dat zes of acht jaar geleden was uitgebreed door een stelletje liberale doctrinairers uit Zuid- en Midden-Duitsland, wie het als een schikking van Onze Lieve Heer voorkwam dat men hun oude bedenksel nu als de 'nieuwste meesterzet' ter redding van het vaderland te voorschijn had gehaald.

De vergadering sloot dus in februari en maart 1849 haar debatten over een rijksgrondwet inclusief grondrechten en kieswet af, niet echter zonder zich op zeer vele punten gedwongen te zien tot het doen van de meest tegenstrijdige concessies, nu eens aan de conservatieve of, juister, reactionaire partij, dan weer aan de radikale groeperingen uit de vergadering. Het was een algemeen bekend feit dat de leiding van de vergadering, die vroeger berust had bij de rechts en rechts- van-het-centrum staanden (bij de conservatieven en reactionairen), geleidelijk, zij het ook langzaam, was overgegaan naar de linkervleugel, de democraten. De nogal twijfelachtige positie van de Oostenrijkse afgevaardigden in een vergadering die hun land buiten Duitsland had gesloten, maar waarin ze nochtans ook hierna nog zitting hadden en mee konden stemmen, droeg het hare bij tot deze verschuiving van het evenwicht. Het gevolg was, dat gematigd links en de linkerzijde, geholpen door de Oostenrijkse stemmen, reeds eind februari zeer vaak in de meerderheid waren, terwijl op andere dagen de conservatieve groep onder de Oostenrijkers plotseling voor de grap met rechts meestemde en daardoor de stemming weer in het voor

deel van de andere partij deed uitvallen. Ze wilde de vergadering door deze bokkesprongen in opspraak brengen, hetgeen echter geheel onnodig was, aangezien de massa van het volk reeds lang overtuigd was van de volledige holheid en nietswaardigheid van alles wat uit Frankfort kwam. Hoe de grondwet er uitzag die inmiddels met al dit draaien en laveren tot stand was gekomen, dat kan men zich gemakkelijk voorstellen.⁵⁹

De linkervleugel van de vergadering — die zichzelf beschouwde als de elite en de trots van het revolutionaire Duitsland — was gewoonweg in extase door de weinige armzalige succesjes die ze had geboekt dank zij de welwillendheid of, juister gezegd, kwaadwilligheid van een handjevol Oostenrijkse politici, die handelden op instigatie en in het belang van het Oostenrijkse despotisme. Telkens wanneer de Frankforter vergadering een voorstel, dat ook maar in de verste verte geleek op haar eigen geenszins duidelijk omschreven principes, in homeopatisch verdunde vorm een soort sanktie verleende, verkondigden deze democraten dat ze het vaderland en het volk hadden gered. Deze armzalige leeghoofden waren in hun hele doorgaans vrij obskure bestaan zo weinig gewend aan iets dat op succes leek, dat ze inderdaad geloofden dat hun armzalige amendementen, die met twee of drie stemmen een meerderheid haalden, het aangezicht van Europa zouden veranderen. Sinds het begin van hun parlementaire loopbaan waren zij meer dan elke andere fractie van de vergadering verpest door een ongeneeslijke ziekte, het *parlementaire cretinisme*, een kwaal die haar ongelukkige slachtoffers vervult met de verheven overtuiging, dat de gehele wereld, haar verleden en haar toekomst, bestierd en geleid wordt door de meerderheid van stemmen van uitgerekend dat vertegenwoordigende lichaam, dat de eer heeft hen onder zijn leden te tellen, en dat alles wat er buiten de muren van hun Huis bestaat — oorlogen, revoluties, de aanleg van spoorwegen, de

kolonisatie van gehele nieuwe werelddelen, goudvondsten in Californië, kanalen in Centraal-Amerika, Russische legers en alles was er verder nog aanspraak op moge maken het lot van de mensheid te beïnvloeden —, dat dit alles niets voorstelt vergeleken met de mateloos belangrijke gebeurtenissen die verband houden met het zonder uitzondering belangrijke vraagstuk, waaraan het geachte Huis juist bezig is zijn aandacht te wijden. Doordat het de democratische partij in de vergadering gelukt was enkele van haar toverformules in de 'rijksgrond- wet' binnen te smokkelen, was ze nu wel verplicht zich voor die grondwet in te zetten, hoewel ze op ieder wezenlijk punt direkt in strijd was met haar eigen, dikwijls verkondigde principes. En toen dit halfslachtige produkt tenslotte door zijn voornaamste auteurs aan de kant werd gedaan en aan de democraten werd vermaakt, aanvaardden dezen dit erfdeel en gingen dapper door met het verdedigen van deze *monarchale* grondwet, ook al kwamen ze tegenover al diegenen te staan die *nu* hun eigen *republikeinse* beginselen verkondigden.

Men moet echter toegeven dat dit slechts een schijnbare controverse was. Het onduidelijke, tegenstrijdige en onvolwassen karakter van de rijksgrondwet was een getrouwe afspiegeling van de onvolwassen, verwarde en tegenstrijdige politieke ideeën van deze heren democraten. En als hun eigen redevoeringen en geschriften — voorzover ze konden schrijven — dit niet voldoende aantoonde, dan werd dit toch wel door hun daden bewezen. Want voor met rede begaafde mensen spreekt het toch vanzelf dat men iemand niet naar zijn woorden, doch naar zijn daden beoordeelt, niet naar datgene wat hij voorgeeft te zijn, doch naar datgene wat hij doet en werkelijk is. En de daden van deze helden van de Duitse democratie spreken, zoals we hierna nog zullen zien, duidelijke taal. Intussen werd de rijksgrondwet met alles erop en eraan tenslotte aangenomen en op 28 maart werd de koning van Pruisen met 290 stemmen voor bij 248 onthoudingen en in

afwezigheid van 200 afgevaardigden gekozen tot keizer van Duitsland (minus Oostenrijk). De ironie van de geschiedenis was compleet: de keizerlijke klucht, die Frederik Willem IV drie dagen na de revolutie van 18 maart 1848 in de straten van het stomverbaasde Berlijn had opgevoerd⁶⁰ in een toestand die hem elders wegens openbare dronkenschap in aanraking met de wet zou hebben gebracht, deze walgelijke klucht kreeg precies een jaar later de sanktie van een vergadering die naar eigen zeggen heel Duitsland vertegenwoordigde. Dit was dus het resultaat van de Duitse revolutie!

(De Nationale Vergadering en de regeringen)

Nadat de Nationale Vergadering van Frankfort de koning van Pruisen tot keizer van Duitsland (minus Oostenrijk) had uitverkoren, zond ze een delegatie naar Berlijn om hem de kroon aan te bieden en ging vervolgens op reces. Op 3 april ontving Frederik Willem de leden van de delegatie. Hij verklaarde dat hij het recht van voorrang voor alle andere Duitse vorsten, een recht dat de volksvertegenwoordigers hem blijkens hun besluit hadden toegekend, weliswaar accepteerde, maar dat hij de keizerskroon niet kon aanvaarden zolang hij er niet zeker van was dat zijn soevereiniteit en de rijksgrondwet, die deze rechten aan hem overdroeg, door de overige vorsten werden erkend. Hij voegde eraan toe dat het de zaak van de Duitse regeringen was na te gaan of ze deze grondwet zouden kunnen goedkeuren. In elk geval, zo besloot hij, zou men hem, keizer of niet, altijd bereid vinden zijn zwaard te trekken tegen iedere buitenlandse of binnenlandse vijand. We zullen spoedig zien hoe hij deze belofte inlostte op een manier die de Nationale Vergadering wel enigszins verbijsterde.

De Frankforter waanwijzen kwamen na een grondig diplomatiek onderzoek ten langen leste tot de conclusie dat dit antwoord gelijkstond aan weigering van de kroon. Ze besloten daarom (op 12 april)⁶¹ dat de rijksgrondwet in het hele land kracht van wet zou hebben en gehandhaafd moest worden. En omdat ze verder ook niet meer wisten wat te doen, kozen ze een uit 30 leden bestaande commissie die een voorstel moest uitwerken hoe de grondwet ten uitvoer gelegd moest worden.

Dit besluit was de oorzaak van het conflict, dat nu tussen de Frankforter vergadering en de Duitse regeringen uitbrak.

De bourgeoisie en met name de kleine burgerij hadden zich opeens ten gunste van de nieuwe Frankforter grondwet uitgesproken. Ze konden het moment niet meer afwachten waarop 'de revolutie voltooid' zou worden. In Oostenrijk en Pruisen was de revolutie voorlopig door het ingrijpen van de gewapende macht beëindigd. De genoemde klassen zouden de voorkeur gegeven hebben aan een minder gewelddadige methode voor het uitvoeren van deze operatie, maar ze hadden geen andere keus; het was nu eenmaal gebeurd en daar moesten ze vrede mee hebben, welk besluit ze zonder dralen namen en waaraan ze op uiterst heldhaftige wijze uitvoering gaven. In de kleine staten, waar de zaken verhoudingsgewijs een soepel verloop hadden gehad, waren deze klassen reeds lang teruggevallen in een wat uiterlijke schijn betreft oogverblindende, doch niets opleverende, want machteloze parlementaire agitatie, die zo treffend overeenstemde met hun aard. Bekeek men dus de verschillende Duitse staten afzonderlijk, dan schenen ze de nieuwe, definitieve vorm te hebben aangenomen, waarvan men veronderstelde dat die het hun voortaan mogelijk zou maken de weg op te gaan van een vreedzame constitutionele ontwikkeling. Er restte nog slechts één probleem, namelijk dat van de nieuwe politieke organisatie van de Duitse Bond. En men achtte het noodzakelijk dit probleem, het enige dat nog gevaren in zich leek te bergen, onverwijld op te lossen. Dit was de reden van de druk die de bourgeoisie op de Frankforter vergadering uitoefende om haar te bewegen de grondwet zo snel mogelijk te voltooien; vandaar ook het stellige voornemen van zowel de bovenste als de onderste lagen van de bourgeoisie om deze grondwet, goed of slecht, aan te nemen en zich voor haar in te zetten met het doel onverwijld geordende toestanden te scheppen. Van het begin af aan kwam de agitatie voor de rijkgrondwet dus voort uit reactionaire sentimenten en was afkomstig van die klassen die de revolutie al sinds lang beu waren.

Maar er was nog een andere kant aan de zaak. De eerste, fundamentele principes van de toekomstige Duitse grondwet waren vastgelegd in de eerste maanden van het voorjaar en in de zomer van 1848, in een tijd dat de volksbeweging nog in volle gang was. De in die tijd genomen besluiten, die *toen* uiteraard zeer reactionair waren, leken nu, na de daden van willekeur van de Oostenrijkse en Pruisische regeringen, buitengewoon liberaal, ja zelfs democratisch te zijn. De vergelijkingsmaatstaf was veranderd. Zonder moreel zelfmoord te plegen was het voor de Frankforter vergadering niet mogelijk deze eenmaal besloten bepalingen te schrappen en de rijksgrondwet in te richten volgens het model van die grondwetten, die de regeringen van Oostenrijk en Pruisen met het zwaard in de hand hadden gedikt. Bovendien was, zoals we hebben gezien, de meerderheid in de Nationale Vergadering verschoven en was de liberale en democratische partij bezig aan invloed te winnen. De rijksgrondwet werd dus niet alleen hierdoor gekenmerkt dat ze schijnbaar uitsluitend haar oorsprong vond in het volk, maar ze was, ondanks alle tegenstrijdigheden, tegelijkertijd nog de meest liberale grondwet in heel Duitsland. Het grootste gebrek ervan was dat ze louter een stuk papier was en geen enkele macht had om haar bepalingen te doen eerbiedigen.

Onder deze omstandigheden sprak het vanzelf dat de zogenaamde democratische partij, met andere woorden de klasse van de kleine burgerij, zich aan de rijksgrondwet vastklampte.. Deze klasse had altijd progressievere eisen gesteld dan de liberale monarchistisch-constitutionele bourgeoisie. Ze was stoutmoediger opgetreden, had niet zelden bedreigd met gewapend verzet en aan iedereen verzekerd dat ze bereid was goed en bloed te offeren in de strijd voor de vrijheid. Ze had echter reeds meermalen bewezen dat ze in de ure des gevaars nergens te bekennen viel en dat ze zich nooit prettiger voelde dan op de dag na een beslissende nederlaag, wanneer weliswaar

alles verloren was, maar ze zich tenminste kon troosten met de wetenschap dat de zaak nu hoe dan ook afgedaan was. Terwijl de instemming van de grote bankiers, fabrikanten en handelaren dus een nogal gereserveerd karakter droeg, meer in de geest van een simpele demonstratie ten gunste van de Frankforter grondwet, maakte de klasse direct onder hen, onze flinke democratische kleinburgers, er een hele show van en verkondigde als gewoonlijk dat ze liever haar laatste druppel bloed zou vergieten dan de rijksgrondwet te laten vallen.

Gesteund door deze twee partijen, enerzijds de bourgeoisie die voor een constitutionele monarchie was en anderzijds de meer of minder democratische kleine burgerij, won de agitatie voor het onmiddellijk afkondigen van de rijksgrondwet snel terrein en kwam het sterkst tot uitdrukking in de parlementen van de afzonderlijke staten. De Kamers in Pruisen, Hannover, Saksen, Baden en Württemberg verklaarden zich ervoor. De strijd tussen de regeringen en de Frankforter vergadering tekende zich dreigend af.

De regeringen gingen intussen snel tot daden over. De Pruisische Kamers werden ontbonden, hetgeen tegen de grondwet indruiste, aangezien zij de Pruisische grondwet moesten herzien en bekrachtigen. In Berlijn kwam het tot relletjes, die opzettelijk door de regering werden geprovoceerd, en de volgende dag, op 28 april, deed de Pruisische regering een rondschrijven uitgaan, waarin de rijksgrondwet als een hoogst anarchistisch en revolutionair document werd afgeschilderd, dat door de Duitse regeringen moest worden omgewerkt en gezuiverd. Pruisen vocht dus ronduit de soevereine grondwetgevende macht aan waarop de wijze mannen in Frankfort zich altijd zo hadden laten voorstaan, doch waarvoor ze nooit een stevige grondslag hadden gelegd. En zo werd er dan een congres van vorsten bijeengeroepen,⁶² de oude Bondsdag in een nieuwe vorm, dat een oordeel moest vellen over de reeds als wet ge- proklameerde grondwet. En terzelfder tijd trok Pruisen een

troepenmacht samen bij Kreuznach, drie dagmarsen van Frankfort verwijderd, en riep de kleine staten op het door Pruisen gegeven voorbeeld te volgen en eveneens hun Kamers te ontbinden, zodra deze zich zouden uitspreken voor de Frankforter vergadering. Dit voorbeeld werd door Hannover en Saksen ten spoedigste nagevolgd.

Het was klaarblijkelijk onvermijdelijk geworden dat de strijd door het geweld der wapens zou worden beslist. De vijandige houding van de regeringen en de gisting onder het volk kwamen van dag tot dag heviger tot uiting. Overal werden de militairen door de democratische burgers bewerkt, in Zuid-Duitsland zelfs met groot succes. Overal werden grote massavergaderingen gehouden, waar men besloot zich in te zetten voor de rijksgrondwet en voor de Nationale Vergadering, desnoods met geweld. Met hetzelfde doel vond in Keulen een vergadering plaats van afgevaardigden van alle gemeenteraden uit de Pruisische Rijnprovincie. In de Palts, in Bergisch Land, Fulda, Neurenberg en Odenwald kwamen de boeren in enorme massa's bij elkaar en lieten zich door de algemene geestdrift meeslepen. Rond dezelfde tijd hief de Franse Constituerende Vergadering zichzelf op en gingen de voorbereidingen van nieuwe verkiezingen gepaard met heftige beroeringen, terwijl aan de oostelijke grenzen van Duitsland de Hongaren met een reeks schitterende overwinningen binnen een maand de vloedgolf van de Oostenrijkse invasie hadden teruggedrongen van de Theiss tot de Leitha en men iedere dag verwachtte dat ze Wenen in een stormaanval zouden nemen. En aangezien zo de fantasie van het volk van alle kanten ten sterkste werd geprikkeld en de agressieve politiek van de regeringen met de dag duidelijker trekken aannam, was een gewelddadige botsing onvermijdelijk geworden en alleen laffe leeghoofdigheid kon zichzelf wijsmaken dat het mogelijk was het conflict langs vreedzame weg bij te leggen. Deze laffe leeghoofdigheid was

in de Frankforter Vergadering echter rijkelijk vertegenwoordigd.

Londen, juli 1852

Het onvermijdelijke conflict tussen de Frankforter Nationale Vergadering en de regeringen van de Duitse staten barstte in de eerste dagen van mei 1849 eindelijk in openlijke vijandelijkheden uit. De Oostenrijkse afgevaardigden hadden, op bevel van hun regering, de vergadering reeds verlaten en waren naar huis gegaan, met uitzondering van enkele leden van de linkerzijde of de democratische partij. De conservatieve leden, die merkten in welke richting de zaken zich dreigden te ontwikkelen, trokken zich in grote meerderheid al terug nog voordat ze van hun respectieve regeringen hiertoe de aanzegging hadden gekregen. Nog helemaal afgezien van de oorzaken die, zoals we in eerdere artikelen hebben uitgelegd, de invloed van links versterkten, was alleen al het feit, dat de leden van de rechtse partijen van hun posten deserteerden, voldoende om de vroegere minderheid van de vergadering in een meerderheid te doen omslaan. De nieuwe meerderheid, die vroeger nooit had durven dromen dat een dergelijk geluk haar deel zou zijn, had haar positie van oppositiepartij gebruikt om grootse redevooreringen af te steken tegen de slappe houding, de besluiteloosheid en de nonchalance van de vroegere meerderheid en haar rijksregent. Nu stond *zij* plotseling voor de taak de plaats van de oude meerderheid in te nemen. Nu moest *zij* tonen waartoe ze in staat was. Natuurlijk kon *haar* heerschappij er slechts een zijn van energie, vastbeslotenheid en doortastendheid. *Zz/*, de elite van Duitsland, zou spoedig in staat zijn de seniele rijksregent en zijn weifelende ministers op te jagen, en voor het geval dat dit niet mogelijk zou zijn, zou ze — daar kon geen twijfel over bestaan — op grond van het soevereine

recht van het volk iedere inkapabele regering afzetten en vervangen door een energieke, onvermoeibare uitvoerende macht die een garantie zou vormen voor de redding van Duitsland. Zielepoten! Haar regering — zo er al sprake is van een regering als zij door niemand wordt gehoorzaamd — werd zelfs een nog lachwekkender aangelegenheid dan die van haar voorgangers.

De nieuwe meerderheid verklaarde dat de rijksgrondwet, ondanks alle hindernissen, ten uitvoer moest worden gelegd en wel *direkt*; op 15 juli daaropvolgend moest het volk de afgevaardigden voor een nieuwe Rijksdag kiezen en deze moest op 15 augustus in Frankfort bijeenkomen. Dit nu hield een openlijke oorlogsverklaring in aan het adres van de regeringen die de rijksgrondwet niet hadden erkend, waaronder in de eerste plaats Pruisen, Oostenrijk en Beieren, die meer dan driekwart van de bevolking van Duitsland omvatten, een oorlogsverklaring die dezen, zo snel ze konden, accepteerden. Ook Pruisen en Beieren riepen nu de afgevaardigden terug die door hun gebieden naar Frankfort waren gestuurd en versnelden de militaire voorbereidingen tegen de Nationale Vergadering. Anderzijds namen (buiten het parlement) de demonstraties van de democratische partij ten gunste van de rijksgrondwet en de Nationale Vergadering een steeds stormachtiger en gewelddadiger vorm aan en was de massa van het werkende volk, aangevoerd door mannen van de extreemste partij, bereid naar de wapens te grijpen voor een zaak die, hoewel ze niet haar eigen zaak was, haar althans de mogelijkheid bood iets dichterbij haar doeleinden te komen door Duitsland te bevrijden van zijn oude monarchale ballast. Volk en regering stonden dan ook overal uiterst verbitterd tegenover elkaar; de uitbarsting was onvermijdelijk. De lading was aangebracht en een vonk was voldoende om de zaak te laten ontploffen. De ontbinding van de Kamers in Saksen, de mobilisatie van de landstorm in Pruisen en het openlijke verzet dat de regeringen

tegen de rijksgrondwet pleegden, waren zulke vonken. Ze vielen in het kruit en in een oogwenk stond het hele land in lichtelaaie. In Dresden maakte het volk zich op 4 mei zegevierend meester van de stad en verjoeg de koning (Friedrich August II - *de red.*), terwijl de opstandelingen versterking kregen uit alle omliggende gebieden. In de Pruisische Rijnprovincie en in Westfalen weigerde de landstorm uit te rukken, bezette de arsenalen en bewapende zich met het doel de rijksgrondwet te beschermen. In de Palts nam het volk de Beierse regeringsambtenaren gevangen, maakte zich meester van de openbare financiën en benoemde een verdedigingscomité dat de provincie onder de bescherming van de Nationale Vergadering plaatste. In Württemberg dwong het volk de koning (Willem - *de red.*) de rijksgrondwet te erkennen en in Baden dwong het leger, samen met het volk, de groothertog (Leopold - *de red.*) de wijk te nemen en stelde een voorlopige regering in. In andere delen van Duitsland wachtte het volk slechts op het beslissende teken van de Nationale Vergadering om de wapens te grijpen en zich tot haar beschikking te stellen.

De positie van de Nationale Vergadering was aanzienlijk gunstiger dan men op grond van haar roemloze verleden had mogen verwachten. De westelijke helft van Duitsland had om harentwille naar de wapens gegrepen, het leger aarzelde overal in te grijpen; in de kleine staten was het de revolutionaire beweging ongetwijfeld vriendelijk gezind. Oostenrijk was verlamd door de zegevierende opmars van de Hongaren, en Rusland, de reservemacht van de Duitse regeringen, spande al zijn krachten in om Oostenrijk tegen de Magyaren te steunen. Het ging er nu slechts om Pruisen te dwingen en, de daar heersende gevoelens van sympathie jegens de revolutionaire beweging in aanmerking genomen, het perspectief dat dit doel bereikt zou worden was ongetwijfeld aanwezig. Alles hing dan ook af van het optreden van de Nationale Vergadering.

Nu is de opstand een kunst, net als de oorlog of welke kunst

ook, en onderworpen aan bepaalde regels; het niet in acht nemen van deze regels leidt tot de ondergang van de partij die zich daaraan schuldig maakt. Deze regels, logische gevolgtrekkingen uit de aard van de partijen en de omstandigheden waarmee men in een dergelijk geval te maken heeft, zijn zo duidelijk en eenvoudig dat de Duitsers er door de kortstondige ervaring van 1848 vrij aardig mee op de hoogte waren geraakt. Ten eerste mag men nooit met een opstand spelen, wanneer men niet vastbesloten is alle consequenties van dit spel te aanvaarden. Een opstand is een rekensom met zeer vage grootheden, waarvan de waarden van de ene dag op de andere kunnen veranderen. De krachten van de tegenstander hebben alle voordelen van organisatie, discipline en traditioneel geworteld gezag aan hun kant; als men daartegenover niet een grote overmacht in het veld kan brengen, is men verslagen en vernietigd. Ten tweede, als men eenmaal de weg van de opstand heeft gekozen, moet men met de grootst mogelijke beslistheid handelen en tot de aanval overgaan. De verdediging is de dood voor iedere gewapende opstand — hij is verloren nog voor er sprake is geweest van een krachtmeting met de vijand. Verras de vijand zolang zijn krachten versnipperd zijn en zorg dat er dagelijks nieuwe, zij het nog zo geringe, successen worden behaald; zorg dat het morele overwicht, dat je door het eerste succes van de opstand hebt verworven, aan je kant blijft en trek zodoende de aarzelende elementen, die altijd de sterkste impuls volgen en zich altijd aan de veiligste kant opstellen, naar je toe; dwing je vijanden op de terugtocht nog voor ze hun krachten tegen je hebben kunnen verzamelen; om met Danton, de grootste tot dusver bekende meester van de revolutionaire taktiek te spreken: *de l'audace, de l'audace, encore de l'audace!* (Stoutmoedigheid, stoutmoedigheid en nog eens stoutmoedigheid! - *de red.*)

Wat moest de Nationale Vergadering van Frankfort dus doen om de zekere ondergang, waarmee ze werd bedreigd, te

ontgaan? In de eerste plaats diende ze een duidelijk beeld te krijgen van de situatie en er zich van te overtuigen dat haar geen andere keus bleef dan hetzij zich onvoorwaardelijk te onderwerpen aan de regeringen, hetzij zonder te aarzelen de kant te kiezen van de gewapende opstand. Ten tweede diende ze zich in het openbaar uit te spreken voor alle reeds uitgebroken opstanden, overal het volk op te roepen de wapens op te nemen om de vertegenwoordigers van de natie te verdedigen, en alle vorsten, ministers en alle anderen, die het zouden wagen zich te verzetten tegen het door zijn gevolmachtigden vertegenwoordigde soevereine volk, vogelvrij te verklaren. Ten derde diende ze direkt de Duitse rijksregent af te zetten, een krachtige, actieve, *onverbiddelijke* uitvoerende macht te creëren, voor haar eigen verdediging opstandige troepen naar Frankfort te ontbieden en daarmee tegelijkertijd de om zich heen grijpende opstand een wettige basis te verschaffen, ze diende alle krachten die haar ter beschikking stonden te bundelen tot een gesloten geheel, kortom, ze diende snel en zonder aarzelen van elk ten dienste staand middel gebruik te maken om de eigen positie te verstevigen en die van de tegenstander afbreuk te doen.

De deugdzame democraten in de Frankforter Vergadering deden echter het tegendeel van dit alles. In plaats van er zich mee tevreden te stellen de dingen op hun beloop te laten, presteerden deze brave lieden het zelfs alle zich ontplooiende opstandige bewegingen door hun verzet te onderdrukken. Dit deed bijvoorbeeld de heer Karl Vogt in Neurenberg. Ze keken toe hoe de opstanden in Saksen, de Pruisische Rijnprovincie en Westfalen werden neergeslagen, zonder aan hulp meer te bieden dan een 'in memoriam', een sentimenteel protest tegen de gevoelloze bruutheid van de Pruisische regering. Ze onderhielden geheime diplomatieke verbindingen met de opstandelingen in het zuiden van Duitsland, doch wachtten er zich wel voor hen door een openlijke erkenning te steunen. Ze wisten

dat de Rijksregent onder één hoedje speelde met de regeringen en toch wendden ze zich tot *hem*, die al die tijd geen hand uitstak, met de eis op te treden tegen de intriges van deze regeringen. De rijksministers, oude conservatieven, maakten zich bij iedere zitting vrolijk over de machteloosheid van deze vergadering, en die liet zich dit welgevalen. En toen Wilhelm Wolff, een afgevaardigde uit Silezië en een van de redacteurs van de 'Neue Rheinische Zeitung', van haar eiste dat ze de Rijksregent, die hij terecht afschilderde als de voornaamste en grootste rijksverrader, vogelvrij verklaarde, werd hij overschreeuwd door de eensgezinde, deugdzaame verontwaardiging van deze democratische revolutionairen! Kortom, ze bleven oreren, protesteren en proklameren, ze bleven verklaringen afleggen, maar hadden nimmer de moed of het benul om te handelen. Inmiddels kwamen hun vijanden, de troepen van de regeringen, steeds dichterbij, terwijl hun eigen uitvoerende macht, de Rijksregent, druk doende was met de Duitse vorsten samen te spannen om hen zo snel mogelijk aan de kant te schuiven. Op deze manier verspeelde deze verachtelijke vergadering zelfs haar laatste aanzien; de opstandelingen, die in beweging waren gekomen om haar te beschermen, stonden nu volledig onverschillig tegenover haar, en toen ze tenslotte, zoals we nog zullen zien, smadelijk aan haar einde kwam, verdween ze zonder dat er aan haar eerloze afgang ook maar de minste aandacht werd geschonken.

Londen, augustus 1852

In ons laatste artikel hebben we laten zien hoe de strijd tussen de Duitse regeringen enerzijds en het parlement van Frankfort anderzijds tenslotte zo hevig werd, dat in de eerste dagen van mei een groot deel van Duitsland openlijk in opstand kwam, eerst Dresden, vervolgens de Beierse Palts, delen van de Pruisische Rijnprovincie en tenslotte Baden.

In al deze gevallen bestond de *werkelijk vechtende* kern van de opstandelingen, de kern die het eerst naar de wapens greep en slaags raakte met de legereenheden, uit *arbeiders uit de steden*. Een gedeelte van de arme plattelandsbevolking, landarbeiders en kleine boeren, sloot zich in het algemeen na het feitelijke uitbreken van de strijd bij hen aan. De jonge mannen afkomstig uit alle klassen direkt onder die der kapitalisten, waren voor het merendeel, zeker een tijdlang, te vinden in de gelederen van de troepen der opstandelingen, maar deze nogal bont samengestelde verzameling jonge mensen werd spoedig uitgedund, toen de zaken er ietwat ernstiger op werden. Met name de studenten, deze *Vertegenwoordigers van het intellect*’, zoals ze zich graag noemden, waren de eersten die deserteerden, voorzover ze daar niet van werden weerhouden door het verlenen van de rang van officier, waarvoor ze natuurlijk slechts zeer zelden geschikt waren.

De arbeidersklasse nam aan deze opstand deel zoals ze aan iedere andere opstand zou hebben deelgenomen, waarvan ze mocht verwachten dat hij voor haar enkele hindernissen op haar weg naar de politieke macht en de sociale revolutie zou opruimen of althans de meer invloedrijke, maar minder moedige maatschappelijke klassen in een meer uitgesproken revolutie

naire richting zou stuwen dan ze tot dusver waren gegaan. De arbeidersklasse greep naar de wapens in het volle bewustzijn dat deze strijd, wat betreft zijn direkte doeleinden, niet haar eigen zaak gold. Ze volgde de door haar bij uitstek juiste taktiek geen enkele klasse, die (zoals de bourgeoisie in 1848) over haar rug omhoog was geklommen, toe te staan haar klasse- heerschappij te vestigen zonder althans de weg vrij te maken voor de strijd van de arbeidersklasse voor haar eigen belangen en in elk geval een crisis te veroorzaken die hetzij de natie met onwervbare kracht de weg van de revolutie op zou drijven, hetzij de toestand van voor de revolutie zoveel mogelijk zou herstellen en op die manier een nieuwe revolutie onvermijdelijk zou maken. In beide gevallen vertegenwoordigde de arbeidersklasse de juist geziene, werkelijke belangen van de hele natie, doordat ze het verloop van de revolutie zoveel mogelijk versnelde, de revolutie die voor de verouderde maatschappelijke systemen in het beschaafde deel van Europa nu historisch gezien noodzakelijk is geworden, voor en aler ze er over kunnen denken hun krachten weer rustiger en gelijkmatiger te ontplooiën.

De plattelandsbevolking die zich aansloot bij de opstand, werd in hoofdzaak ten dele door de buitensporig hoge belastingen, ten dele door de drukkende last van de feodale herendiensten in de armen van de revolutionaire partij gedreven. Ze legde geen eigen initiatief aan de dag, maar vormde een aanhangsel van de andere in opstand gekomen klassen en zwakte heen en weer tussen de arbeiders aan de ene en de kleine burgerij aan de andere kant. Bijna in ieder afzonderlijk geval besliste de maatschappelijke positie die ze innam over de vraag welke zijde ze koos. De landarbeiders sloten zich in de regel aan bij de arbeiders uit de steden; de kleine boeren waren geneigd één lijn te trekken met de kleine burgerij.

Deze klasse van kleinburgers, op het grote belang en de grote invloed waarvan we reeds meer dan eens hebben gewezen,

kan beschouwd worden als de klasse die de leiding had van de mei-opstand van 1849. Aangezien deze keer geen enkele van de grote steden van Duitsland deel uitmaakte van de centra van de beweging, lukte het de kleine burgerij, die in de kleine en middelgrote steden altijd de overhand heeft, de leiding van de beweging in handen te krijgen. Bovendien hebben we gezien dat in de strijd voor de rijksgrondwet en de rechten van het Duitse parlement juist de belangen van deze klasse op het spel stonden. In iedere voorlopige regering, die in elk in opstand gekomen gebied werd gevormd, vertegenwoordigde de meerderheid dit deel van het volk, en de verrichtingen ervan kunnen dan ook terecht gezien worden als maatstaf van datgene, waartoe de Duitse kleine burgerij in staat is — namelijk, zoals we zullen zien, tot niets anders dan het te gronde richten van iedere beweging die zich aan haar zorgen toevertrouwt.

De kleine burgerij, die goed is in pochen, mist de kracht tot de daad en schrikt voor alles terug waar risico aan zit. Het onaanzienlijke karakter van haar handelszaken en krediet-operaties is er bij uitstek voor geschikt haar het stempel op te drukken van een gebrek aan dadendrang en ondernemingszin; het ligt dan ook in de lijn der verwachtingen dat dezelfde eigenschappen ook haar politieke optreden kenmerken. Dienovereenkomstig wekte de kleine burgerij in hoogdravende bewoordingen en pochende grootspraak over de daden die ze zou verrichten tot de opstand op. Nauwelijks echter was de opstand, zeer tegen haar wil, uitgebroken of ze probeerde gretig de macht aan zich te trekken, doch maakte van deze macht slechts gebruik om het succes van de opstand teniet te doen. Telkens wanneer een gewapende botsing tot een ernstige crisis leidde, was de kleine burgerij ontzet over de gevaarlijke situatie waarin ze verzeild was geraakt; ontzet over het volk dat haar pochende oproep de wapens op te nemen serieus had genomen; ontzet over de macht die haar werd opgedrongen;

maar vooral ontzet over de gevolgen die de politiek, waarmee ze zich noodgedwongen had ingelaten, had voor haarzelf, voor haar maatschappelijke positie en voor haar bezit. Werd van de kleinburgers niet verwacht dat ze voor de zaak van de opstand 'goed en bloed' veil hadden, zoals ze zelf plachten te zeggen? Waren ze niet gedwongen openbare functies te bekleden in de opstand en daardoor, in geval van een nederlaag, het verlies van hun vermogen te riskeren? En waren ze er, in geval van de overwinning, niet zeker van dat ze meteen uit hun ambtelijke functies en waardigheden zouden worden verjaagd en dat ze hun hele politiek omver geworpen zouden zien door de zegevierende proletariërs, die de hoofdmacht van hun strijdkrachten vormden? In deze positie, tussen twee vuren die haar links en rechts bedreigden, wist de kleine burgerij met haar macht niets anders te doen dan de zaken eenvoudig op hun beloop te laten, waarmee natuurlijk ook de geringe kans op succes, die er misschien nog mocht zijn, verloren ging, zodat het onvermijdelijk werd dat de opstand in elkaar zou storten. Haar tactiek of veeleer haar gebrek aan tactiek was overal dezelfde en daarom vertoonden de opstanden die overal in mei 1849 in Duitsland plaatsvonden alle hetzelfde patroon.

In Dresden duurden de straatgevechten vier dagen. De kleinburgers van de stad, de 'Burgerwacht', namen niet alleen niet aan de strijd deel, maar steunden zelfs in tal van gevallen de troepen bij hun strijd tegen de opstandelingen. De opstandelingen waren vrijwel uitsluitend arbeiders uit de omliggende fabriekswijken. Ze hadden *in de Russische vluchteling Michail Bakoenin een voor zijn taak berekende, koelbloedige leider* gevonden; hij werd later gevangengenomen en zit tegenwoordig opgesloten in de kazematten van Munkacs in Hongarije. Door het ingrijpen van een sterke Pruisische troepenmacht werd deze opstand neergeslagen.

In de Pruisische Rijnprovincie kwam het slechts tot onbelangrijke gewapende gevechten. Daar alle grote steden ves

tingsteden waren en door een citadel werden beheerst, waren de opstandelingen slechts in staat tot het leveren van enkele schermutselingen. Zodra er voldoende troepen waren samengetrokken, was het afgelopen met het gewapende verzet.

Met de Palts en Baden daarentegen vielen een rijke, vruchtbare provincie en een hele staat in handen van de opstandelingen. Geld, wapens, soldaten en voorraden oorlogstuig, alles stond ter beschikking. Zelfs de soldaten van het geregelde leger sloten zich bij de opstandelingen aan, in Baden stonden ze zelfs in de voorste gelederen. In Saksen en de Pruisische Rijnprovincie offerden de opstandelingen zich op om tijd te winnen voor het organiseren van de beweging in het zuiden van Duitsland. Nog nooit was de situatie voor een plaatselijke opstand in een provincie zo gunstig geweest als hier. Men verwachtte een revolutie in Parijs, de Hongaren stonden voor de poorten van Wenen; in alle staten in Midden-Duitsland hielden niet alleen de volksmassa's, maar ook het leger sterk over naar de opstand en wachtten slechts op een gelegenheid om er zich openlijk bij aan te sluiten. En toch was de beweging, nadat de kleine burgerij er zich eenmaal meester van had gemaakt, al van te voren gedoemd schipbreuk te lijden. De kleinburgerlijke regenten, met name in Baden — met aan het hoofd de heer Brentano —, verloren geen moment uit het oog dat ze zich door het usurperen van de positie en de prerogatieven van de 'wettelijke' soeverein, de groothertog, schuldig maakten aan hoogverraad. Ze namen met schuldbewustzijn in het hart plaats op hun ministerszetels. Wat kan men verwachten van zulke lafaards? Ze lieten niet alleen de opstand over aan zijn eigen spontane ontwikkeling, zonder een vaste leiding, waardoor hij ook niet goed tot zijn recht kon komen, maar ze deden in feite alles wat in hun vermogen lag om de beweging van haar stootkracht te beroven, haar te ontmannen en te gronde te richten. En ze deden dit met succes, dank zij de ijverige steun die ze kregen van het slag onpeilbare politici,

de 'democratische' helden van de kleine burgerij, die werkelijk meenden 'het vaderland te redden', terwijl ze zich door een handjevol doortrapte lieden als de heer Brentano bij de neus lieten nemen.

Wat de gevechten zelf betreft: nog nooit zijn militaire operaties nonchalanter en op een dommere manier ondernomen dan onder leiding van de uit Baden afkomstige opperbevelhebber Sigel, een gewezen luitenant van het geregelde leger. Van alles werd een warboel gemaakt, iedere gunstige gelegenheid liet men onbenut voorbijgaan, ieder kostbaar moment werd verknoeid met het lang en breed uitspinnen van geweldige, maar onuitvoerbare plannen, totdat, toen tenslotte de begaafde Pool Mieroslawsky het bevel overnam, het leger gedesorganiseerd, verslagen, gedemoraliseerd en slecht verzorgd tegenover een viermaal zo sterke vijand stond, zodat de nieuwe bevelhebber niets anders overbleef dan bij Waghausel roemvol, maar zonder succes slag te leveren, zich handig terug te trekken, een laatste, uitzichtloos gevecht te leveren onder de muren van Rastatt en zijn commando neer te leggen.⁶³ Zoals bij iedere oorlog gedurende een opstand, waarin de troepen voor een deel bestaan uit geschoolde soldaten en voor een ander deel uit ongeoefende afdelingen, kwamen er in het revolutionaire leger talrijke gevallen voor van heldenmoed, alsook van onmilitaire, dikwijls onbegrijpelijke paniek. Maar hoe onvolmaakt dit leger noodzakelijkerwijs ook wel moest zijn, het kon tenminste de voldoening smaken dat men een viervoudige overmacht onvoldoende achtte om het te verslaan en dat het in de strijd werpen van 100.000 man geregelde troepen in een veldtocht tegen 20.000 opstandelingen betekende dat men hen militair zo hoog aansloeg als ging het erom strijd te leveren tegen de oude garde van Napoleon.

In mei was de opstand uitgebroken, midden juli 1849 was hij volledig neergeslagen. De eerste revolutie in Duitsland was ten einde.

(Het einde van de opstand)

Terwijl het zuiden en het weesten van Duitsland openlijk in opstand waren en terwijl de regeringen vanaf de opening van de vijandelijkheden in Dresden tot aan de overgave van Rastatt iets meer dan tien weken nodig hadden om dit laatste opvlammen van de eerste Duitse revolutie te smoren, verdween de Nationale Vergadering van het politieke toneel zonder dat men haar vertrek ook maar enige aandacht waardig keurde.

In ons vorige artikel hebben we dit verheven lichaam in Frankfort achtergelaten in ontsteltenis over de onbeschaamde aanvallen van de regeringen op haar waardigheid, over de onmacht en verraderlijke zorgeloosheid van de door haarzelf in het leven geroepen centrale regering, over het feit dat de kleine burgerij in opstand kwam om haar te beschermen en de arbeidersklasse hetzelfde deed voor een revolutionair einddoel. Onder haar leden heersten de diepste verslagenheid en verwijfeling. De gebeurtenissen hadden in één klap zo'n definitieve en beslissende keer genomen, dat de illusies van deze geleerde wetgevers omtrent hun werkelijke macht en belangrijkheid in enkele dagen volledig in rook waren opgegaan. De conservatieven hadden zich op het door hun regeringen gegeven teken reeds teruggetrokken uit een lichaam, dat nog slechts als een uitdaging van het wettelijke gezag kon blijven voortbestaan. De liberalen, volledig in verwarring geraakt, gaven de zaak op en stelden eveneens hun mandaat ter beschikking. De heren afgevaardigden gingen er met honderden tegelijk vandoor. Oorspronkelijk acht- tot negenhonderd man sterk, was hun aantal zo snel geslonken dat aanvankelijk nog de aanwezigheid van 150 voldoende werd geacht om besluiten

te kunnen nemen, maar enkele dagen later nog maar die van 100 leden. En zelfs deze waren moeilijk bij elkaar te krijgen, hoewel de hele democratische partij haar zetels nog bezette.

De weg die deze restanten van een parlement moesten gaan was duidelijk genoeg. Het enige dat ze moesten doen was zich openlijk en vastberaden aan de kant van de opstand scharen om deze daardoor zoveel kracht te verlenen als hun wettige positie dat maar mogelijk maakte, terwijl ze er tegelijkertijd in één klap een leger voor hun eigen verdediging mee zouden krijgen. Ze moesten van de centrale uitvoerende macht eisen dat die alle vijandelijkheden direkt zou staken, en wanneer deze instantie, zoals te voorzien viel, dit niet zou kunnen of hiertoe niet bereid zou zijn, moesten ze haar direkt opzij schuiven en vervangen door een andere, meer daadkrachtige regering. Voor het geval het niet mogelijk zou blijken troepen van de opstandelingen naar Frankfort over te brengen (hetgeen in het begin, toen de regeringen van de afzonderlijke staten slecht waren voorbereid en nog aarzelden, makkelijk had kunnen gebeuren), dan had de vergadering haar zetel zonder uitstel kunnen verplaatsen tot midden in het in opstand gekomen gebied. Als dit alles direkt en resoluut en niet later dan midden of eind mei was gedaan, dan was er zowel voor de opstand als voor de Nationale Vergadering nog een kans op succes geweest.

Maar een dergelijk resoluut optreden viel van de vertegenwoordigers van de heersende bekrompen Duitse burgerij niet te verwachten. Deze eerezuchtige staatslieden hadden nog steeds hun illusies niet verloren. Die afgevaardigden, die hun noodlottige geloof in de macht en de onschendbaarheid van het parlement kwijt waren geraakt, hadden zich al uit de voeten gemaakt. De democraten, die bleven zitten, waren er niet zo gemakkelijk toe te brengen de dromen van macht en grootheid op te geven, waar ze twaalf maanden lang in hadden gezwelgd. En trouw aan de methode die ze tot dusverre hadden gevolgd,

schrokken ze terug voor doortastend optreden, totdat ieder vooruitzicht op succes, zelfs iedere mogelijkheid tot een eervolle ondergang was verdwenen. Om een kunstmatige, bedrijvige activiteit te ontplooiën, waarvan de overduidelijke, aan grote pretenties gepaarde machteloosheid slechts medelijden en spot kon oproepen, richtten ze zich ook nu weer met resoluties, adressen en verzoeken tot een Rijksregent die er niet eens kennis van nam en tot ministers die het openlijk met de vijand op een akkoordje gooiden. En toen tenslotte Wilhelm Wolff, de afgevaardigde voor Striegau (Strzegom - *de red.*) en redacteur van de 'Neue Rheinische Zeitung', de enige werkelijke revolutionair in de hele vergadering, hun zei dat ze, wanneer het hun werkelijk ernst was met hun gepraat, moesten ophouden met hun geklets en de Rijksregent, deze opperste landverrader, aanstonds vogelvrij moesten verklaren — toen brak alle opgekropte deugdzame verontwaardiging van de heren parlementariërs zich baan met een kracht die ze nooit hadden opgebracht toen de regeringen hen overlaadden met schimpscheuten en bespottingen. Vanzelfsprekend — Wolffs voorstel was het eerste verstandige woord dat binnen de muren van de Pauluskerk werd gezegd; vanzelfsprekend, want het was immers dat wat er gedaan moest worden; en een dergelijke openhartige taal, die zo direkt op haar doel afging, moest wel kwetsend zijn voor die troep sentimentele zielen, voor wie niets zeker was behalve de onzekerheid en die, te laf om te handelen, eens en voor altijd waren overeengekomen dat niets doen het beste was dat men kon doen. Ieder woord dat als een bliksemflits door de nevels sloeg, waarmee ze opzettelijk hun botte hersens verduisterden, iedere vingerwijzing die hen uit het labyrint had kunnen leiden waarin ze krampachtig zo lang mogelijk bleven ronddolen, iedere duidelijke interpretatie van de werkelijke stand van zaken betekende vanzelfsprekend een inbreuk op de majesteit van deze soevereine vergadering.

Spoedig nadat de positie van de heren afgevaardigden in

Frankfort, in weerwil van al hun oproepen, resoluties, interpellaties en proklamaties, onhoudbaar was geworden, trokken ze zich terug, hoewel niet naar het in opstand verkerende gebied — dat zou een te resolute stap zijn geweest. Ze gingen naar Stuttgart, waar de regering van Württemberg een min of meer afwachtende neutraliteit in acht nam. Hier verklaarden ze eindelijk de Rijksregent van zijn post ontheven en kozen uit hun midden een vijf leden tellend regentschap. Dit regentschap liet in allerijl een wet inzake de militie⁶⁴ aannemen, waarvan werkelijk, zoals het hoorde, alle Duitse regeringen op de hoogte werden gesteld.

Zij, de uitgesproken vijanden van de Nationale Vergadering, werden opgeroepen troepen te mobiliseren voor de bescherming van juist die vergadering! Verder werd er, vanzelfsprekend slechts op papier, een leger geschapen voor de verdediging van de Nationale Vergadering. Divisies, brigades, regimenten en batterijen, alles werd strikt geregeld en vastgesteld. Niets ontbrak behalve de realiteit, want dit leger werd natuurlijk nooit in het leven geroepen.

Er bleef de Nationale Vergadering nog een laatste redmiddel. Uit alle delen van het land zond de democratisch gezinde bevolking deputaties die zich ter beschikking van het parlement moesten stellen en het moesten aansporen tot krachtdadig optreden. Het volk, dat op de hoogte was van de bedoelingen van de regering van Württemberg, bezwoer de Nationale Vergadering dat ze deze regering zou dwingen tot een openlijke en actieve deelname aan de opstand in het buurland. Maar nee! Door naar Stuttgart te gaan had de Nationale Vergadering zichzelf op genade en ongenade uitgeleverd aan de regering van Württemberg. De afgevaardigden waren zich hiervan bewust en knepen de revolutionaire beweging onder het volk af. Hierdoor verspeelden ze het laatste restje invloed dat hen mogelijkwerwijs nog was gebleven. Ze oogstten de verachting die ze verdienden en op aandringen van Pruisen en van de Rijks

regent maakte de regering van Württemberg een einde aan de democratische klucht, door op 18 juni 1849 de vergaderzaal van het parlement te sluiten en de leden van het regentschap het land uit te wijzen.

Hierop gingen ze naar Baden, naar het kamp van de opstand; maar hier waren ze nu overbodig. Niemand schonk enige aandacht aan hen. Het regentschap bleef zich intussen — uit naam van het soevereine Duitse volk — druk bezighouden met de redding van het vaderland. Het stelde een poging in het werk door het buitenland te worden erkend door het uitgeven van *paspoorten* aan iedereen die bereid was er een aan te nemen. Het vaardigde proklamaties uit en zond gevolmachtigden om dezelfde gebieden in Württemberg in opstand te brengen waarvan het de actieve hulp had versmaad toen deze nog geboden kon worden. Natuurlijk had het hiermee geen enkel succes. We hebben hier het origineel voor ons liggen van een rapport, dat een van deze gevolmachtigden, de afgevaardigde van Öls (Olesnica - *de red.*)³ de heer Rösler, aan het regentschap uitbracht en waarvan de inhoud hiervoor kenmerkend is. Het is gedagtekend in Stuttgart op 30 juni 1849. Nadat hij de wederwaardigheden heeft beschreven van een half dozijn van deze gevolmachtigden op hun vergeefse speurtocht naar baar geld, geeft hij een reeks verontschuldiging ten beste voor het feit dat hij zijn post nog niet heeft bereikt en verliest zich vervolgens in gewichtige beschouwingen over de mogelijke verschillen van inzicht tussen Pruisen, Oostenrijk, Beieren en Württemberg en over de mogelijke consequenties hiervan. Nadat hij hier uitvoerig over heeft uitgeweid, komt hij echter tot de conclusie dat de zaak hopeloos is. Daarna doet hij een voorstel om met behulp van betrouwbare mannen een koeriersdienst in te stellen voor de verzending van vertrouwelijke boodschappen, alsmede een spionage-apparaat om achter de bedoelingen van de Württembergse regering te komen en de troepenbewegingen te verkennen. Deze brief is nooit bij de

geadresseerde aangekomen, want toen hij geschreven werd was het 'regentschap' reeds volledig het 'ministerie van buitenlandse zaken' geworden, met andere woorden, was het naar Zwitserland uitgeweken. En terwijl de beklagenswaardige heer Rösler zich nog het hoofd brak over de bedoelingen van de vreselijke regering van een zesderangs koninkrijkje, hadden 100.000 soldaten uit Pruisen, Beieren en Hessen met de laatste veldslag onder de muren van Rastatt reeds volledig een einde aan de hele zaak gemaakt.

Op deze manier verdween het Duitse parlement en daarmee de eerste en laatste schepping van de Duitse revolutie. Het bijeenroepen ervan was het eerste zichtbare teken geweest dat er in Duitsland werkelijk een revolutie *had plaatsgevonden*, en het bestond net zolang als deze eerste revolutie van het moderne Duitsland nog niet volledig was afgesloten. Gekozen, onder invloed van de kapitalistenklasse, door de verbrokkelde en verspreide plattelandsbevolking, die grotendeels pas begon te ontwaken uit de bedompte atmosfeer van het feodalisme, diende dit parlement er voornamelijk toe alle grote, populaire namen uit de periode van 1820 tot 1848, verenigd in een lichaam, het politieke toneel te laten betreden en hen vervolgens volledig te vernietigen. Alle beroemdheden van het burgerlijke liberalisme waren hier bijeen. De bourgeoisie verwachtte er wonderen van; ze oogstte schande voor zichzelf en haar vertegenwoordigers. De klasse van industriëlen en handelskapitalisten leed in Duitsland een zwaardere nederlaag dan in welk ander land ook. Ze werd eerst in iedere Duitse staat afzonderlijk overwonnen, vernederd en uit de openbare ambten gejaagd, kreeg vervolgens in het centrale Duitse parlement een enorm pak slaag en werd met spot en hoon overladen. Het liberalisme in de politiek, de heerschappij van de bourgeoisie, hetzij in de vorm van een monarchie, hetzij in die van een republiek, behoort voortaan in Duitsland tot de onmogelijkheden.

In de laatste periode van zijn bestaan diende het Duitse parlement ertoe de partij die sinds maart 1848 aan het hoofd van de officiële oppositie had gestaan, de democraten namelijk, met een onuitwisbare smaad te overdekken, de democraten, die de belangen vertegenwoordigden van de kleine burgerij en van een deel van de boerenbevolking. Deze klasse was in mei en juni in de gelegenheid te tonen dat ze in staat was een stabiele Duitse regering te vormen. We hebben gezien hoe ze heeft gefaald, als gevolg niet zozeer van ongunstige omstandigheden, als wel van de lafheid die ze bij ieder moeilijk punt in de ontwikkeling sinds het uitbreken van de revolutie voortdurend aan de dag legde; als gevolg van de kortzichtigheid, lafhartigheid en besluiteloosheid die kenmerkend zijn voor de manier waarop ze haar zaken drijft en die ze ook overplante in de politiek. In mei 1849 had deze klasse door haar gedrag het vertrouwen van de arbeidersklasse, de werkelijke strijdmacht in iedere Europese opstand, verspeeld. Maar nog waren haar vooruitzichten niet ongunstig. Ze had het Duitse parlement na het uitreden van de reactionairen en liberalen volledig in de hand. De plattelandsbevolking stond aan haar kant. Tweederde van de legers van de kleine staten, een derde van het leger van Pruisen en het grootste deel van de Pruisische landstorm waren bereid zich bij haar aan te sluiten als ze maar was opgetreden met de vastbeslotenheid en stoutmoedigheid, die het resultaat zijn van een duidelijk inzicht in de situatie. Maar de politici, die de leiding van deze klasse hadden, waren niet met een scherpere blik begiftigd dan de grote schare van kleinburgers die hun aanhang vormde. Het bleek dat ze zelfs nog meer verblind, nog hartstochtelijker vasthielden aan illusies die ze tegen beter weten in in stand hielden, dat ze nog lichtgeloviger waren en nog minder in staat de feiten vastbesloten onder ogen te zien dan zelfs de liberalen. Hun politieke betekenis is eveneens tot onder het nulpunt gedaald. Maar aangezien ze nog geen gelegenheid hebben gehad hun afge

zaagde principes in werkelijkheid om te zetten, hadden ze onder *zeer* gunstige omstandigheden tijdelijk kunnen herleven, ware het niet dat de staatsgreep van Louis Bonaparte (van 2 december 1851) hen, precies als hun collega's van de 'zuivere democratie' in Frankrijk, ook van deze laatste hoop had beroofd.

Met de nederlaag van de opstand in Zuidwest-Duitsland en het uit elkaar jagen van het Duitse parlement loopt de geschiedenis van de eerste Duitse revolutie ten einde. We moeten nu nog een laatste blik werpen op de zegevierende partners van het contrarevolutionaire bondgenootschap. Dit zal in onze volgende brief gebeuren.⁶⁵

Londen, 24 september 1852

Toelichtingen

1 In de artikelenserie 'Revolutie en contrarevolutie in Duitsland' worden de opvattingen weergegeven van de grondleggers van het wetenschappelijke communisme inzake belangrijke vraagstukken van de revolutie in Duitsland in de jaren 1848 en 1849. De direkte aanleiding tot deze serie was het aanbod dat Charles Dana, een van de redacteuren van de 'New-York Daily Tribune' (zie noot 4), Marx begin augustus 1851 deed om medewerker van deze krant te worden. Daar Marx zeer in beslag werd genomen door zijn economische studies, wendde hij zich tot Engels met het verzoek een serie artikelen over de Duitse revolutie te schrijven. Als bron gebruikte Engels onder andere voornamelijk de 'Neue Rheinische Zeitung' (zie noot 48). Marx, met wie Engels voortdurend van gedachten wisselde, las de artikelen dikwijls zelf nogmaals door. De 'New-York Daily Tribune' publiceerde ze in de periode van 25 oktober 1851 tot 23 oktober 1852, en wel ondertekend door Marx. Pas toen in 1913 de briefwisseling tussen Marx en Engels werd uitgegeven, werd bekend dat Engels de schrijver van deze serie artikelen was. Tijdens het leven van Marx en Engels verscheen er geen heruitgave van. De eerste uitgave in boekvorm werd onder de titel 'Revolution and Counter-Revolution or Germany in 1848' in 1896 verzorgd door Marx' dochter Eleanor Marx—Aveling. In hetzelfde jaar werd het geschrift in de Duitse taal uitgegeven. In 1900 verscheen er van de hand van Marx' dochter Laura Lafargue een Franse vertaling van. De eerste volledige uitgave van het boek in de Russische taal verscheen in 1900 in Londen.

De titels van de artikelen sluiten aan bij de in 1896 door Eleanor Marx—Aveling in de Engelse taal verzorgde uitgave.

- 2 'in *partibus infidelium**, af gekort **in partibus** (in de gebieden der ongelovigen) — oorspronkelijk een aanvulling bij de titel van katholieke bisschoppen die waren benoemd in diocesen in niet-christelijke landen (titulaire bisschoppen); hier: op vreemd grondgebied, alleen in naam bestaand.
- 3 Bedoeld worden de elf leden van de op 24 februari 1848 in Frankrijk gevormde voorlopige regering, die op 10 mei 1848 door het uitvoerende comité werd opgevolgd.
- 4 'New-York Daily Tribune*' — Amerikaans dagblad dat van 1841 tot 1924 verscheen. Het werd opgericht door de bekende Amerikaanse

journalist en politicus Horace Greely en was tot aan het midden der 50er jaren het orgaan van de linkervleugel van de Amerikaanse Whigs (liberalen), daarna van de Republikeinse Partij. Een der redacteuren was sinds het eind van de 40er jaren de door de ideeën van het utopische socialisme beïnvloede Charles Dana. Marx' medewerkerschap begon in augustus 1851 en duurde tot maart 1862; een groot aantal artikelen voor de 'New-York Daily Tribune' werd op verzoek van Marx door Engels geschreven.

- 5 *Het Continentale Stelsel* — de door Napoleon I tegen Engeland uitgevaardigde blokkade van het Europese vasteland. Nadat de Franse vloot bij Trafalgar door Engelse schepen was vernietigd, probeerde Napoleon Engeland door middel van een economische blokkade op de knieën te dwingen. In het dekreet dat hij op 21 november 1806 in Berlijn uitvaardigde, wordt gezegd: 'Het Britse eilandenrijk bevindt zich in een toestand van blokkade (...) de handel met de Britse eilanden en elk contact ermee zijn verboden.' Dit dekreet werd door alle vazalstaten van Frankrijk alsook door zijn bondgenoten opgevolgd. De continentale blokkade stortte na Napoleons nederlaag in Rusland ineen.
- 6 De *beschermende rechten van 1818* hieven het interne tolstelsel op het grondgebied van Pruisen op en schiepen daarmee een voorwaarde voor de oprichting van de Tolunie.

De *Tolunie* was een economisch-politieke vereniging van afzonderlijke Duitse staten onder Pruisische hegemonie, met het doel de interne tolgrenzen af te schaffen en te komen tot een gemeenschappelijke regeling inzake de douanetarieven. Ze werd op 1 januari 1834 gevormd en omvatte geleidelijk aan alle Duitse staten, met uitzondering van Oostenrijk, de vrije Hanzesteden (Lübeck, Hamburg en Bremen) en enkele kleine Noordduitse staten.

- 7 Het gaat hier om de opstand van de Silezische wevers van 4 tot 6 juni 1844, het eerste grote klassengevecht tussen proletariaat en bourgeoisie in Duitsland, en om de opstand van de katoendrukkers in Praag en omgeving in de tweede helft van juni 1844. Deze spontane opstanden, die leidden tot de vernieling van fabrieken en machines, werden door Oostenrijkse regeringstroepen op barbaarse wijze onderdrukt.
- 8 De *Duitse Bond*, die in leven werd geroepen met de op 8 juni 1815 op het Wcense Congres getekende Bondsakte, omvatte aanvankelijk 35 en uiteindelijk 28 vorstendommen en vier vrije steden en bestond tot 1866. Hij hield de feodale versplintering van Duitsland in stand en verhinderde de vorming van een centrale regering. Het vertegenwoordigende orgaan van de Duitse Bond, samengesteld uit gevolmachtigde afgevaar

- digden, was de *Bondsdag*, die onder permanent voorzitterschap van Oostenrijk in Frankfort aan de Main zitting had en een bolwerk van de Duitse reactie werd. In hun strijd tegen de democratische eenwording van Duitsland stelden reactionaire krachten na de maart-revolutie van 1848 pogingen in het werk de activiteiten van de Bondsdag nieuw leven in te blazen.
- 9 In mei 1834 werd de zgn. Tolvereniging opgericht, waarvan die staten deel uitmaakten die belang hadden bij de handel met Engeland: Han-nover, Brunswijk, Oldenburg en Schaumburg-Lippe. In 1854 werd deze afzonderlijke organisatie opgeheven en sloten haar leden zich aan bij de Tolunie (zie noot 6).
  - 10 Het *Weense Congres* (gehouden van 18 september 1814 tot 9 juni 1815) was een overeenkomst tussen de overwinnaars van Napoleon I. Het doel van het congres was de restauratie van het feodaal-reactionaire stelsel dat vóór de Franse revolutie had bestaan, alsmede het herstel van Frankrijks grenzen van 1792. De verbrokkeling van Duitsland werd gehandhaafd. Naast Oostenrijk en Pruisen verwierven ook vele kleine staten nieuw grondgebied of behielden dat wat ze van Napoleon hadden gekregen. Beieren bv. verwierf, in ruil voor gebieden die het aan Oostenrijk en Pruisen moest afstaan, de Palts voorzover die op de linker Rijnsoever was gelegen, Würzburg, delen van het groothertogdom Frankfort enz.
  - 11 Het gaat hier om de revolutie, die in juli 1830 in Frankrijk uitbrak, en de erop volgende opstanden in verschillende Europese landen als België, Polen, Duitsland en Italië.
  - 12 *Jong Duitsland* was een groep liberaal gezinde schrijvers en critici, die in de 30er jaren van de 19de eeuw in Duitsland werd gevormd en onder invloed van Heine en Börne stond. De schrijvers van Jong Duitsland (Gutzkow, Laube, Wienbarg, Mundt e.a.), die in hun belletristisch en publicistisch werk een weerspiegeling waren van de oppositionele stemming die onder de kleine burgerij heerste, traden op voor gewetensvrijheid en vrijheid van drukpers. De meningen van Jong Duitsland werden gekenmerkt door ideologische onrijpheid en politieke onduidelijkheid; de meeste aanhangers ervan ontvaardden spoedig tot burgerlijke liberalen. Na 1848 viel de groep uiteen.
  - 13 Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse*, uitgegeven door Eduard Gans, in: Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Werke*, complete uitgave door een groep vrienden van de overledene, deel 8, Berlijn 1833.
  - 14 De *Heilige Alliantie* was een bondgenootschap van de contrarevolutionaire machten, gericht tegen alle progressieve bewegingen in Europa.

Ze werd op 26 september 1815 op initiatief van tsaar Alexander I door de overwinnaars van Napoleon gecreëerd. Naast Oostenrijk en Pruisen sloten zich bijna alle Europese staten erbij aan. De heersende vorsten verplichtten zich tot wederzijdse steun bij het onderdrukken van revoluties, waar deze ook mochten uitbreken.

- 15 *'Berliner politisches Wochenblatt'** — extreem reactionair blad, dat van 1831 tot 1841 met medewerking van Karl Ludwig von Haller, Heinrich Leo, Friedrich Raumer e.a. verscheen.
- 16 *Historische Rechtsschool* — reactionaire richting in de geschiedenis en de rechtswetenschap, die in Duitsland aan het eind van de 18de eeuw opkwam. De school keerde zich tegen de burgerlijk-democratische ideeën van de Franse revolutie. Een karakteristiek van deze richting gaf Marx onder andere in de inleiding van zijn 'Zur Kritik der Hegel-schen Rechtsphilosophie'.
- 17 *Legitimisten* — aanhangers van de oude, 'legitieme' tak van het huis Bourbon, dat in Frankrijk van 1589 tot 1792 en van 1814 tot 1830 aan de macht was; ze vertegenwoordigden de belangen van het erfelijke grootgrondbezit.
- 18 Bij de *wet uit het jaar 1820* is er sprake van de 'Verordning aangaande de toekomstige behandeling van het gehele stelsel van staatsschulden' (Wet op de Staatsschulden) van 17 januari 1820, die bepaalde dat het opnemen van leningen door de regering van Pruisen slechts kon geschieden wanneer een dergelijke lening medeondertekend was en medegegarandeerd werd door de toekomstige, naar 'Rijksstan- den' opgebouwde vergadering, waaraan jaarlijks rekening en verantwoording afgelegd moest worden van de schuldenadministratie.
- 19 *'Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe'** — dagblad dat van 1 januari 1842 tot 31 maart 1843 in Keulen verscheen. Deze krant was opgericht door vertegenwoordigers van de Rijnlandse bourgeoisie die in oppositie waren tegenover het Pruisische absolutisme. Ook enkele Jong-Hegelianen werden als medewerker aangetrokken. Met ingang van april 1842 was Karl Marx medewerker van de 'Rheinische Zeitung' en vanaf oktober van dat jaar hoofdredacteur. In deze krant werd ook een serie artikelen van de hand van Friedrich Engels gepubliceerd. Onder de redactie van Karl Marx kreeg de 'Rheinische Zeitung' een steeds nadrukkelijker revolutionair-democratisch karakter. Deze koers van de 'Rheinische Zeitung', waarvan de populariteit in Duitsland gestadig groeide, riep in regeringskringen bezorgdheid en ontevredenheid op en was aanleiding tot een verbeterde hetze van de kant van de reactionaire pers. Op 19 januari 1843 vaardigde de regering van Pruisen een verordening uit waarbij ze de 'Rheinische Zeitung' met ingang van

1 april 1843 verbood en het blad tot die datum onder een bijzonder strenge censuur stelde.

- 20 *'Seehandlung'* (Preussische Seehandlungsgesellschaft) — werd in 1772 opgericht als maatschappij voor het verlenen van handelskredieten en toegerust met een reeks belangrijke staatsprivileges. De maatschappij verschaftte de regering aanzienlijke leningen en speelde in feite de rol van haar bankier en makelaar. In 1810 werden haar aandelen en obligaties omgezet in schuldbrieven van de staat en hiermee werd tegelijkertijd gebroken met de vennootschapsvorm. Bij regeringsdecreet van 17 januari 1820 werd ze omgevormd tot financiers- en bankiershuis van de Pruisische staat: daarmee schiep de regering voor zichzelf de mogelijkheid de terzelfder tijd uitgevaardigde wet op de staatsschulden (zie noot 18) te omzeilen.
- 21 In zijn troonrede ter gelegenheid van de installatie van de eerste Verenigde Statenvergadering op 11 april 1847 verklaarde Frederik Willem IV, 'dat het geen macht ter wereld ooit zal gelukken mij te bewegen de natuurlijke ... verhouding tussen vorst en volk te veranderen in een conventionele, constitutionele en dat ik het nooit en te nimmer zal gedogen dat een beschreven blad papier zich, als ware als een tweede Voorzienigheid, een plaats zal veroveren tussen God, onze Heer in de hemel, en dit land (...)', de Kroon moet 'naar de door God gegeven wet en die van het land en naar eigen vrije beschikking heersen'.
- 22 *School van socialisten* — het Duitse of 'ware' socialisme, een reactionaire richting die gedurende de dertiger jaren van de 19de eeuw hoofdzakelijk aanhang had onder de kleinburgerlijke intellectuelen. De vertegenwoordigers van het 'ware' socialisme — Karl Grün, Moses Hess, Hermann Kriege e.a. — maakten de ideeën van het socialisme ondergeschikt aan een sentimentele prediking van liefde en broederschap en ontkenden de noodzakelijkheid van de burgerlijk-democratische revolutie. Een kritiek op deze richting formuleerden Karl Marx en Friedrich Engels onder andere in 'Het Communistisch Manifest', blz. 70—73, Pegasus, Amsterdam.
- 23 Onder invloed van de misoogsten van 1846, die overal een verhoging van de prijzen van levensmiddelen hadden veroorzaakt, alsook van de gevolgen van de economische crisis die heel Europa had geteisterd, kwam het eind april 1847 in Berlijn tot hongeroproeren van de Berlijnse arbeiders en kleine burgers. De kramen van de marktkoopliden en boeren op de weekmarkten werden door de verbitterde menigte bestormd. Dit soort overvallen breidde zich tenslotte uit tot alle levensmiddelenzaken. Niet alleen in Berlijn maar in alle streken van

Duitsland en Europa deden zich in april en mei dergelijke verschijnselen voor.

- 24 De *Partij van Gotha* werd in juni 1849 opgericht door rechtse liberalen, vertegenwoordigers van de contrarevolutionaire grote bourgeoisie, die na de weigering van de koning van Pruisen, Frederik Willem IV, de keizerskroon uit handen van de Frankfurter Nationale Vergadering in ontvangst te nemen en na het besluit van de linkse meerderheid in de vergadering om een Rijksregentschap te vormen, de vergadering hadden verlaten. Deze partij, die vreesde dat de revolutie zou zegevieren, stelde zich de eenwording van heel Duitsland, met uitsluiting van Oostenrijk, ten doel, een Duitsland onder leiding van het Pruisen van de Hohenzollerns. De leiders van deze partij waren Dahlmann, Simson, Bassermann, Gagern, Briiggemann, Mathy e.a.
- 25 Het *Duits-Katholicisme*, dat in 1844 in enkele Duitse staten opkwam, kreeg aanzienlijke lagen van de bourgeoisie en de kleine burgerij in zijn greep. De Duits-Katholieken ontkenden het oppergezag van de Paus, alsook vele geloofsartikelen en riten van de R.K.-kerk en streefden ernaar het catholicisme aan te passen aan de belangen van de opkomende Duitse bourgeoisie.
- De *Vrije Gemeenten* werden in de jaren 1846 en 1847 gevormd onder invloed van de beweging van de *Vrienden van het Licht*, een in 1841 ontstane godsdienstige stroming, die zich richtte tegen het in de officiële protestantse kerk heersende piëtisme en de hiermee nauw samenhangende strenge mistiek en schijnvroomheid. Deze religieuze oppositie was een verschijningsvorm van de ontevredenheid van de bourgeoisie in de 40er jaren van de 19de eeuw over het reactionaire bestel in de verschillende Duitse staten. De Vrije Gemeenten scheidden zich af van de officiële protestantse kerk en verwierven op 30 maart 1847 het recht op vrije uitoefening van het geloof.
- In 1859 verbonden de Vrije Gemeenten zich met de gemeenten van de Duits-Katholieken.
- 26 *Unitariërs* (of Anti-Trinitariërs) — vertegenwoordigers van een godsdienstige stroming, die het dogma van de Drieëenheid van God bestreed. In de beweging van de Unitariërs, die in de 16de eeuw ten tijde van de Reformatie ontstond, kwam de strijd van de volksmassa's en het radikale deel van de bourgeoisie tegen de feodale maatschappelijke orde en de feodale kerk tot uitdrukking. In Engeland en Amerika kwam het unitarisme in de 17de en 18de eeuw op. In de 19de eeuw benadrukte de unitaristische leer de moreel-ethische aspecten van de godsdienst en keerde zich tegen de uiterlijke, ceremoniële kant ervan.
- 27 De overwinningen van Napoleon in Duitsland leidden tot de ontbin

ding van het zg. *Heilige Roomse Rijk van de Duitse Natie*. In augustus 1806 deed de Oostenrijkse keizer Frans I afstand van de waardigheid van keizer van het Heilige Roomse Rijk. Dit in de 10de eeuw gestichte keizerrijk was geen gecentraliseerde staat, maar een bond van feodale vorstendommen en vrije steden, die het oppergezag van de keizer erkenden.

28 De leus van de ene en ondeelbare Duitse republiek werd door Marx en Engels reeds vlak voor de revolutie aan de orde gesteld en staat als eerste genoemd in de 'Eisen van de Communistische Partij in Duitsland' (zie Friedrich Engels, *De beginselen van het communisme*, Pegasus, Amsterdam 1971, blz. 65), het politieke en nationale strijd- program van de Bond der Communisten in de Duitse revolutie, dat Marx en Engels in maart 1848 opstelden.

29 Bedoeld wordt de Eerste Opiumoorlog (1839—1842), een roofoorlog die Engeland tegen China voerde en waarmee de omvorming van China tot een halfkoloniaal land begon. Een artikel uit het vredesverdrag van Nanking, dat van China werd afgedwongen, voorzag in het openstellen van vijf Chinese havens voor de handel met het buitenland.

30 In februari 1846 ontbrandde in de Poolse gebiedsdelen van Oostenrijk een opstand voor de nationale bevrijding van Polen. In *Krakau*. waren de opstandelingen een tijdlang aan de winnende hand. Tegelijkertijd brak in *Galicië* een boerenopstand uit. De Oostenrijkse autoriteiten, die op demagogische wijze de haat van de geknechte, lijfeigen Oekraïense boeren uitspeelden tegen de Poolse adel, slaagden er veelvuldig in de boeren die daar in opstand waren gekomen op te zetten tegen de door de adel geleide opstandige Poolse troepen. Na het neerslaan van de opstand in Krakau werd ook de boerenbeweging in Galicië wreed onderdrukt.

31 Op 75 mei 1848 grepen arbeiders en studenten naar de wapens uit protest tegen de op 25 april door de regering-Pillersdorf afgekondigde grondwet. Deze grondwet voerde een stelsel van twee Kamers in en sloot de arbeiders en niet-bezittenden uit van het kiesrecht. De op de boeren drukkende feodale lasten bleven gehandhaafd. De strijd van de arbeiders en studenten was tegelijkertijd gericht tegen het regeringsdecreet inzake de opheffing van het uit afgevaardigden van studenten en de Nationale Garde gevormde revolutionaire Centrale Comité, dat in die dagen het centrum van de strijd tegen de grondwet was geworden. De regering werd gedwongen de ontbinding van het Centrale Comité te herroepen, te verklaren dat de grondwet slechts voorlopige geldigheid had en bekend te maken dat de Rijksdag uit slechts één

Duitsland en Europa deden zich in april en mei dergelijke verschijnselen voor.

- 24 De *Partij van Gotha* werd in juni 1849 opgericht door rechtse liberalen, vertegenwoordigers van de contrarevolutionaire grote bourgeoisie, die na de weigering van de koning van Pruisen, Frederik Willem IV, de keizerskroon uit handen van de Frankforcer Nationale Vergadering in ontvangst te nemen en na het besluit van de linkse meerderheid in de vergadering om een Rijksregentschap te vormen, de vergadering hadden verlaten. Deze partij, die vreesde dat de revolutie zou zegevieren, stelde zich de eenwording van heel Duitsland, met uitsluiting van Oostenrijk, ten doel, een Duitsland onder leiding van het Pruisen van de Hohenzollerns. De leiders van deze partij waren Dahlmann, Simson, Bassermann, Gagern, Brüggemann, Mathy e.a.
- 25 Het *Duits-Katholicisme*, dat in 1844 in enkele Duitse staten opkwam, kreeg aanzienlijke lagen van de bourgeoisie en de kleine burgerij in zijn greep. De Duits-Katholieken ontkenden het oppergezag van de Paus, alsook vele geloofsartikelen en riten van de R.K.-kerk en streefden ernaar het catholicisme aan te passen aan de belangen van de opkomende Duitse bourgeoisie.
- De *Vrije Gemeenten* werden in de jaren 1846 en 1847 gevormd onder invloed van de beweging van de *Vrienden van het Licht*, een in 1841 ontstane godsdienstige stroming, die zich richtte tegen het in de officiële protestantse kerk heersende piëtisme en de hiermee nauw samenhangende strenge mistiek en schijnvroomheid. Deze religieuze oppositie was een verschijningsvorm van de ontevredenheid van de bourgeoisie in de 40er jaren van de 19de eeuw over het reactionaire bestel in de verschillende Duitse staten. De Vrije Gemeenten scheidten zich af van de officiële protestantse kerk en verwierven op 30 maart 1847 het recht op vrije uitoefening van het geloof.
- In 1859 verbonden de Vrije Gemeenten zich met de gemeenten van de Duits-Katholieken.
- 26 *Unitariërs* (of Anti-Trinitariërs) — vertegenwoordigers van een godsdienstige stroming, die het dogma van de Drieëenheid van God bestreed. In de beweging van de Unitariërs, die in de 16de eeuw ten tijde van de Reformatie ontstond, kwam de strijd van de volksmassa's en het radikale deel van de bourgeoisie tegen de feodale maatschappelijke orde en de feodale kerk tot uitdrukking. In Engeland en Amerika kwam het unitarisme in de 17de en 18de eeuw op. In de 19de eeuw benadrukte de unitaristische leer de moreel-ethische aspecten van de godsdienst en keerde zich tegen de uiterlijke, ceremoniële kant ervan.
- 27 De overwinningen van Napoleon in Duitsland leidden tot de ontbin-

- ding van het zg. *Heilige Roomse Rijk van de Duitse Natie*. In 1806 deed de Oostenrijkse keizer Frans I afstand van de waardigheid van keizer van het Heilige Roomse Rijk. Dit in de 10de eeuw gestichte keizerrijk was geen gecentraliseerde staat, maar een bond van feodale vorstendommen en vrije steden, die het oppergezag van de keizer erkenden.
- 28 De leus van de ene en ondeelbare Duitse republiek werd door Marx en Engels reeds vlak voor de revolutie aan de orde gesteld en staat als eerste genoemd in de 'Eisen van de Communistische Partij in Duitsland*' (zie Friedrich Engels, *De beginselen van het communisme*, Pegasus, Amsterdam 1971, blz. 65), het politieke en nationale strijd- program van de Bond der Communisten in de Duitse revolutie, dat Marx en Engels in maart 1848 opstelden.
- 29 Bedoeld wordt de Eerste Opiumoorlog (1839—1842), een roofoorlog die Engeland tegen China voerde en waarmee de omvorming van China tot een halfkoloniaal land begon. Een artikel uit het vredesverdrag van Nanking, dat van China werd afgedwongen, voorzag in het openstellen van vijf Chinese havens voor de handel met het buitenland.
- 30 In februari 1846 ontbrandde in de Poolse gebiedsdelen van Oostenrijk een opstand voor de nationale bevrijding van Polen. In *Krakau* waren de opstandelingen een tijdlang aan de winnende hand. Tegelijkertijd brak in *Galicië* een boerenopstand uit. De Oostenrijkse autoriteiten, die op demagogische wijze de haat van de geknechte, lijfeigen Oekraïense boeren uitspeelden tegen de Poolse adel, slaagden er veelvuldig in de boeren die daar in opstand waren gekomen op te zetten tegen de door de adel geleide opstandige Poolse troepen. Na het neerslaan van de opstand in Krakau werd ook de boerenbeweging in Galicië wreed onderdrukt.
- 31 Op *mei 1848* grepen arbeiders en studenten naar de wapens uit protest tegen de op 25 april door de regering-Pillersdorf afgekondigde grondwet. Deze grondwet voerde een stelsel van twee Kamers in en sloot de arbeiders en niet-bezittenden uit van het kiesrecht. De op de boeren drukkende feodale lasten bleven gehandhaafd. De strijd van de arbeiders en studenten was tegelijkertijd gericht tegen het regerings- dekreet inzake de opheffing van het uit afgevaardigden van studenten en de Nationale Garde gevormde revolutionaire Centrale Comité, dat in die dagen het centrum van de strijd tegen de grondwet was geworden. De regering werd gedwongen de ontbinding van het Centrale Comité te herroepen, te verklaren dat de grondwet slechts voorlopige geldigheid had en bekend te maken dat de Rijksdag uit slechts één

Kamer zou bestaan. Tegelijkertijd werd de beperking van het kiesrecht afgeschaft.

Op 26 mei 1848 dekreteerde de regering de ontbinding van het Academische Legioen (zie noot 45), de militaire organisatie van de studenten. Dit leidde opnieuw tot opstanden van arbeiders en studenten, waardoor de regering gedwongen werd dit dekreet in te slikken en verdere concessies te doen.

- 32 Italië was destijds in verschillende kleine staten verdeeld die meer of minder afhankelijk waren van Oostenrijk; een deel van Noord-Italië — Lombardije en Venetië — vormde een integraal deel van de Oostenrijkse monarchie.

Begin 1848 brak in Italië de burgerlijk-democratische revolutie uit, die zich als voornaamste taak stelde Italië tot een onafhankelijke en democratische eenheidsstaat te maken. Het Italiaanse volk voerde een heldhaftige strijd tegen de vreemde Oostenrijkse overheersing en de verraderlijke Italiaanse machthebbers. Het lukte de heersende feodale adel van het koninkrijk Sardinië en Piemont, met aan het hoofd koning Karei Albert, en de grote bourgeoisie echter de leiding van de Italiaanse bevrijdingsbeweging aan zich te trekken. Het doel van de heersende klassen en van de koning van Sardinië en Piemont was enerzijds hun macht uit te breiden over heel Noord-Italië en anderzijds — en dat was voor hen het belangrijkste — de revolutie neer te slaan en het strijdende Italiaanse volk te onderdrukken. De revolutie dwong koning Karei Albert eind maart 1848 Oostenrijk de oorlog te verklaren. Na aanvankelijk enkele successen te hebben geboekt werd het leger van Sardinië en Piemont verslagen. Dit was te wijten aan de laffe en ondeskundige leiding van Karei Albert en zijn generaals. Op 9 augustus

1848 sloot Karei Albert een verraderlijke wapenstilstand en stelde hierdoor de Oostenrijkse monarchie in de gelegenheid de revolutie in Lombardije bloedig neer te slaan. De revolutionaire strijd van het Italiaanse volk dwong de koning echter de wapenstilstand op 12 maart

1849 te herroepen. Op 20 maart 1849 werden de oorlogshandelingen hervat en op 23 maart werd het leger van Karei Albert verslagen. De koning deed afstand van de troon. De nieuwe koning, Victor Emanuel II, sloot op 26 maart een wapenstilstand met Oostenrijk; op 6 augustus 1849 werd de vrede getekend.

- 33 In het voorjaar van 1848 vonden er in *Mainz* bloedige botsingen plaats tussen de burgerwacht en Pruisische soldaten. Deze gebeurtenissen vonden in Duitsland grote weerklank en vormden het onderwerp van een debat in het parlement van Frankfort. Het parlement stelde er zich mee tevreden een commissie van onderzoek in te stellen. Deze bracht

- rapport uit nadat de burgerwacht van Mainz al door Pruisische soldaten was ontwapend.
- 34 De Frankforter Nationale Vergadering besloot op 28 juni 1848 een voorlopig centraal gezag in leven te roepen, dat moest bestaan uit de Rijks- regent en de Rijksregering. Tot Rijksregent koos ze de Oostenrijkse aartshertog Johan. Het voorlopige centrale gezag beschikte noch over een eigen budget, noch over een eigen leger en ontbeerde daarmee iedere werkelijke macht; het steunde de contrarevolutionaire politiek van de Duitse vorsten.
- 35 **in het vluchtige rijk van de droom** — Heinrich Heine, Deutschland. Ein Wintermarchen, hoofdstuk VII.
- 36 *De wapenstilstand van Malmö* werd na langdurige onderhandelingen op 26 augustus 1848 tussen Pruisen en Denemarken gesloten voor een periode van zeven maanden. In het verdrag was vastgelegd dat Slees- wijk—Holstein onder het gezag van een door Pruisen en Denemarken ingestelde voorlopige regering werd geplaatst en dat de Sleeswijkse troepen gescheiden moesten worden van de Holsteinse. De in de wapenstilstand opgenomen voorwaarden maakten de revolutionair-democra- tische verworvenheden in Sleeswijk—Holstein ongedaan en betekenden een feitelijke instandhouding van de Deense heerschappij over de beide hertogdommen. Door zo te handelen legde Pruisen de bedoelingen van de Duitse Bond, uit naam waarvan de oorlog was gevoerd, naast zich neer. Desalniettemin stemde de Frankforter Nationale Vergadering, na een aanvankelijke weigering, op 16 september 1848 in met de wapen- stilstandsvoorwaarden. De volgende dag hielden 20.000 democraten op de Pinksterweide bij Frankfort aan de Main een protestbijeenkomst tegen dit besluit. In Frankfort zelf kwam het op 18 september tot bar- rikadengevechten tegen Pruisische en Oostenrijkse troepen.
- 37 In het groothertogdom Posen brak na de maart-revolutie van 1848 een opstand uit onder de Polen met als doel de bevrijding van het Pruisische juk. Aan deze revolutionaire beweging werd voor het eerst deelgenomen door de massa's van de boeren en handwerkslieden, geleid door leden van de lagere Poolse adel. De adellijke kringen schrokken echter terug voor een bondgenootschap met de revolutionair-democra- tische beweging in Polen en Duitsland en meenden een uitweg te zien in een vergelijk met de koning van Pruisen. Met het oog op de grote volksbeweging beloofde de Pruisische regering eind maart 1848 een commissie te zullen benoemen inzake de nationale reorganisatie van het groothertogdom Posen, die de Polen de instelling van een Poolse leger, de benoeming van Polen in administratieve en andere ambten en de officiële erkenning van de Poolse taal toezegde. Generaal Willisen

werd benoemd tot gevolmachtigde van de Pruisische regering. Hem gelukte het, met gebruikmaking van soortgelijke beloften, op 11 april 1848 de overeenkomst van Jaroslawiec te sluiten en de opstandelingen ertoe te bewegen de wapens neer te leggen. Alle beloften werden echter op schandelijke wijze gebroken. Reeds op 14 april 1848 beval de Pruisische koning de deling van het groothertogdom Posen in een oostelijk Pools deel en een westelijk Duits deel, dat niet onder het reorganisatieplan viel en zonder meer bij de Duitse Bond werd ingelijfd. Bij koninklijk dekreet van 26 april werden nog meer gebieden van het reorganisatieplan uitgesloten. Door deze maatregelen en door voortdurende overvallen van Pruisische troepen geprovoceerd, hervatten de opstandelingen de strijd en behaalden bij Miloslaw een overwinning op de Pruisische troepen, doch moesten op 9 mei 1848 voor de overmacht de wapens strekken. Willisens opvolger, generaal von Pfuël, vervolgde de deelnemers aan de opstand en de partizanenbeweging met de meest brute middelen. Na de bloedige onderdrukking van de Polen werd de demarkatielijn gedurende de erop volgende maanden steeds verder in oostelijke richting verschoven, totdat het bij Pruisen gevoegde gebied tenslotte driekwart van het grondgebied van het groothertogdom Posen besloeg. Zo trok Pruisen, in plaats van het beloofde reorganisatieplan uit te voeren, steeds meer Poolse gebieden aan zich.

- 38 *Hussieten-oorlogen* — genoemd naar Jan Hus (1369—1415), de patriot en leider van de Tsjechische Reformatie. Het Tsjechische volk voerde deze nationale bevrijdingsoorlog van 1419 tot 1436 tegen de Duitse feodale heren en de katholieke kerk. In de loop van deze oorlog heeft het Hussieten-leger, waarvan de hoofdmacht bestond uit afdelingen boeren en stedelijke armen, tot vijf keer toe een door de paus en de Duitse keizer Sigismund tegen de Tsjechen georganiseerde kruistocht afgeslagen. Pas het verraderlijke compromis, dat de Tsjechische feodale adel en de burgerij in 1433 sloten met de niet-Tsjechische feodale reactie, leidde uiteindelijk tot de nederlaag van de volksopstand. De Hussieten-beweging had een enorme invloed op de Reformatie in Europa gedurende de 16de eeuw.
- 39 Het *Slavische Congres* kwam op 2 juni 1848 in Praag bijeen. Op het congres kwam het conflict aan het daglicht dat zich afspeelde tussen twee stromingen in de nationale beweging van de Slavische volkeren die binnen het Habsburgse keizerrijk werden onderdrukt. De rechtse, gematigd liberale stroming, waartoe de leiders van het congres Palacky en Safarik behoorden, probeerde het nationale vraagstuk op te lossen door de Habsburgse monarchie in stand te houden en te versterken en deze om te vormen tot een federatie van gelijkgerechtigde nationali

teiten. De linkse, democratische stroming (Sabina, Fnc, Libelt e.a.) trad hier vastbesloten tegen op en streefde naar gemeenschappelijke actie met de revolutionair-democratische beweging in Duitsland en Hongarije. Doordat de meerderheid van de congresgangers de theorie van het austro-slavisme ondersteunde, nam ze een aan de Europese revolutionaire beweging vijandige positie in, aangezien de vernietiging van het reactionaire rijk van de Habsburgers een van de voornaamste taken van de democratische beweging vormde. Juist vanuit dit gezichtspunt veroordeelden Marx en Engels de politiek van de Tsjechische bourgeoisie, die op het congres met de overwinning ging strijken en onder leiding van Palacky de kant opging van een openlijk bondgenootschap met de adel en de Habsburgers tegen de revolutionaire beweging.

De congresafgevaardigden die behoorden tot de radikaal-democratische vleugel namen actief deel aan de Praagse opstand en werden het slachtoffer van gruwelijke represailles. De in Praag achtergebleven vertegenwoordigers van de gematigd-liberale vleugel maakten op 16 juni 1848 bekend dat de zittingen van het congres voor onbepaalde tijd waren verdaagd.

- 40 *'Patriotische Ueberkraft'* — Heinrich Heine, tijdzang 'Bei des Nachtwachters Ankunft zu Paris'.
- 41 Op 10 april 1848 deden de Chartisten in Londen een oproep tot een massademonstratie. De bedoeling was dat de demonstranten naar de parlamentsgebouwen zouden trekken om daar een petitie aan te bieden, waarin gevraagd werd om de afkondiging van een grondwet die aan de wensen van het volk tegemoet kwam. De demonstratie werd door de regering verboden, troepen en politie werden in Londen samengetrokken om het houden ervan te verhinderen. De leiders van de Chartistenbeweging, onder wie velen een aarzelende houding innamen, besloten van het houden van de demonstratie af te zien. Ze overreedden de demonstranten uiteen te gaan. Het mislukken van de actie werd door de reactionaire krachten aangegrepen om een aanval op de arbeiders te doen en vergeldingsmaatregelen te nemen tegen de Chartisten.
- 42 Op 16 april 1848 werd in Parijs een vreedzame demonstratie van arbeiders, die de voorlopige regering een verzoekschrift en de opbrengst van een voor het vaderland gehouden geldinzameling wilde overhandigen, door de burgerlijke Nationale Garde uiteengejaagd.

Op 15 mei 1848 drongen Parijse arbeiders en handwerkslieden na afloop van een volksdemonstratie de zittingszaal van de grondwetgevende Nationale Vergadering binnen, verklaarden deze vergadering voor opgeheven en stelden een poging in het werk een revolutionaire

regering te vormen. De demonstranten werden echter spoedig door de Nationale Garde en de geregelde troepen verjaagd. De leiders van de arbeiders (onder wie Blanqui) werden gearresteerd.

43 Op 15 mei 1848 sloeg de koning van Napels, Ferdinand II, de in Napels uitgebroken volksofstand neer, ontbond de Nationale Garde, joeg het parlement uiteen en herriep de hervormingen, die onder druk van de volksmassa's in februari 1848 waren ingevoerd.

44 In de door de Oostenrijkse regering op 1 april 1848 afgekondigde *Voorlopige Voorschriften met betrekking tot de Pers* werd de betaling van een hoge waarborgsom geëist voor het recht om een krant uit te geven. De censuur en de verordening, dat personen die wegens overtreding van de perswet waren aangeklaagd zich voor een administratieve rechtbank (en niet voor een jury) moesten verantwoorden, schiepen voor de regeringsambtenaren de mogelijkheid iedere publikatie te verbieden.

De *grondwet van 25 april 1848* bepaalde onder andere, dat 150 van de 200 leden van de senaat 'voor de hele duur van de zittingsperiode door de belangrijkste grondbezitters uit hun eigen midden werden gekozen*.

Het *Keizerlijke Patent van 8 mei 1848* beroofde een groot deel van het volk van het kiesrecht, doordat het bepaalde: 'Dag- of weekloners, dienstpersoneel en personen die steun genieten van de openbare liefdadigheid, kunnen niet als kiezer optreden'.

45 Het *Academische Legioen*, dat bestond uit studenten van de Weense universiteit, was de radikaalste onder de burgerlijke militaire organisaties.

46 '*Wiener Zeitung*' — officieel orgaan van de Oostenrijkse regering, dat van 1780 tot 1931 verscheen.

47 Bij *Vilagos* kapituleerde op 13 augustus 1849 het Hongaarse leger onder bevel van Görgey, die de revolutie had verraden, voor de troepen van de tsaar die naar Hongarije waren gestuurd om de opstand te onderdrukken.

48 '*Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*'* — dagblad, dat onder redactie van Karl Marx van 1 juni 1848 tot 19 mei 1849 in Keulen werd uitgegeven. In Keulen gold de burgerlijke 'Code Napoléon', die een grotere persvrijheid garandeerde dan het feodaal-absolutistische Pruisische landrecht.

Toen het eerste nummer van de '*Neue Rheinische Zeitung*' verscheen met daarin Engels' artikel 'De Vergadering van Frankfort', staakte een groot deel van de burgerlijke aandeelhouders zijn steun aan de krant. Het openlijk partij kiezen van de '*Neue Rheinische Zeitung*' voor de

zaak van het proletariaat ten tijde van de juni-opstand in Parijs was voor de meeste nog overgebleven aandeelhouders aanleiding zich eveneens terug te trekken.

De vastberaden en onverzoenlijke houding van de 'Neue Rheinische Zeitung', haar strijdvaardig internationalisme en de politieke onthullingen die ze deed, waren in de eerste maanden van haar verschijnen aanleiding tot woedende reacties in de feodaal-monarchistische en burgerlijk-liberale pers en tot vervolgingen van de kant van de Pruisische regering. Ondanks alle vervolgingen en politie maatregelen verdedigde de 'Neue Rheinische Zeitung' moedig de belangen van de revolutionaire democratische beweging en daarmee de belangen van het proletariaat. In mei 1849, toen de contrarevolutie overging tot de algehele aanval, wees de regering van Pruisen Marx het land uit. Zijn uitwijzing en de represailles tegen de overige redacteuren van de 'Neue Rheinische Zeitung' dwongen de redactie de uitgifte van de krant te staken. Het laatste nummer van de 'Neue Rheinische Zeitung' (nr. 301 van 19 mei 1849) was met rode inkt gedrukt. In hun laatste oproep tot de arbeiders van Keulen verklaarden de redacteuren dat 'overal en steeds hun laatste woord zal zijn: *Emancipatie van de werkende klasse!*'*.

- 49 Het Hongaarse revolutionaire leger bracht in het voorjaar van 1849 het Oostenrijkse leger verscheidene nederlagen toe en dwong het heel Hongarije te ontruimen.
- 50 *Lancasterschool* — een naar de Engelse pedagoog Joseph Lancaster (1778—1838) genoemde lagere school voor kinderen van onbemiddelde ouders, waar gebruik werd gemaakt van het systeem van wederzijds onderricht. Als een tegenwicht tegen het gebrek aan leerkrachten moesten de oudere en meer gevorderde leerlingen zich met de jongere leerlingen bezighouden. De Lancasterscholen waren in Engeland en verscheidene andere landen in de eerste helft van de 19de eeuw zeer talrijk.
- 51 Het 'Verslag van de Commissie voor Oostenrijkse aangelegenheden inzake de moties van de afgevaardigden Venedey, Heinrich Simon, Wiesner en Bauerschmied, alsmede aangaande verschillende, de situatie in Oostenrijk betreffende, petitie's' werd gepubliceerd in de 'Verhandlungen der deutschen verfassunggebenden Reichsversammlung zu Frankfurt am Main', deel 2.
- 52 Het gaat hier om het 'Adres aan de Vergadering, bijeengeroepen om tot overeenstemming te geraken over de Grondwet' van 8 november 1848.
- 53 In 1836 weigerde John Hampden, later een der belangrijkste leiders

van de burgerlijke revolutie in Engeland, de koninklijke belastingontvanger het 'scheepsgeld' te betalen, een belasting die niet door het Lagerhuis was goedgekeurd. Het erop volgende proces droeg bij tot de groei van de burgerlijke oppositie tegen het absolutisme.

54 De strijd van de Amerikanen tegen de belastingheffingen en tarieven, die door de Engelse regering in de koloniën waren ingevoerd, vormde het voorspel tot de Onafhankelijkheidsoorlog van de Engelse koloniën in Noord-Amerika (1775—1783). In 1766 moest het Engelse parlement naar aanleiding van protestacties het besluit nemen de in het jaar daarvoor ingevoerde zegelbelasting op te heffen; later kondigden de Amerikanen een boycot af van alle Engelse goederen die indirect belast waren. In 1773 maakte de vernietiging van een lading thee in de haven van Boston een einde aan de pogingen om thee, waarop een hoog tarief rustte, met geweld te importeren. Al deze botsingen leidden tot een verscherping van het conflict en bespoedigden het begin van de opstand van de Amerikaanse koloniën tegen Engeland.

55 Op 5 december 1848 werd, tegelijk met de ontbinding van de Nationale Vergadering, een 'Akte van Grondwet voor de Staat Pruisen' in werking gesteld, een grondwet die Marx en Engels de 'opgelegde grondwet' noemden. Artikel 60 van deze 'Akte van Grondwet' luidt: 'De wetgevende macht wordt door de Koning en de twee Kamers samen uitgeoefend. Voor iedere wet is de toestemming van de Koning en de beide Kamers vereist'. De verkiezingen voor de beide Kamers waren getrapt: de eigenlijke kiezers kozen kiesmannen en deze laatsten brachten de definitieve stemmen uit. Tot de verkiezingen voor de Tweede Kamer waren volgens de kieswet van 6 december 1848 slechts de zogenaamde 'zelfstandige Pruisen' toegelaten. Het kiesrecht voor de Eerste Kamer werd door middel van een vermogenscensus beperkt tot de bezittende klassen. De koning kon de Kamers te allen tijde ontbinden (artikel 49). Volgens artikel 107 moesten de leden van de beide Kamers de koning 'trouw en gehoorzaamheid*' zweren. Ingeval van oorlog of *oproer* (artikel 110) werden de in deze grondwet zojuist nog 'gegarandeerde' persoonlijke vrijheid, onschendbaarheid van de woning, recht op een wettig proces, persvrijheid en recht van vereniging en vergadering 'voor een bepaalde tijdsduur en in bepaalde gebieden wettelijk opgeschort'.

In de maanden na de afkondiging van deze grondwet werden de democratische bewegingen gebrandmerkt als 'oproer' en, totdat de contrarevolutie de uiteindelijke overwinning had behaald, door middel van de 'voor een bepaalde tijdsduur en in bepaalde gebieden' afgekondigde staat van beleg neergeslagen en onderdrukt.

- 56 *Vendée* — Franse provincie, waar in het voorjaar van 1793 tijdens de Franse Revolutie een door de adel geleide contrarevolutionaire opstand uitbrak, die steunde op de boeren van dit economisch achterlijk gebied.
- 57 De eerste zitting van de Oostenrijkse Rijksdag vond plaats op 22 juli 1848 in Wenen. De regering had zich onder druk van de revolutionaire acties van 15 mei 1848 (zie noot 31) gedwongen gezien de Rijksdag tot grondwetgevende vergadering te verklaren. De liberale bourgeois en de liberale grootgrondbezitters hadden in de Rijksdag de meerderheid. Tengevolge van de revolutionaire bewegingen die in oktober in Wenen plaatsvonden, verlegde de Rijksdag op 22 oktober zijn zetel naar Kremsier (Kromeriz) in Bohemen. De Rijksdag had tot taak een grondwet voor Oostenrijk te bespreken en aan te nemen. Met dit doel koos hij op 1 augustus 1848 een uit 30 leden bestaande grondwetscommissie. Na maandenlange beraadslagingen kwam op 4 maart 1849 een 'Ontwerp van de Akte van Grondwet' gereed. Dit ontwerp verscheen echter nooit op de agenda van de Rijksdag, want op dezelfde dag voerden de keizer en de hofkliek een staatsgreep uit en legden het land bij dekreet een nieuwe, antidemocratische 'Rijksgrondwet voor het Keizerrijk Oostenrijk' met een stelsel van twee Kamers op. Op 7 maart 1849 werd de Rijksdag in Kremsier uiteengejaagd en de Rijks- grondwet van 4 maart in werking gesteld.
- 58 *Lower empire*⁹ — het ineensstortende Romeinse rijk, in het bijzonder het Oostromeinse rijk met de nieuwe hoofdstad Constantinopel, dat de Aziatische en Afrikaanse provincies van het na de dood van Theodosius (in het jaar 395) gescheurde Romeinse rijk omvatte; de resterende provincies vormden het Westromeinse rijk met de oude hoofdstad Rome.
- 59 De *Rijksgrondwet* werd op 28 maart 1849 door de Nationale Vergadering te Frankfort aangenomen. Ze droeg een tegenstrijdig karakter en weerspiegelde het compromis, dat in de vergadering was bereikt tussen de democratische linkervleugel en het burgerlijk-liberale centrum. In de Rijksgrondwet werden democratische vrijheden verkondigd, maar werd tegelijkertijd de uitvoerende macht overgedragen aan de rijksregering met aan het hoofd de keizer. De op de grond rustende feodale lasten werden niet afgeschaft, doch konden worden afgekocht. Deze grondwet betekende een stap voorwaarts op weg naar de eenheid van Duitsland. Het voornaamste gebrek dat er aan kleefde was echter dat ze, zoals Engels met nadruk stelde, slechts een stuk papier was en geen kracht achter zich had staan die de erin opgenomen bepalingen kon doen naleven. De regeringen van vrijwel alle Duitse staten (Pruisen, Saksen, Beieren, Hannover e.a.) weigerden de grondwet te erken

- nen. De enige verdedigers ervan waren de volksmassa's die in de Rijnprovincie, in Dresden, in Baden en in de Palts onder kleinburgerlijk- democratische leiding de gewapende strijd aanbonden.
- 60 Op 21 maart 1848 maakte de koning op initiatief van de Pruisische burgerlijke ministers een feestelijke tocht door Berlijn, die gepaard ging met manifestaties ten gunste van de Duitse eenheid. Frederik Willem IV reed door de straten van Berlijn met een zwart-rood-gouden band — het teken van de Duitse eenheid — om de mouw, hield pseudo- patriottische redevoeringen en gaf zich op huichelachtige manier uit voor de voorvechter van de 'Duitse vrijheid en eenheid'.
- 61 Zie: Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main, krachtens het besluit van de Nationale Vergadering uitgegeven door de redactiecommissie en in opdracht daarvan door Franz Wigard, deel 8, Leipzig 1849, blz. 6142.
- 62 Als resultaat van een conferentie, gehouden in Gotha, waaraan Pruisen, Saksen, Hannover, Beieren en Württemberg deelnamen, werd op 26 mei 1849 tussen de koningen van Pruisen, Saksen en Hannover het Drie- koningenverbond (de 'Unie') bezegeld, waarbij zich tot september 1849 21 Duitse staten aansloten. In het verdrag werd de Rijksgrondwet aangepast aan de belangen van de monarchie. Aan het hoofd van de Unie moest de koning van Pruisen staan. De Unie was een poging van de Pruisische monarchie haar hegemonie in Duitsland te bestendigen. Onder pressie van Oostenrijk en Rusland werd Pruisen echter gedwongen een stap terug te doen en reeds in november 1850 deed het afstand van de Unie.
- 63 Over het verloop van deze strijd bericht Engels uitvoerig in zijn werk 'Die deutsche Reichsverfassungskampagne' (zie Karl Marx/Friedrich Engels: Werke, deel 7, blz. 109—197, of afzonderlijke uitgave onder deze titel, Dietz, Berlijn 1969).
- 64 *Wet inzake de militia* — 'Wet van 16 juni 1849 op de vorming van de volksweerbaarheid', een besluit van de Duitse grondwetgevende Nationale Vergadering tijdens haar voorlaatste zitting op 16 juni 1849 in Stuttgart.
- 65 Het voorgenomen laatste artikel in de serie 'Revolutie en contrarevolutie in Duitsland' is in de 'New-York Daily Tribune' niet verschenen. In de Engelse uitgave van 1896, in de eerste Duitse en in latere uitgaven werd in plaats hiervan het artikel 'Het Communisten-proces in Keulen' van Engels opgenomen.

Tijdtafel

	1844
juni	Opstand van wevers in Silezië. Opstand van katoendrukkers in Praag en omgeving- Staking van katoendrukkers in Berlijn.
	1846
februari/maart	Poolse opstand in Krakau. Opstand van boeren in Galicië.
november	Inlijving van de vrijstaat Krakau bij het keizerrijk Oostenrijk.
	1847
april	Hongerrellen in Berlijn.
11 april	De eerste Verenigde-Statenvergadering komt in Berlijn bijeen.
	1848
februari/maart	'Het Communistisch Manifest' verschijnt. De zegevierende revolutie in Parijs brengt de monarchie van Louis-Philippe 24 februari ten val.
29 februari	Boerenopstand in het Odenwald en het Zwarte Woud.
13 maart	Revolutie in Wenen. Omverwerping van het regiem- Metternich.
18 maart	Begin van de revolutionaire strijd in Berlijn. Overwinning
19 maart	van het volk; de troepen verlaten Berlijn.
21 maart	Feestelijke tocht van Frederik Willem IV door Berlijn en diens oproep 'Aan mijn volk en aan de Duitse natie'.

- 29 maart   Installatie van de regering-Camphausen- Hansemann.
- 31 maart tot 4 april   Zitting van het 'voorparlement' in Frankfort aan de Main; verkiezing van de Commissie van Vijftig.
- begin april   De zeventien 'Eisen van de Communistische Partij in Duitsland' worden gepubliceerd.
- 2 april   De tweede Verenigde-Statenvergadering komt in Berlijn bijeen.
- 10 april   Een massale demonstratie van de Chartisten in Londen wordt neergeslagen.
- 11 april   Marx en Engels komen in Keulen aan.
- 12 april   Begin van de eerste opstand in Baden onder leiding van de republikeinen Hecker en Struve.
De Commissie van Vijftig besluit een vrijwilligersleger te vormen voor Sleeswijk- Holstein.
- 16 april   Een vreedzame demonstratie van arbeiders in Parijs wordt door de burgerlijke Nationale Garde uiteengejaagd.
- 22 april   Een deel van het groothertogdom Posen wordt in de Duitse Bond opgenomen.
- 1 mei   Gelijktijdige verkiezingen voor de Duitse en de Pruisische Nationale Vergadering.
- 2 mei   Nog een deel van het groothertogdom Posen wordt bij de Duitse Bond ingelijfd.
- 15 mei   Een revolutionaire actie van Parijse arbeiders en handwerkers mislukt.
De volksopstand in Napels wordt neergeslagen.
Gewapende strijd in Wenen tegen de door de regering afgekondigde grondwet.

18 mei	Eerste bijeenkomst van de Duitse Nationale Vergadering in Frankfort aan de Main. Bloedige botsingen tussen
21-22 mei	Pruisische soldaten en de burgerwacht in Mainz. Installatie van de Pruisische Nationale Vergadering.
22 mei	Nieuwe strijd in Wenen. Instelling van het Veiligheidscomité.
26 mei	Het eerste nummer van de 'Neue Rheinische Zeitung' verschijnt.
1 juni	Opening van het Slavische congres in Praag. Opstand in Praag. Windischgratz bombardeert de stad.
2 juni	Bestorming van het arsenaal in Berlijn.
13 juni	Eerste democratische congres in Frankfort aan de Main. Aftreden van de regering-Camphausen.
14 juni	Vorming van de regering-Auerswald-Hanse- mann.
14-17 juni	Het grote klassengevecht tussen proletariaat en bourgeoisie in Parijs.
20 juni	De Frankforter Nationale Vergadering neemt de wet op het voorlopige centrale gezag aan. Verkiezing van aartshertog Johan tot Rijks- regent.
23-25 juni	De Oostenrijkse Rijksdag komt bijeen.
28-29 juni	Marx neemt deel aan het tweede Rijnlandse Congres van Democraten in Keulen. Ontbinding van de Pruisische Nationale Vergadering. Afkondiging bij dekreet van de grondwet.
22 juli	Publikatie van de door de Frankforter Nationale Vergadering aangenomen grondrechten van het Duitse
23 november	volk.
5 december	
28 december	

- 1849
- 7 februari Marx en Engels worden in het proces tegen de 'Neue Rheinische Zeitung' door de Keulse juryrechtbank vrijgesproken.
- 8 februari Marx en zijn medeaangeklaagden worden vrijgesproken in het proces tegen het Rijnlandse Kringcomité van Democraten wegens een oproep tot weigering van belastingbetaling. Ontbinding van de Oostenrijkse Rijksdag. Afkondiging bij dekreet van de grondwet voor het hele keizerrijk.
- 4 maart De Frankforter Nationale Vergadering neemt de Rijkgrondwet aan en kiest koning Frederik Willem IV van Pruisen tot keizer der Duitsers.
- 28 maart Frederik Willem IV weigert de door de Frankforter Nationale Vergadering aangeboden keizerskroon.
- 3 april Oostenrijk roept zijn afgevaardigden in het Frankforter parlement terug.
- 5 april Marx en zijn aanhangers bedanken voor het lidmaatschap van het Rijnlandse Kringcomité van Democraten.
- 15 april Ontbinding van de Pruisische Tweede Kamer, die het advies had gegeven de Rijkgrondwet aan te nemen.
- 27 april Opstand in Dresden ten gunste van de Rijkgrondwet. Strijd ten gunste van de Rijkgrondwet in Elberfeld, Iserlohn, Solingen en Siegburg.
- Uitbreken van een opstand onder soldaten in Baden. Begin van de veldtocht in Baden en de Palts.
- 3-8 mei
- 9-10 mei
- 12 mei

- 14 mei Pruisen trekt het mandaat van zijn afgevaardigden in het Frankforter parlement in.
- 16 mei Marx ontvangt het uitwijzingsbevel uit Pruisen. Tegen Engels wordt een arrestatiebevel uitgevaardigd wegens diens deelname aan de opstand in Elberfeld.
- 19 mei Verschijning van het laatste nummer van de 'Neue Rheinische Zeitung'.
- 30 mei De Duitse Nationale Vergadering besluit haar zetel te verleggen van Frankfort aan de Main naar Stuttgart.
- 7 juni Installatie in Stuttgart van het voorlopige Rijksregentschap.
- 13 juni Een vreedzame demonstratie van kleinburgerlijke democraten in Parijs wordt bloedig neergeslagen.
- 13 juni tot 12 juli Engels neemt in het vrijwilligerskorps van Willich deel aan de veldtocht in Baden en de Palts.
- 18 juni Het rompparlement in Stuttgart wordt door Wüttembergse troepen uiteengejaagd.
- 20 juni Slag bij Waghausel tussen Pruisische troepen en het revolutionaire leger uit Baden en de Palts.
- 12 juli De afdeling vrijwilligers, waarin ook Engels vocht, steekt na de nederlaag van de opstand in Baden en de Palts als laatste de grens over naar Zwitserland.
- 23 juli De in de vesting Rastatt ingesloten opstandelingen geven zich over.
- 13 augustus Het Hongaarse leger kapituleert bij Vildgos voor de troepen van de tsaar.

- Auerswald, Rudolf von* (1795—1866): Pruisisch staatsman, vertegenwoordiger van de verburgerlijkte liberale adel; minister-president en minister van buitenlandse zaken (juni tot september 1848).
- Bakoenin, Michail Alexandrowitsj* (1814—1876): een van de Russische ideologen en publicisten van het anarchisme; nam deel aan de revolutie in Duitsland in 1848—1849; verkondigde panslavistische opvattingen; trad in de Internationale Arbeidersassociatie (1ste Internationale) op als gezworen vijand van het marxisme en werd in 1872 op het Haagse Congres wegens scheurmakerij uit de Internationale uitgesloten.
- Bassermann, Friedrich Daniël* (1811—1855): boekhandelaar in Mannheim, gematigd liberaal politicus; in 1848 en 1849 vertegenwoordiger van de regering van Baden in de Bondsdag, lid van het voorparlement en de Frankforter Nationale Vergadering (centrum-rechts); trad op voor de eenwording van Duitsland onder leiding van Pruisen.
- Bem, Jozef* (1795—1850): Poolse generaal en vrijheidsstrijder, een van de leiders van de Poolse opstand van 1830—1831; nam in oktober 1848 deel aan de verdediging van het revolutionaire Wenen en was in 1849 een van de aanvoerders van het Hongaarse revolutionaire leger; trad daarna toe tot het Turkse leger.
- Blanc, Jean-Joseph-Loiii* (1811—1882): Frans kleinburgerlijk socialist, journalist en historicus; in 1848 lid van de voorlopige regering en voorzitter van de commissie-Luxembourg; vertolkte het standpunt van klassenverzoening en het pakteren met de bourgeoisie; emigreerde in augustus 1848 naar Engeland en was daar een van de leiders van de groep kleinburgerlijke emigranten; in 1871 lid van de Nationale Vergadering en tegenstander van de Parijse Commune.
- Blum, Robert* (1807—1848): journalist en boekhandelaar in Leipzig, kleinburgerlijk democraat, leider van de radikale oppositie in Saksen; in 1848 vice-voorzitter van het voorparlement en leider van de linkervleugel in de Frankforter Nationale Vergadering; nam in oktober 1848 deel aan de opstand in Wenen en werd na de val van Wenen standrechtelijk doodgeschoten; martelaar van de burgerlijke revolutie in Duitsland.
- Bonald, Louis-Gabriel-Ambroise, vicomte de* (1754—1840): Frans politicus en publicist, monarchist; ideoloog van de aristocratische en klerikale reactie tijdens de Restauratie.

Brentano, Lorenz Peter (1813—1891): advocaat en procureur in Mann-heim, kleinburgerlijk democraat; in 1848 lid van de Frankfurter Nationale Vergadering (linkervleugel); in 1849 voorzitter van de voorlopige regering van Baden; emigreerde na het neerslaan van de opstand in Baden en de Palts naar Zwitserland en later naar Amerika.

Camphausen, Ltidolf (1803—1890): Keuls bankier, een van de leiders van de Pruisische liberale bourgeoisie; in 1847 lid van de Verenigde-Staten-vergadering; minister-president van Pruisen (maart tot juni 1848); afgevaardigde van Pruisen bij het voorlopige centrale gezag (juli 1848 tot april 1849), voerde een verraderlijke politiek van compromissen met de contrarevolutionaire krachten.

Cavaignac, Louis-Eugène (1802—1857): Frans generaal en politicus, gematigd burgerlijk republikein; nam in de dertiger en veertiger jaren deel aan de verovering van Algerije; sinds maart 1848 gouverneur-generaal van Algerije, vanaf mei minister van oorlog; door de grondwetgevende Nationale Vergadering met diktatoriale volmachten toegerust, onderdrukte hij op wrede wijze de juni-opstand van het Parijse proletariaat; van juni tot december 1848 minister-president.

Changarnier, Nicolas-Anne-Théodule (1793—1877): Frans generaal en staatsman, monarchist; van 1848 tot 1849 gedeputeerde in de grondwetgevende en wetgevende Nationale Vergadering; na de gebeurtenissen van juni 1848 opperbevelhebber van de Nationale Garde en het garnizoen van Parijs; nam deel aan het uit elkaar jagen van de demonstratie van 13 juni 1849 in Parijs.

Dahlmann, Friedrich Christoph (1785—1860): historicus, hoogleraar in Kiel, Göttingen en Bonn, liberaal politicus; was een van de zeven hoogleraren uit Göttingen die in 1837 protesteerden tegen het opheffen van de grondwet van Hannover; in 1848 lid van het voorparlement en van de Frankfurter Nationale Vergadering (centrum-rechts).

Danton, Georges-Jacques (1759—1794): Parijs advocaat, belangrijk politicus tijdens de Franse Revolutie, leider van de rechtervleugel der Jakobijnen.

Doblhoff-Dier, Anton Freiherr von (1800—1872): Oostenrijks staatsman, gematigd liberaal; in mei 1848 minister van handel en van juli tot oktober van dat jaar minister van binnenlandse zaken.

Eichhorn, Johann Albrecht Friedrich (1779—1856): Pruisisch staatsman, van 1840 tot 1848 minister van godsdienstzaken.

Eisenmann, Gottfried (1795—1867): arts en publicist, deelnemer aan de

'Burschenschaftsbewegung', van 1832 tot 1847 gevangen gezet, in 1848 lid van voorparlement en de Frankforter Nationale Vergadering.

- Ferdinand I* (1793—1875): keizer van Oostenrijk van 1835 tot 2 december 1848.
- Ferdinand II* (1810—1859): koning van Sicilië en Napels (1830—1859); werd naar aanleiding van de beschieting van Messina in september 1848 'Re Bomba' (Bommenkoning) genoemd.
- Fourier, François-Marie-Charles* (1772—1837): belangrijkste Franse utopische socialist naast Saint-Simon.
- Frans I* (1768—1835): keizer van Oostenrijk van 1804 tot 1835; als *Frans II* keizer van het Roomse Duitse Rijk (van 1792 tot 1806).
- Frans Jozef I* (1830—1916): van 1848 tot 1916 keizer van Oostenrijk.
- Frederik Willem III* (1770—1840): van 1797 tot 1840 koning van Pruisen.
- Frederik Willem IV* (1795—1861): van 1840 tot 1861 koning van Pruisen.
- Friedrich August II* (1797—1854): van 1836 tot 1854 koning van Saksen. *Fröbel, Julius* (1805—1893): publicist en uitgever van progressieve literatuur, kleinburgerlijk democraat; in 1848 lid van de Frankforter Nationale Vergadering (linkervleugel) en van het Centrale Comité van Duitse Democraten; emigreerde in 1849 naar Amerika en keerde in 1857 naar Europa terug; later liberaal.
- Gervinus, Georg Gottfried* (1805—1871): geschiedschrijver en literatuur-historicus, sinds 1844 hoogleraar in Heidelberg; liberaal; redacteur van de 'Deutsche Zeitung' (1847—1848); in 1848 lid van het voorparlement en de Frankforter Nationale Vergadering (centrum-rechts).
- Görges, Arthur* (1818—1916): generaal tijdens de Hongaarse revolutie in 1848—1849, van april tot juni 1849 opperbevelhebber van het Hongaarse leger; steunde op het reactionaire deel van de officierskaste, saboteerde de revolutionaire oorlog.
- Hampden, John* (1595—1643): Engels politicus, speelde een leidende rol tijdens de burgerlijke revolutie in Engeland, lid van het 'Lange Parlement'; vertegenwoordigde de belangen van de bourgeoisie en de verburgerlijkte adel.
- Hansemann, David Justus* (1790—1864): grootkapitalist, een der leiders van de Rijnlandse liberale bourgeoisie; in 1847 lid van de Verenigde Statenvergadering; in 1848 afgevaardigde van de Pruisische Nationale Vergadering en van maart tot september minister van financiën van

- Pruisen, voerde een verraderlijke politiek van compromissen met de krachten van de contrarevolutie.
- Haynau, Julius Jakob Freiherr von* (1786—1853): Oostenrijks generaal; onderdrukte op brute wijze de revolutionaire bewegingen in Italië (1848) en Hongarije (1849).
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich* (1770—1831): belangrijkste vertegenwoordiger van de klassieke Duitse filosofie (objectieve idealist), die in het systeem van Hegel haar hoogtepunt vindt.
- Heine, Heinrich* (1797—1856): belangrijk dichter en hartstochtelijk patriot, vijand van het absolutisme en de feodaal-klerikale reactie, voorvechter van een democratische Duitse literatuur; intieme vriend van het gezin Marx.
- Jellachich (Jelacic), Josip, graaf van Btizim* (1801—1859): Oostenrijks generaal, in 1848 landvoogd van Kroatië, Slavonië en Dalmatië; speelde een actieve rol bij het neerslaan van de revolutie van 1848 en 1849 in Oostenrijk en Hongarije.
- Johan* (1782—1859): aartshertog van Oostenrijk, veldmaarschalk; nam deel aan de oorlogen tegen het Frankrijk van Napoleon; werd door de Frankfurter Nationale Vergadering gekozen tot Duits Rijksregent (juni 1848 tot december 1849); stelde zich op aan de kant van de door de vorsten gevoerde reactionaire politiek.
- Jordan, Sylvester* (1792—1861): jurist en politicus; gedurende de dertiger jaren een van de leiders van de constitutioneel-democratische beweging in Keurhessen; in 1848 en 1849 lid van de Frankfurter Nationale Vergadering.
- Jozef II* (1741—1790): keizer van het Roomse Duitse Rijk (1765—1790).
- Kareï de Grote* (± 742—814): koning der Franken (768—800) en keizer van het Westromeinse Rijk (800—814).
- Latour, Theodor graaf Baillet von* (1780—1848): Oostenrijks generaal, aanhanger van de absolute monarchie; in 1848 minister van oorlog, tijdens de Wecse oktober-opstand gedood.
- Ledrx-Rollin, Alexandre-Auguste* (1807—1874): Frans publicist en politicus, een der leiders van de kleinburgerlijke democraten, redacteur van de krant 'La Réforme'; in 1848 minister van binnenlandse zaken van de voorlopige regering en lid van het Uitvoerend Comité; afgevaardigde van de grondwetgevende en wetgevende Nationale Vergadering (Berg- partij); na de opstand van 13 juni 1849 emigreerde hij naar Engeland.

- Leopold* (1790—1852): groothertog van Baden (1830—1852).
- Lodewijk XVI* (1754—1793): koning van Frankrijk (1774—1792), tijdens de diktatuur der Jakobijnen terechtgesteld.
- Louis Bonaparte* zie *Napoleon III*.
- Louis-Philippe, duc d'Orléans* (1773—1850): koning der Fransen (1830—1848).
- Maistre, Joseph-Marie comte de* (1753—1821): Frans schrijver, monarchist, ideoloog van de aristocratische en klerikale reactie, verbitterd vijand van de Franse Revolutie.
- Manteuffel, Otto Theodor Freiherr von* (1805—1882): Pruisisch staatsman, vertegenwoordiger van de reactionaire adellijke bureaucratie; minister van binnenlandse zaken (van november 1848 tot december 1850), in 1849 afgevaardigde in de Tweede Kamer; minister-president en minister van buitenlandse zaken (van 1850 tot 1858).
- Marrast, Armand* (1801—1852): Frans publicist en politicus, een van de leiders der gematigd-burgerlijke republikeinen, hoofdredacteur van de krant 'Le National'; in 1848 lid van de voorlopige regering en burgemeester van Parijs; van 1848 tot 1849 voorzitter van de grondwetgevende Nationale Vergadering.
- Messenhauser, Caesar Wenzel* (1813—1848): Oostenrijks officier en schrijver; in 1848 bevelhebber van de Nationale Garde en commandant van Wenen tijdens de oktober-opstand; na de overwinning van de reactie standrechtelijk doodgeschoten.
- Metternich, Clement Wenzel Lothar Fürst von* (1773—1859): Oostenrijks staatsman en diplomaat; minister van buitenlandse zaken (1809—1821) en rijkskanselier (1821—1848); een van de grondleggers van de Heilige Alliantie.
- Mieroslawski, Ludwik* (1814—1878): Poolse revolutionair, historicus en militair; nam deel aan de Poolse opstanden van 1830—1831 en 1846; in 1848 militair aanvoerder van de opstand in Posen, later leider van de opstand in Silezië; in 1849 bevelhebber van het revolutionaire leger in Baden en de Palts.
- Mosle, Johann Ludwig* (1794—1877): Oldenburgs officier en staatsman; in 1848—1849 lid van de Frankfurter Nationale Vergadering en gevolmachtigde voor Oldenburg bij de Bondsdag en het centrale gezag; ondernam in augustus en oktober 1848 in opdracht van de rijksregering reizen naar Wenen.
- Napoleon I Bonaparte* (1769—1821): keizer der Fransen (1804—1814 en in 1815).
- Napoleon III Louis Bonaparte* (1808—1873): neef van Napoleon I, presi

dent van de Tweede Republiek (van 1848 tot 1852), keizer der Fransen (1852—1870).

Palacky, Frantisek (1798—1876): Tsjechisch historicus en burgerlijk-liberaal politicus; was voorzitter van het Slavische Congres in Praag (juni 1848), voerde een op het behoud van de Habsburgse monarchie gerichte politiek; een van de ideologen van het austro-slavisme.

Perczel, Moritz (1811—1899): Hongaars generaal, nam deel aan de revolutie van 1848—1849 in Hongarije; emigreerde na de nederlaag van de revolutionaire beweging naar Turkije en in 1851 naar Engeland.

Radetzky, Joseph graaf (1766—1858): Oostenrijks veldmaarschalk; voerde vanaf 1831 het bevel over de Oostenrijkse troepen in Noord-Italië; onderdrukte in 1848—1849 op wrede wijze de revolutionaire en nationale bevrijdingsbeweging in Italië; was van 1850 tot 1856 gouverneur-generaal van het koninkrijk van Lombardije en Venetië.

Romer, Friedrich von (1794—1864): Württembergs jurist en staatsman; tot 1848 een van de leiders van de liberale oppositie in de Tweede Kamer; in 1848—1849 minister van justitie en minister-president van Württemberg, lid van de Frankfurter Nationale Vergadering.

Rösler, Gustav Adolf (1818—1855): leraar aan een gymnasium en journalist; in 1848—1849 lid van de Frankfurter Nationale Vergadering (linkervleugel); in 1850 naar Amerika geëmigreerd.

Rothschild, Mayer Anselm Freiherr von (1773—1855): hoofd van het bankiershuis Rothschildt in Frankfort aan de Main.

Rotteck, Karl Wenzeslaus von (1775—1840): historicus en politicus; een van de leiders van de liberalen in Baden.

Saint-Simon, Claude-Henri de Rouvroy, comte de (1760—1825): belangrijk Frans utopisch socialist.

Schwarzenberg, Felix Fürst zu (1800—1852): Oostenrijks reactionair staatsman en diplomaat; na de onderdrukking van de Weense oktober-opstand in 1848 minister-president en minister van buitenlandse zaken.

Schwarzer, Ernst (1808—1860): Oostenrijks journalist en liberaal politicus; in 1848 lid van de Oostenrijkse Rijksdag en minister van Publieke Werken (van juli tot september).

Sigel, Franz (1824—1902): voormalig officier in Baden, kleinburgerlijk democraat, deelnemer aan de revolutionaire beweging van 1848 tot 1849 in Baden, opperbevelhebber en later plaatsvervangend opperbevelhebber van het Badische revolutionaire leger ten tijde van de opstand in Baden en de Palts (1849); daarna geëmigreerd naar Zwitserland en Engeland;

- m 1852 emigreerde hij naar Amerika en nam aan de kant van de noordelijke staten deel aan de burgeroorlog.
- Stadion, Franz graaf* (1806—1853): Oostenrijks staatsman; organiseerde de strijd tegen de nationale bevrijdingsbeweging in Galicië en Bohemen; in 1848—1849 minister van binnenlandse zaken.
- Stiive, Johann Karl Bertram* (1798—1872): liberaal politicus; van 1848 tot 1850 minister van binnenlandse zaken van Hannover, daarna burgemeester van Osnabrück.
- Vogt, Karl* (1817—1895): hoogleraar in Giessen, beoefenaar der natuurwetenschappen, vulgair-materialist, kleinburgerlijk democraat; in 1848 lid van het voorparlement en de Frankforter Nationale Vergadering (linkervleugel); in juni 1849 lid van het voorlopige Rijksregentschap; emigreerde naar Zwitserland en werd hoogleraar in Genève; in de jaren vijftig en zestig betaald geheim agent van Napoleon III, een der actiefste deelnemers aan lastercampagnes tegen proletarische revolutionairen.
- *Icker, Karl Theodor* (1790—1869): jurist en publicist uit Baden, een van de leiders van het liberalisme in Zuid-Duitsland; in 1848 lid van het voorparlement en de Frankforter Nationale Vergadering (centrumrechts).
- Willem I* (1791—1864): koning van Württemberg van 1816 tot 1864.
- Windischgratz, Aljred Fürst zu* (1787—1862): veldmaarschalk van Oostenrijk; leidde in 1848 de onderdrukking van de opstanden in Praag en Wenen; stond in 1848—1849 aan het hoofd van het Oostenrijkse leger dat de revolutionaire beweging in Hongarije neersloeg.
- Wolff, Wilhelm (Lttpus)* (1809—1864): onderwijzer en journalist, zoon van een lijfeigen Silezische boer; maakte deel uit van de 'Burschen-schachtsbeweging'; van 1834 tot 1839 in arrest in Pruisische vestingen; in 1846 en 1847 lid van het Communistisch Correspondentiecomité in Brussel, sinds 1848 lid van de Centrale Instantie van de Bond der Communisten; in 1848—1849 een der redacteurs van de 'Neue Rheinische Zeitung', lid van het Rijnlandse Kringcomité van Democraten en van het Keulse Veiligheidscomité, afgevaardigde in de Frankforter Nationale Vergadering; daarna geëmigreerd naar Zwitserland en in 1851 naar Engeland; beste vriend van Marx en Engels.
- Wrangel, Friedrich Heinrich Ernst graaf von* (1784—1877): Pruisisch generaal, een van de leiders van de reactionaire militaire klik; in 1848 bevelvoerend generaal van het Derde Legerkorps in Berlijn, was betrokken bij de contrarevolutionaire staatsgreep in Pruisen en het uiteenjagen van de Pruisische Nationale Vergadering in november 1848.

Inhoud

I	(Duitsland aan de vooravond van de revolutie)	5
II	(De Pruisische staat)	18
III	(De overige Duitse staten)	^2
IV	(Oostenrijk)	\$9
V	(De Wcense maart-opstand)	48
VI	(De opstand in Berlijn)	53
VII	(De Nationale Vergadering van Frankfort)	60
VIII	(Polen, Tsjechen en Duitsers)	67
IX	(Het panslavisme; de oorlog in Sleeswijk-Holstein)	73
X	(De opstand in Parijs; de Nationale Vergadering van Frankfort)	79
XI	(De Wcense oktober-opstand)	85
XII	(De bestorming en het verraad van Wenen)	93
XIII	(De Pruisische grondwetgevende vergadering — de Nationale Vergadering van Frankfort)	104
XIV	(Het herstel van de orde — Rijksdag en Kamers)	111
XV	(Pruisens triomf)	118
XVI	(De Nationale Vergaderingen de regeringen)	124
XVII	(De opstand)	130
XVIII	(De kleine burgerij)	136
XIX	(Het einde van de opstand)	142
Toelichtingen		
	Aantekeningen	153
	Tijdtafel	169
	Personenlijst	174

